

4701

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ

ΔΙΔΑΧΗ

4701

Καταξιωματικὸν εἶναι φησὶν
Καθολικὸν τὸν Κωνσταντῖνον
δειγμα ἁγίας ἐκκλησίας

Βασίλειος Παπαδόπουλου

ἔν 8-2-342

SISMANGIIO

ΠΕΡΙ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

ΥΠΟ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Σ. ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ.

Πολιτεία εάν περ' άπαξ ήρμήσῃ εϋ,
ήρχεται ὡς περ κύκλος αύξανομένη.
(Πλατ. Πολ. IV κεφ. 3).

*Τῷ Κεῖνῳ μεσοῦ
Ζωαίου Παιδείας Χρ.
Αναστάσιου*

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ,

ΤΥΠΟΙΣ ΑΝΤ. ΚΟΡΟΜΗΛΑ καὶ Π. ΠΑΣΠΑΛΛΗ.

1834.

ΠΕΡΙ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

ὑπὸ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Σ. ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ.

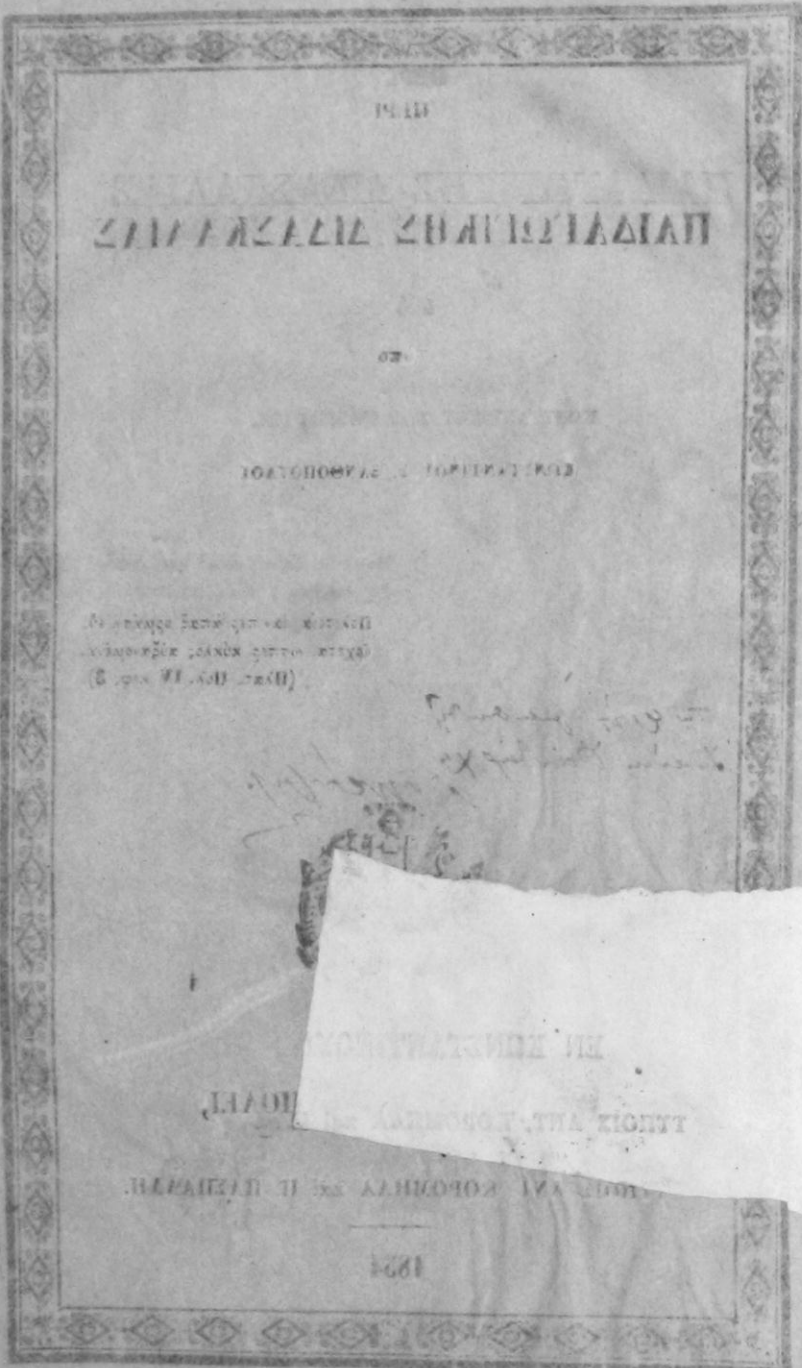
Πολιτεία ἴαν περ ἅπαξ ὁρμῶσιν εὖ,
ἔρχεται ὥσπερ κύκλος αὐξανομένη.
(Πλατ. Πολ. IV κει. 3).

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ,

ΤΥΠΟΙΣ ΑΝΤ. ΚΟΡΟΜΗΛΑ καὶ Π. ΠΑΣΠΑΛΛΗ.

1854.

ΤΟΙ

ΦΙΛΑΤΟΙ ΑΥΤΑΔΕΛΦΟΙ

ΚΑΙ ΚΗΔΕΜΟΝΙ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ Σ. ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΩ

ΙΕΡΟΝ.

 SISMANOGLIO

Παρατηρῶν πολλάκις ἐν Γερμανίᾳ τὸν ἐνθουσιασμόν μαθητῶν καὶ διδασκάλων πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, καὶ βλέπων, ὅτι ἐκεῖνοι ἀλλέως ἐνγύουσι καὶ ἠσθάνοντο τοὺς Ἑλληνας ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς, ἂν καὶ πλείοτερα Ἑλληνικὰ δὲν ἤξευρον, οὐδὲ πλείοτερον τῆς γλώσσης ἔξιν ἢ ἐγὼ εἶχα, ἠπόρουσι καὶ ἐμελαγχόλουσι. Τοῦτο δὲ μ' ἐκίτησεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰς πολλὴν περιέργειαν καὶ σκέψιν.

Μετὰ πολλὰς λοιπὸν σκέψεις παραδεχόμενος ἤδη, ὅτι ἐκτελεσθῶν τῶν πολλῶν ἄλλων, τὰ ὅποια ἐκεῖνοι μὲν, λαδὸς πολιτισμένος καὶ προβεβηκώς, ἔχουσιν, ἡμεῖς δὲ στερούμεθα, λείπει ἀπὸ τῆς παρ' ἡμῖν ἐπικρατούσης διδασκαλίας καὶ ζωῆς τις, λύω, νομίζω, τὴν ἀπορίαν μου. Ἄλλ' ἂν ἐπιτυχῶς οἱ σοφοὶ κρινέτωσαν.

Ἄλλὰ πῶς; δὲν ὑπάρχει ζωή; δὲν εἶτε εὐφυεῖς οἱ νέοι ἡμῶν καὶ εὐφρόστεροι τῶν ξένων; δὲν εἶτε φιλομαθῆς ὁ Ἑλληνας; Ναί· ὁ τῆς φιλομαθείας σπιθηρὰ παρτάπασι δὲν

ἔβουσαν· ἀλλ' ὁ σπιθήρ οὗτος ὑπὸ σφοδρῶν ἀνέμων καὶ ἀνεμοστροβίλων ἀναρριπιζόμενος, ἀπὲρ τοῦ ὑψῶσαι φλόγα σιγαλίαν καὶ λαμπρὰν κατ' εὐθείαν εἰς τὸν οὐρανόν, πλατύνεται πέριξ εἰς πῦρ κηκίον ποικιλομαθείας, καὶ μᾶς κατακαίει ἀνευ λάμψεως καὶ φωτός. Διὰ τοῦτο χρειάζεται, τομιζῶ, πολλὴ φροντίς περὶ τὸ καυστικὸν τοῦτο πῦρ, καὶ εὐχὴ εἰλικρινῆς πρὸς τὸν Αἰόλου, ὅπως περιστέλλῃ πλέον τὸν ἀσκόν του.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ἀφορμὴ τῆς συντόμου ταύτης πραγματείας, τὴν ὁποῖαν ἀργότερα κατὰ τὴν κρίσιν τῶν περὶ τὰ τοιαῦτα ἐνασχολουμένων ὁμογενῶν καὶ ἰδίας δευτέρας φροντίδας ἴσως εὐτυχῆσω μετατυπῶσαι πληρεστέραν. Ἀλλ' ἤρμοξεν εἰς τὸν παρόντα καιρὸν ἡ ἔκδοσις τῆς πραγματείας ταύτης; εἰς αὐτὴν τὴν ἐρώτησιν ἀπαντῶ μὲ τὰς πρώτας ἀνεπικρίτους στροφὰς τῆς πρώτης τῶν Πυθίων Ἰέρωνι Αἰτναίῳ.

Στρ.

Χρυσία φόρμιγξ, Ἀπόλλωνος καὶ ἰσπλοκάμων
 σύνδικον Μοισῶν κτείνον· τὰς ἀκούει μὲν βάσις, ἀγλαίης ἀρχά,
 πειθονται δ' αἰθεοὶ σάμασιν,
 ἀγκισθίων ὅποταν προσιμίωσιν ἀμβολὰς τεύχεος ἐλελιζομένα.
 καὶ τὸν αἰχματῶν κεραυνοῦν σβεννύεις
 ἀνάου πυρός. Εὐδαί δ' ἀνὰ σκάπτῳ Διὸς κιστός, ὠκεῖαν πτέρυγ' ἀμφοτέρωθεν
 χαλαῖσας,

Ἀντιστρ.

ἄρχος οἰωνῶν, καλαινῶπιν δ' ἐπὶ οἱ νεφέλων
 ἀγκύλη κρατὶ, γλεφάρων ἀδύ κλαίστρον, κατέχευας· ὁ δὲ κνήσσωσιν
 ὑγρὸν νῶτον αἰωρεῖ, τελαῖς
 ῥηπαίη κατασχομένης· καὶ γὰρ βιατὰς ἄρης, τραχεῖαν ἀνευθεῖ λαπίων
 ἐγγλέων ἀκμῶν, ἰαίνει καρδίαν
 κώματι, κτλκ δὲ καὶ δαιμόνων θίλγει φρένας ἀμφοῖτα Λατοῖδα σοφῆ βαθυκόλλ-
 ποιῶν τε Μοισῶν.

Ἐποδ.

Ὅσα δὲ μὴ πεφίληκε Ζεὺς ἔτιζονται βουῶν
 Πιρίδων αἰόντα, γᾶν τε καὶ πόντον κατ' ἀμαρμάκιστον,
 ὅς τ' ἐν αἰνᾷ Ταρτάρῳ κείται, θεῶν πολέμιος,
 Τυφὸς ἑκατοντακάρανος τὸν ποτα
 Κιλικίον θρέψεν πολυώνυμον ἄντρον· νῦν γὰρ μᾶν
 ταί θ' ὑπὲρ Κύμας ἀλιερκῆς ἔχθαι
 Σικελία τ' αὐτοῦ πιεῖσι στέρνα λαχνάετα· κίον δ' οὐρανία συνέχει,
 νιφέσσα· Αἶτνα, πάντες χιόνος ὄξειας τιθίνα·
 τὰς ἐρεύγονται μὲν ἀπλάτου πυρός ἀγνόταται
 ἐκ μυθῶν παγαί· ποταμοὶ δ' ἀμέρισιν μὲν προχέοντι βόον καπνοῦ
 αἰθῶν· ἀλλ' ἐν ὄρφνασιν πέτρας
 φοίνισσα κυλινδομένα φλοῖξ εἰς βαθεῖαν φέρει πόντου πλάκα σὺν πατάγῳ·
 κείνο δ' Ἀφάιστοιο κρουνοῦς ἐρπετὸν
 δεινοτάτους ἀναπέμπει.

Εὐχομαι τελευταῖον, ὅπως μὴ παραγνωρισθῇ ὁ σκοπὸς τοῦ
 μικροῦ τούτου ἔργου.

Περὶ παιδαγωγικῆς διδασκαλίας.

Ἐνῶ ἄλλοι μὲν περὶ τὰ τῆς νεοδμήτου πολιτείας σπουδάζοντες, πράττουσι καὶ φωτίζουν πολλοὺς τὸν λαόν, ἄλλοι δὲ τὰ τῆς ἐκκλησίας ὑπερκασιζόμενοι, δικαίως ἐν βιβλίοις ὅλοις διαμάχονται, οἱ δὲ ὑπὲρ τῆς γνησιότητος καὶ τιμῆς τοῦ γένους ἀγωνίζονται, καὶ ἄλλοι πάλιν περὶ ἠθικῆς καὶ διανοητικῆς αὐτοῦ μορφώσεως πολλὰ καὶ λέγουσι καὶ γράφουσι, καὶ ἄλλοι ἄλλως τὸ τερπνὸν μετὰ τοῦ ὠφελίμου συναρμολογῶντες, γοητεύουσι τὰς ἀκοάς· ἤρμοζε νομίζω οὐχ ἦττον καὶ περὶ τῆς παιδαγωγίας ἐν γένει καὶ τῆς επικρατούσης διδασκαλίας, ἀφοῦ μάλιστα οἱ καρποὶ αὐτῆς ἔγειναν γνωστοί, τὰ δεόντα σκέπτεσθαι. Διότι, Δεῖ δὲ περὶ τῆς ἀρχῆς παντὸς πράγματος παντὶ ἀνδρὶ τὸν πολὺν λόγον εἶναι καὶ τὴν πολλὴν σκέψιν, εἴτε ὀρθῶς εἴτε μὴ ὑπόκειται. Ἀρχὴ δὲ τῆς πολιτείας εἶνε ἀναντιρρήτως ἡ ἀγωγή καὶ διδασκαλία τῶν παίδων, καὶ ἡ ἐκ τούτων μορφωθείσα οἰκία καὶ ὁ

βίος αὐτῆς τὸ θεμέλιον· καὶ κατὰ τὸν Πυθαγόρειον Ἄρχα πο-
λιτείας νέων τροφά*.

Ἄλλ' ἐξ ἐναντίας ἀπὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου, ὡσάν εἶχον πάντα
ταῦτα λίαν καλῶς, καὶ ἦτον εὐρημένος πλέον ὁ κανὼν τῆς ὑγιоῦς
παιδαγωγίας, οὐδεὶς σχεδὸν γίνεται λόγος οὔτε περὶ οἰκιακῆς
ἀνατροφῆς, οὔτε περὶ διδασκαλίας καὶ μεθόδου, εἴτε ὀρθῆ εἶνε,
εἴτε ἐσφαλμένη· ἀλλὰ καὶ οἱ θερμότεροι πατριῶται τοῦτο μόνον
σπουδάζουσιν, ἵνα διαδώσωσι τὸν φωτισμὸν καὶ πληθύνωσι
τὰς γνώσεις. Διὰ τοῦτο συναισθανόμενος πάντα μάταια ἔνευ-
στερεᾶς βάσεως, παρεκινήθη δημοσιεῦσαι τινα περὶ παιδα-
γωγικῆς διδασκαλίας, ὅπως δοθῆ τοῦλάχιστον ἀφορμὴ τις
πρὸς σύσκεψιν ἐπὶ τοῦ σπουδαιοτάτου γούτου τῆς ὅλης παι-
δαγωγίας μέρους. Διότι ἐκ τῶν σχολείων σήμερον θὰ ἐξέλθω-
σιν ὄχι μόνον οἱ ἄνδρες τῆς πόλεως καὶ τῆς Ἐκκλησίας οἱ λε-
ροφάνται, ἀλλὰ καὶ οἱ γονεῖς αὐτοὶ καὶ οἱ παιδαγωγοὶ τῶν
τέκνων τῆς πατρίδος.

Ἐστοχάσθη δὲ ἀρμοδιώτερον ἀντὶ θεωριῶν καὶ διαφορῶν
παιδαγωγικῶν συστημάτων κατὰ πρῶτον ἐκθέσαι ἐν συντόμῳ
τὴν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις διδασκαλίαν, καὶ τὴν τῶν μεταγενε-
στέρων καὶ μάλιστα τῆς σημερινῆς Εὐρώπης, ὡς καὶ τὴν παρ'
ἡμῖν πρὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Κοραῆ καὶ τὴν μετ' αὐτὴν σήμερον
ἐπικρατοῦσαν· ἔπειτα δὲ ἐπιφέρειν ἀπλῶς γνώμην.

* Στ. 6. μ. γ. 95.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Ἀρχίζομεν ἀπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων· Παρ' αὐτοῖς βλέπο-
μεν, ὅτι καὶ νομοθέται καὶ φιλόσοφοι περὶ τῆς ἀγωγῆς τῶν
παίδων πολλὴν εἶχον φροντίδα καὶ πολλὴν σκέψιν ἔκαμνον·
διότι παντὸς πολιτεύματος πρῶτον στήριγμα καὶ σωτηρία ἐ-
θεωρεῖτο ἡ σύμφωνος ἀνατροφή τῶν νέων, καὶ τοσοῦτον ἀ-
ναμφισβητήτως ἀναγκαῖα, ὥστε μόνον ποῖα εἰς ποῖον πολι-
τευμα μᾶλλον συμφέροι ἐζητεῖτο*.

Ἄλλ' ἡμεῖς κατὰ τὸν σκοπὸν τοῦ λόγου μας ἴδωμεν μόνον
ἐν συντόμῳ ὅποια ἦτον ἐν γένει ἡ τῶν Ἑλλήνων παιδαγωγία
καὶ πρὸς ποῖον τέλος. Ἐν Ἀθήναις λοιπὸν καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις
Ἑλληνικαῖς πόλεσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον ἀπετέλουν τὴν
ἐγκύκλιον λεγομένην παιδείαν τῶν νέων ἡ γραμματικὴ, ἡ τὰ
γράμματα καὶ ἡ μουσικὴ καὶ ἡ γυμναστικὴ, δι' ὧν ἀνεπτύσ-
σοντο καὶ διεπλάττοντο οἱ νέοι καὶ σωματικῶς καὶ ψυχικῶς,
καὶ ἀπέβαινον καλοὶ κάγαθοί. Μαρτυροῦσι δὲ τοῦτο καὶ
ἄλλοι καὶ Ξενοφῶν ἐν τῇ Λακ. Πολ. 2, 1. λέγων, «Τῶν μὲν
τοίνυν ἄλλων Ἑλλήνων οἱ φάσκοντες κάλλιστα τοὺς υἱεὶς παι-
δεύειν, ἐπειδὴν τάχιστα αὐτοῖς οἱ παῖδες τὰ λεγόμενα ζυγιῶ-
σιν, εὐθὺς μὲν ἐπ' αὐτοῖς παιδαγωγοὺς θεράποντας ἐφιστάσιν,

* Ὅτι μὲν οὖν τῶ νομοθέται μάλιστα πραγματευτέον περὶ τὴν τῶν νέων παι-
δευσιν, οὐδεὶς ἂν ἀμφισβητήσει· καὶ γὰρ ἐν ταῖς πόλεσι οὐ γιγνόμενον τοῦτο
βλάπτει τὰς πολιτείας . . . τὸ ἦθος τῆς πολιτείας ἐκείτης τὸ οἰκτεῖον καὶ φι-
λάττειν εἴωθε τὴν πολιτείαν καὶ καθίστησιν ἐξ ἀρχῆς. Ἄριστ. Πολιτ. Η', κήφ. α.

εὐθὺς δὲ πέμπουσιν εἰς διδασκάλων μαθησομένους καὶ γράμματα καὶ μουσικὴν καὶ τὰ ἐν παλαισρα». (ἴδε καὶ Πλάτ. Πρωτ. 312. Β. Ἀλκιβ. Α. 106.) Ἐστέλλοντο δὲ τὰ παιδία εἰς διδασκάλου, ὡς ἐλέγετο, γράμματα μανθάνειν, ἀφοῦ πρῶτον κατ' οἶκον μικρὰ ὑπὸ τῆς τροφῆς καὶ τῆς μητρὸς καὶ τοῦ παιδαγωγοῦ καὶ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς ἐδιδάσκοντο τί εἶνε καλόν, τί αἰσχρὸν, τί δίκαιον καὶ τί ἄδικον καὶ τί ποιητέον καὶ τί μὴ, καὶ οὕτως ἀνετρέφοντο πρεπόντως τὴν πρῶτην οἰκιακὴν ἀνατροφὴν. Μαθόντες δὲ ἀνάγνωσιν καὶ ὀλίγην γραφὴν, ἣν ἐδίδοσαν οἱ γραμματιστῆς, ὑπογράφων γραμμὰς ἐπὶ τοῦ γραμματείου λεγομένου, καὶ δεικνύων εἰς τὸν μαθητὴν τὸ γράφειν κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν γραμμῶν (Πρωταγ. 326. Δ.), μετέβαινον ἔπειτα εἰς τὴν ἀνάγνωσιν καὶ ἐκστήθισιν τῶν ποιητῶν, ἐνῶ ἤδη ἐδύναντο ἐννοεῖν τὰ ἀναγινωσκόμενα, καθὼς ὁ Πλάτων λέγει, «Καὶ ἐπειδὴν αὐτὰ γράμματα μάθωσι καὶ μέλλωσι συνήσειν τὰ γεγραμμένα, ὡσπερ τότε τὴν φωνὴν, παρατιθέασιν αὐτοῖς ἐπὶ τῶν βιβλίων ἀναγινώσκουσιν ποιητῶν ἀγαθῶν ποιήματα καὶ ἐκμανθάνουσιν ἀναγκάζουσιν, ἐν οἷς πολλὰ μὲν νοητήσῃς ἐνεῖσι, πολλὰ δὲ διεξόδοι καὶ ἔπαινοι καὶ ἐγκώμια παλαιῶν ἀνδρῶν ἀγαθῶν, ἵν' ὁ παῖς ζῆλῶν μιμῆται καὶ ὀρέγεται τοιοῦτος γενέσθαι.» (Πρωταγ. 325. Δ.).

Καὶ ἀνεγίνωσκον πρὸ πάντων τὸν Ὀμηρον, ὡς τὸν πρῶτον τῶν ποιητῶν, ἔπειτα καὶ τὸν Ἡσίοδον καὶ τὸν Θεόγνιον καὶ ἄλλους, τοὺς ὁποίους πάντας ἐνετύποναν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν νεοῦ, ἐκστήθίζοντες αὐτούς. Ἐπειτα δὲ ὑπήγαινον εἰς κιθαρῖστον, ὅπου ἐμάνθανον μουσικὴν ὅχι ἀπλῶς τέρψεως καὶ ἡδονῆς μόνον χάριν, ἀλλ' ἐπὶ σκοπῷ παιδαγωγίας καὶ ἠθοποιίας, διότι μανθάνοντες ἄσματα πατριωτικὰ καὶ ποιητῶν ἀγαθῶν ποιήματα μελοποιῶν ἐν κιθάρᾳ*, διεπλάττοντο τὴν ψυχὴν καὶ

* Πλάτ. Πρωτ. 326. Πρὸς δὲ τούτους, ἐπειδὴν κιθαρίζουσιν μάθωσιν, ἄλλων

διεβρυθμίζοντο τὸ αἶσθημα, ὡς ὁ Ἀριστοφάνης ἀξιολόγως περιγράφει ἐν Νεφ. 966.

Εἶτ' αὖ προμαθεῖν ἄτμ' ἐδίδασκεν τῷ μὲν μὴ ξυνίχοντα,
ἢ Παλλάδα Περσέπολιν δεινὰν, ἢ Τηλέπορον τι βόσκα,
Ἐντεναιμένους τὴν ἁρμονίαν, ἣν οἱ πατέρες παρίδωκαν.

Ἡ τοιαύτη δὲ τῶν νέων πνευματικὴ διάπλασις ἐν ποιήσεσι καὶ μουσικῇ ἐκαλεῖτο μονολεκτικῶς μουσική. Ταύτην δὲ ἠκολούθει, ἢ καὶ συνώδευεν πολλάκις ἡ γυμναστική, ἥτις ἐσκόπευε τὴν εὐεξίαν τοῦ σώματος καὶ τῶν σωματικῶν δυνάμεων τὴν ἐντελῆ καὶ ἁρμονικὴν ἀνάπτυξιν· διότι ἔχρηστον ἐθεώρουσαν τὸ φρόνημα καὶ ματαίαν τὴν τοῦ νοῦς καλλιέργειαν χωρὶς σώμα καλῶς ἔχον καὶ ἰσχυρὸν ὑπηρετεῖν τὴν ψυχὴν.

Πεμπόμενοι λοιπὸν εἰς παιδοτρίβου κατὰ τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν, ἥτις διήρκει δύο περίπου ἔτη ἀπὸ 16—18 ἐτῶν*, ἐγυμνάζοντο κατ' ἀρχὰς μὲν εἰς τὸν δρόμον, τὸ πῆδημα, τὴν πάλην· ἐνισχυθέντες δὲ εἰς αὐτὰ, ἤρχιζον ἔπειτα τὰ δυσκολώτερα καὶ συνθετώτερα γυμνάσματα, τὸν δίσκον, τὴν πυγμὴν, τὸ πένταθλον, τὸ ὁποῖον ἦτο τῶν ἄλλων πέντε ἀγωνισμάτων ὁμοῦ σύγχρονος ἀσκήσεως. Δὲν εἶχε δὲ σκοπὸν τινα πρακτικὸν ἢ γυμναστικὴν, ὡς ἐν Ῥώμῃ αἱ πολεμικαὶ ἀσκήσεις· ἀλλ' αὐτὴν καὶ μόνην τοῦ σώματος τὴν ἐλευθέραν διαμόρφωσιν καὶ ἐνίσχυσιν.

Ἀφοῦ λοιπὸν οὕτως ἐπαιδαγωγεῖτο ὁ νέος ἐν μουσικῇ καὶ γυμναστικῇ καὶ ὑπὸ τὴν ἐπενέργειαν τῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων τῆς πόλεως ὅλης ὡς καὶ τὴν τῆς θρησκείας, δεκαοκτωετῆς κατεγράφετο εἰς τὸ ληξιαρχικὸν γραμματεῖον καὶ ὠρχίζετο

αὐτῶν ποιητῶν ἀγαθῶν ποιήματα διδάσκουσι μελοποιῶν, εἰς τὰ κιθαρίσματα ἐκτείνοντες, καὶ τοὺς ῥυθμούς τε καὶ τὰς ἁρμονίας ἀναγκάζουσιν οἰκιοῦσθαι ταῖς ψυχὰς τῶν παιδῶν, ἵνα ἡμερώτεροι ὦσι καὶ εὐρυθμότεροι καὶ εὐαρμοσσότεροι γινόμενοι, χρήσιμοι ὦσιν εἰς τὸ λέγειν τε καὶ πράττειν· πᾶς γὰρ ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου εὐρυθμίας καὶ εὐαρμοστείας δεῖται.

* Βικκ. Ἀνέκδ. 253. ἐπὶ δετῆς. . . ἠέδωκε τὸ γενέσθαι ἐτῶν ὀκτωκαίδεκα, ἵνα ἦσιν ἢ τὸ ἑκαίδεκα ἐτῶν γενέσθαι.

τὸν ὄρκον τοῦ πολίτου*, καὶ ὑπηρετεῖ τὴν πολιτείαν ὡς περί-
πολος ἐπὶ δύο ἔτη. Μετὰ ταῦτα εἰκοσαετῆς ἤδη εἶχε πλήρη
πλέον τὰ δικαιώματα καὶ τὰ χρέη τοῦ πολίτου.

Ἄλλ' ἐκτὸς τῆς συνήθους καὶ τακτικῆς ταύτης παιδείας ἐ-
σπούδαζον ἔτι οἱ νέοι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἤδη τοῦ Σωκράτους
καὶ ἱστογραφίαν (Ἄριστ. Πολ. Η', κεφ. β'.) καὶ ῥητορικὴν καὶ
φιλοσοφίαν μετὰ τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν.

Ἦτο δὲ ἡ παιδαγωγία καὶ ἡ μάθησις τῶν νέων ὅλως ἔργον
τοῦ ἰδιώτου. Ἐπέβαλλον ὁμοῦ οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνος τὴν φροντίδα
ταύτην εἰς τοὺς γονεῖς, ὡς παρὰ Πλάτωνι (Κριτ. 12) φαίνεται ἐν
τοῖς ἑξῆς: Ἀλλὰ τοῖς περὶ τὴν τοῦ γενομένου τροφήν,
τε καὶ παιδείαν, ἐν ἧ καὶ σὺ ἐπαιδεύθη; ἢ οὐ κα-
λῶς προσέταττον ἡμῶν οἱ ἐπὶ τούτοις τεταγμέ-
νοι νόμοι, παραγγέλλοντες τῷ πατρὶ τῷ σὺ σε
ἐν μουσικῇ καὶ γυμναστικῇ παιδεύειν; Ἀλλῶς οἱ πό-
λις δὲν ἐφρόντιζε τελείως, οὐδ' ὑπῆρχε δημοσίον τι ἐκπαιδευ-
τήριον, ἀλλ' ἕκαστος ἐλευθέρως καὶ ὅσον ἐδύνατο πληρέστατα
ἐξεπαίδευε τοὺς υἱούς του, στέλλων αὐτοὺς εἰς τοῦ διδασκάλου
καὶ πληρόνων μισθόν. Διὰ τοῦτο βεβαία οἱ πλουσιώτεροι ἐδύ-
ναντο ἀπολαύσαι ἐντελῆ τὴν τοιαύτην παιδείαν**.

* Δυκούρη. κ. Λεωκρ. 76. Ἰμῖν γὰρ ἔστιν ὄρκος, ὃν ὀμνύουσι πάντες οἱ πο-
λίται, ἐπειδὴν εἰς τὸ ληξιαρχικὸν γραμματεῖον ἐγγραφῶσι καὶ ἐφηβοὶ γίνονται,
μήτε τὰ ἱερὰ ὄπλα καταισχυνεῖν, μήτε τὴν τάξιν λείπειν, ἀμυνεῖν δὲ τῇ πατρίδι
καὶ ἀμείνω παραδώσειν. — Ὁ δὲ ὄρκος οὗτος παρὰ Στοβ. λόγ. μγ'. 48. «Ὁ
καταισχυνὸς ὄπλα τὰ ἱερὰ οὐδ' ἐγκαταλείψω τὸν παραστάτην, ὅτε ἂν στοιχίσω,
ἀμυνῶ δὲ καὶ ὑπὲρ ἱερῶν καὶ ὑπὲρ ὄσιων καὶ μόνος καὶ μετὰ πολλῶν τὴν πα-
τρίδα δὲ οὐκ ἐλάσσω παραδώσειν, πλείω δὲ καὶ ἀρείω ὄσον ἂν παραδίζομαι καὶ
εὐκοίσω τῶν ἀεὶ κρινόντων εὐφρόνας καὶ τοῖς θεμοῖς τοῖς ἰδρυμένοις πείσσομαι
καὶ οὐς τινες ἂν ἄλλους τὸ πλῆθος ἰδρύσσηται ὁμοφρόνας· καὶ ἂν τις ἀναίρη τοὺς
θεμοὺς ἢ μὴ πείθηται, οὐκ ἐπιτρέψω, ἀμυνῶ δὲ καὶ μόνος καὶ μετὰ πάντων*
καὶ ἱερὰ τὰ πάτρια τιμῶσι ἴστωρ; θεοὶ τούτων.»

** Μαρτυρεῖ δὲ τοῦτο Πλάτων ἐν Πρωτ. 326. «Καὶ ταῦτα ποιοῦσιν οἱ μά-

Ἄλλ' ἄρκοῦσι τσαυτὰ· Παρατηροῦμεν δὲ μόνον, ὅτι ἡ παι-
δεία τῶν Ἑλλήνων δὲν ἦτο μάθησις ἐκ τῶν βιβλίων καὶ γνώ-
σεις σχολικαί, ἀλλ' ἀληθῶς ζωντανὴ παιδαγωγία, τὸν νέον
εἰς ἄνδρα πολίτην διαπλάττουσα. Καὶ πεπαιδευμένος δὲν ἐσή-
μαινεν ὅτι ἔπειτα καὶ σήμερον σημαίνει, τὸν ἔχοντα δηλαδὴ
πολλὰς γνώσεις, καὶ τὸν ἐπιστήμονα. Ἄλλ' ἡ παιδεία ὠρίζετο
ὡς «παίδων ὀλκή τε καὶ ἀγωγή πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ
νόμου λόγον ὀρθὸν εἰρημένον καὶ τοῖς ἐπιεικεστά-
τοις καὶ πρεσβυτάτοις δι' ἐμπειρίαν ξυυδεδογμένον,
ὡς ὄντως ὀρθός ἐστιν». (Πλ. Ν. 659). Ἐπειδὴ δὲ οὔτε ἡ
μουσικὴ, οὔτε ἡ γυμναστικὴ εἶχε σκοπὸν τινα πρακτικόν, ἀλλ'
ἀνεπτύσσετο καὶ διεπλάττετο ὁ ἄνθρωπος ἐλευθέρως καὶ ἀτο-
μικῶς διὰ τὴν πατρίδα· διὰ τοῦτο κατωρθοῦτο ἡ ἀρμονικὴ ἔ-
νωσις ἀρετῆς καὶ μαθήσεως, φιλοσοφίας καὶ βίου, θεωρίας καὶ
πράξεως, ἦτοι τὸ λέγειν καὶ πράττειν, τὸ ὅποιον χαρακτηρί-
ζει τοὺς Ἕλληνας καὶ μάλιστα τοὺς Ἀθηναίους, καὶ τὸ ὅποιον
ἔμεινεν ἀνέφικτον μέχρι σήμερον.

Ἡ δὲ τῶν Ῥωμαίων παιδαγωγία καὶ διδασκαλία ἀρκετὰ διέ-
φεραν ἀπὸ τῆς τῶν Ἑλλήνων. Ἐπειδὴ πρῶτον μὲν κατὰ τοὺς
χρόνους τῆς δημοκρατίας ἦτο πολλὰ ἀπλῆ καὶ πρακτικὴ καὶ
ὅλως ἔργον τοῦ ἰδιώτου καὶ τῆς οἰκίας, σκοπεύουσα κυρίως τὴν
κατὰ παράδοσιν αὐστηρὰν πρὸς τὰ ἀρχαῖα ἦθη καὶ ἔθιμα ἀ-
γωγὴν τῶν νέων δι' ἐμπνεύσεως πατριωτισμοῦ, καὶ συνειθί-
ζουσα αὐτοὺς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς διὰ περὶ ἀειγμάτων εἰς σκληρα-
γωγίαν καὶ πειθαρχίαν, ἐνῶ ἐν Ἑλλάδι νόμοι προέγραφον τὴν
παιδείαν τῶν νέων, ὡς εἶδομεν. Κατὰ δὲ τὰ τελευταῖα τῆς δη-
μοκρατίας ἔτη, καὶ ἔτι μᾶλλον ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας σιγὰ καὶ

λίσιτα δυνάμενοι, μάλιστα δὲ δύνανται οἱ πλουσιώτατοι· καὶ οἱ τούτων υἱεῖς προ-
κίττα εἰς διδασκάλων τῆς ἡλικίας ἀρξέμενοι φοιτᾶν, ὀφιαίτατα ἀπαλλάττονται.

κατ' ὀλίγον εἰσῆχθη καὶ προσέθη εἰς βαθμὴν θαυμαστὸν ἡ ἐκ τῶν βιβλίων μάθησις καὶ ἡ μεθοδικὴ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων σπουδὴ, ἃν καὶ τὰ ἀρχαῖα ἦθη ἰσχυρῶς ἀντεπολιτεῖοντο τὸν νεωτερισμὸν τοῦτον.

Μερικώτερον δὲ ὅσον γνωρίζομεν, ἡ μητρικὴ ἀνατροφή ἀπετέλει τὴν βάσιν τῆς ἀρχαιοτέρως ἐκείνης παιδαγωγίας τῶν Ῥωμαίων· διότι αἱ μητέρες μετὰ τῶν παιδαγωγῶν καὶ τροφῶν ἔχι μόνον ἐπεστάτου καὶ ἐπρόσεχον αὐστηρῶς τὰ τέκνα των, καὶ ὡς ἐλέγτο ἀνέτρεφον αὐτὰ εἰς τὰς ἀγκάλας των (*in gremio matris educari*), ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ἀρχαῖα ἦθη καὶ τὰς παραδόσεις εὐθὺς ἐκ νηπιότητος τοὺς ἐσυνεΐθιζαν καὶ τοῖς ἐμβόρῳναν σταθερὸν χαρακτῆρα καὶ εὐπειθειαν εἰς τὰ καθιερωτά. Καὶ ἔπειτα ἐστέλλοντο εἰς τὰ δημόσια σχολεῖα (*ludos publicos*), τὰ ὅποια ἦσαν ἰδιωτικά. Ἐκεῖ ἐμάθθανον ἀνάγνωσιν, καὶ ὀλίγον γράψιμον κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ διδασκάλου.

Μετὰ δὲ ταῦτα ἀνεγίνωσκον ἐπὶ τούτῳ διωρισμένα παιδαγωγικὰ βιβλία ἀπὸ διαφόρων ἀρχαίων ποιητῶν συνεραγμένα, ἀνάλογα τῶν σημερινῶν χρηστομαθειῶν, καὶ ἐκστῆθιζαν αὐτὰ. Ἐπειτα ἐγυμνάζοντο εἰς ἀρίθμησιν προφορικῆν καὶ πρακτικῆν· καὶ συνώδευον τὰ μαθήματα ταῦτα δαρμοὶ καὶ ξυλῖαι, ὡς μέρος σπουδαῖον τῆς διδασκαλίας. Ἀπὸ τῶν σωματικῶν δὲ ἀσκήσεων ἐσυνεΐθιζαν μόνον, ὅσας ἐθεώρουν ὡς προγυμνάσια τοῦ πολέμου, ἢ ἀναγκαῖα εἰς τὴν ὑγίαν, οἷον σφαίραν, κολύμβημα, κυνήγιον· ἀλλὰ μουσικὴν καὶ χοροὺς καὶ ἀσκήσεις ἄλλας, αἱ ὅποια ἀπέβλεπον τὴν εὐστροφίαν καὶ τὸν καλὸν τοῦ σώματος σχηματισμὸν, ἐκαταφέρονον ὀλότιστα.

Ἀφοῦ ὅμως διεδόθη βαθμηδὸν ἡ γνώσις καὶ ἡ σπουδὴ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Κάτωνος, καὶ συντηροῦσθαι καὶ ἐπληθύνθησαν καὶ βιβλία κλασσικὰ καὶ φιλόσοφοι καὶ διδάσκαλοι Ἕλληνες ἐκ διαφόρων μερῶν εἰς Ῥώμην, καὶ ἀφοῦ μάλιστα ὁ λαὸς συγκρουσθεὶς μετὰ τὴν ἀριστοκρατίαν,

ἀπέκτησεν ἴσα δικαιώματα, καὶ ἔπειτα αἱ σύμμαχοι πόλεις τῆς Ἰταλίας ἀνεγνωρίσθησαν ἰσοπολιτιδῆς· τότε ἔχι μόνον ἐπεκτάθη ὁ κύκλος τῆς διδασκαλίας, καὶ τὰ σχολεῖα ἐποπλασιασθήσαν, ἀλλὰ καὶ πληρέστερα καὶ μεθοδικώτερα διωργανίσθησαν· καὶ ἡ παιδαγωγία καὶ διδασκαλία ἐκινεῖτο πλεονελευθερώτερα καὶ ἀπὸ τῶν ἀρχαίων παραδόσεων τῆς οἰκίας μᾶλλον ἀνεξάρτητος.

Εἰς τὰ σχολεῖα ταῦτα ἐδιδάσκετο μετὰ τὴν στοιχειώδη, ἐννοεῖται, μάθησιν Γραμματικὴ καὶ Ῥητορικὴ. Καὶ ἔργον μὲν τοῦ γραμματικοῦ (*literati*) ἦτον ἡ ἐξήγησις καὶ ἀνάπτυξις τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων, καὶ ἡ πρακτικὴ τῶν νέων ἐξάσκησις εἰς γρηπτάς καὶ προφορικὰς συνθέσεις ἐν εἶδει θεματογραφίας· ἐπὶ διαφόρων ἠθικῶν καὶ ἱστορικῶν ὑποθέσεων. Ἦσαν δὲ κατ' ἀρχὰς Ἕλληνες μόνον οἱ διδάσκαλοι οὗτοι, σχεδὸν πάντες ἀπελεύθεροι δούλοι, μετὰ τῶν ὁποίων πολλοὶ καὶ πολίτου δικαιώματα ἔλαβον καὶ εἰς τιμὴν πολλὴν καὶ βαθμοὺς ὑψηλοὺς προήχθησαν. Ἀργότερον δὲ ἐδίδασκον καὶ Ῥωμαῖοι γραμματικοί, οἵτινες εἰσῆξαν εἰς τὰ σχολεῖα τῶν ἐθνικῶν συγγραφεῖς καὶ ποιητάς, οἷον Κικέρωνα καὶ Οὐίργίλιον, τῶν ὁποίων τὴν σπουδὴν διέδωσαν σχολιάζοντες καὶ κριτικῶς ἐρμηνεύοντες αὐτοὺς.

Οἱ δὲ ῥήτορες, τὸ πλεῖστον Ῥωμαῖοι, ἐγύμναζον τοὺς νέους κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Ἑλλήνων διδασκάλων τῆς ῥητορικῆς εἰς τὸ ὁμιλεῖν ἐπὶ διαφόρων ἠθικῶν καὶ ἱστορικῶν καὶ δικανικῶν ὑποθέσεων καὶ λέγειν καὶ ἀντιλέγειν ἐπ' αὐτῶν διὰ σκοπὸν πρακτικόν. Καὶ τὰ γυμνάσματα ταῦτα ἐλέγοντο *controversiae* ἢ *causae*. Συνέρρον δὲ πολλοὶ εἰς τὰς ῥητορικὰς ταῦτας σχολὰς, μάλιστα διότι τότε ἡ εὐγλωττία ἰδίως ἀνεπτύχθη καὶ ἀνυψώθη πολύ.

Ἐν τούτοις καὶ ἡ πρὸς τοὺς Ἕλληνας σχέσις καθημέραν ἐγένετο στενωτέρα, καὶ βιβλιοθήκαι ἐσυσταίνοντο καὶ πολλὰ ἐ-

γράφοντο και πολλά άνεγινώσκοντο, και η διδασκαλία επεκτεινεται και επλατύνεται.

Ταυτα δε πάντα κατὰ πρόοδον προχωρουντα εφερον επι της Αυτοκρατορίας αγαθους καρπους, ιδίαν αν και μη πρωτότυπον φιλολογίαν.

Άλλ' ικανά εστωσαν ταυτα.

Βλέπομεν λοιπόν, ότι η Ρωμαϊκή παιδαγωγία και διδασκαλία κατ' αρχάς μεν ητον εθνική και πρακτική μόνον και πολλά περιωρισμένη, σκοπούουσα μόρφωσιν χαρακτήρος αυστηρου και πατριωτικού· επειτα δε μετεβλήθη εις σπουδην ξένου πνεύματος και μάθησιν σχολικήν κατὰ τον νεώτερον περίπου τρόπον, ητις εξώθεν ώθήσασα άπαξ εις ενέργειαν πνευματικήν τάς εμφύτους δυνάμεις του λαου, προήγαγε νέαν πνευματικήν, η φιλολογικήν ζώνη, πάσης σπουδής άξίαν. Άλλ' εντεύθεν εινε προφανής και η διαφορά του Έλληνισμού, του οποιου το αρχέτυπον και τέλειον εινε προς την ελευθέραν και κατὰ φύσιν παιδαγωγίαν και διδασκαλίαν των Έλλήνων σύμφωνον.

Τώρα δε πριν μεταβώμεν εις την σημερινήν Ευρώπην, ητις κυρίως μας ενδιαφέρει, έννημηθώμεν μόνον περι του μεσαιώνος, ότι τότε εις τα σχολεία γενικώς επεκράτει η διδασκαλία των επτά λεγομένων ελευθέρων τεχνών, ηδη από των Ρωμαϊκών χρόνων έχουσα την αρχήν της· επειδή οι Ρωμαιοι με την κοσμοκρατορίαν εξήπλωσαν κατ' ολίγον και την γλώσσαν και την λοιπήν όμου μάθησιν και διδασκαλίαν των πανταχου. Ησαν δε αυται Γραμματική, Ρητορική, Διαλεκτική, Αριθμητική, Γεωμετρία, Μουσική, Άστρονομία. Και εξ αυτών αι μεν τρεις πρώται εσηματίζον το λεγόμενον *trivium* (τρίδρομον, τριάδα), αι δε λοιπαι *quadrivium* (τετρακτύν), τάς οποίας εσπούδαζον ολιγώτεροι.

Κατὰ διαφορους δε καιρους και εις διαφορους τόπους πότε αυτη πότε εκείνη υπερίσχυε της άλλης και επεκράτει.

Η Γραμματική εξ αυτών εσήμαινε την εξήγησιν και ερμηνείαν των αρχαίων ποιητών και συγγραφέων. Οι δε Βυζαντινοί κατεγίνοντο κυρίως εις την τριάδα των τεχνών τούτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Μετὰ δε την αναγέννησιν των γραμμάτων κατὰ διαφορους καιρους μετηλλάγησαν και επενοήθησαν πολλοί και διάφοροι παιδαγωγίαι και διδασκαλίαι τρόποι υπό διαφορων εξόχων ανδρών παιδαγωγών η διδασκάλων, και υπό φιλοσόφων διάφοροι παιδαγωγικαι θεωρίαι εγένοντο και εδοκιμάσθησαν κατὰ διαφορους εποχάς. Άλλά ταυτα πάντα παρατρέχων, ως υπερβαίνοντα τα όρια της πραγματείας ταύτης, μεταβαίνω εις την σημερινον επικρατουσαν παιδαγωγικήν διδασκαλίαν παρά τοις Γερμανοις και Άγγλοις, εξ ών τους πρώτους και τα λοιπά εβνη συμβουλεύονται πολλάκις εις τα τοιαυτα, και ημεις κατὰ τι μιμούμεθα.

Επειδή δε της βορείου Γερμανίας, και μάλιστα της Πρωσίας, τα σχολεία εινε και τελειότερα και εν γενει ομοιόμορφα ως υπό των νόμων ώρισμένα, δια τουτο περιορίζομαι εις την εκθεσιν μόνον της διδασκαλίας σχολείων τινών της Πρωσίας, τα οποια αυτος επεσκέφθη και εγνώρισα.

Εν Πρωσίαι λοιπόν στέλλονται τα παιδία εξαετη, η επταετη περίπου μετὰ την νηπιακήν υπό της μητρος ανατροφην εις τα στοιχειώδη σχολεία, των οποιων ουδε τα μικρότερα χωρία στερουνται. Οι μαθηται των τοιούτων σχολείων διαιρουνται εις δύο, η και πλειοτέρας τάξεις κατὰ την ανάγκην. Εκάστη δε τάξις κατὰ τον νόμον συγκροτουμένη το πολυ υπό πενήντα έως εξήντα μαθητών, έχει ένα διδάσκαλον. Η δε στοιχειώδης

διδασκαλία συνίσταται εἰς τὰ θρησκευτικὰ καὶ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τὴν γραφὴν καὶ πρακτικὴν ἀρίθμησιν.

Καὶ τὰ μὲν θρησκευτικὰ ἀρχίζουσι πρῶτον οὕτως· κατὰ δύο ὥρας τῆς ἐβδομάδος διηγείται ὁ διδάσκαλος σύντομα καὶ κατ'ἀλλήλα τινὰ ἱστορικὰ ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης κατὰ σειράν, τὰ ὅποια οἱ μαθηταὶ τὴν μεθαύριον ἐκθέτουσιν. Ὡσαύτως τοὺς ἐξηγεῖ ἀπλᾶ τινὰ τῆς Α. Γραφῆς ῥητὰ, καὶ στίχους τινὰς τῶν ἐκκλησιαστικῶν τῶν ὕμνων· καὶ ταῦτα μανθάνονται καὶ ἐκστηθίζονται ἔπειτα. Μετὰ ταῦτα προχωρεῖ εἰς τὴν διήγησιν τοῦ βίου τοῦ Ἰ. Χριστοῦ ἐν περιλήψει, καὶ εἰς τὴν συνεχῆ ἐξακολούθησιν τῆς ἱερᾶς ἱστορίας κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον. Ἐξηγούνται ἔπειτα αἱ δέκα ἐντολαὶ καὶ ῥητὰ πλείοτερα τῆς Α. Γραφῆς.

Ἡ ἀνάγνωσις μανθάνεται εἰς ἕξ ἐβδομάδας ἢ τὸ πολὺ τρεῖς μῆνας· καλὴ δὲ ἀνάγνωσις εἰς ὀλίγον πλείοτερον χρόνον. Διδάσκεται δὲ κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον· εἶνε ἕκαστον γράμμα εἰς μέγα καὶ μικρὸν σχῆμα ἐπάνω εἰς μικρὰ πινακίδια γραμμένον. Τὰ πινακίδια ταῦτα, θεμένα εἰς ἐπὶ τούτῳ κατεσκευασμένην θήκην πλησίον τῆς ἑδρας τοῦ διδασκάλου, προβάλλονται καὶ δεικνύονται ἀνὰ ἓν καὶ κατὰ σειράν καὶ ἄλλως εἰς τοὺς μαθητάς, οἵτινες ἴστανται ὀρθοὶ περὶ τὴν γραμματοθήκην ταύτην. Ἄφου δὲ γνωρίσωσι καλὰ ὅλα τὰ γράμματα εἰς τὰ διάφορα σχήματά των, καὶ προφέρωσιν αὐτὰ ὀρθῶς καὶ μεγαλοφώνως, ἐνῶ τοῖς δεικνύεται πότε τοῦτο τὸ γράμμα πότε ἐκεῖνο, καθὼς καὶ τῶν φωνηέντων τὰ μακρὰ καὶ τὰ βραχέα, τότε πλέον προβαίνει ὁ διδάσκαλος εἰς τὸν συλλαβισμόν, καὶ παραθέτων π. χ. τὸ πινακίδιον τοῦ Β μετὰ τὸ πινακίδιον τοῦ Α, δεικνύει τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐνώσεώς των καὶ οὕτω καθ'ἑξῆς, καὶ ἔπειτα ἐρωτᾷ κατὰ σειράν τοὺς μαθητάς. Ἐξακολουθεῖ δὲ τοῦτο ἐπὶ ὀλίγας ἡμέρας ἕως οὗ ἐγγυμνασθῶσιν εἰς τὴν διάφορον καὶ ποικίλην συνένωσιν τῶν γραμμάτων καὶ προθῶσιν εἰς τὴν ἑ-

νωσιν τῶν συλλαβῶν, τὰς λέξεις. Μανθάνουσι δὲ καθὼς τὰ ὀνόματα τῶν γραμμάτων, οὕτω καὶ τὸν συλλαβισμόν μεγαλοφώνως. Ἐπειτα τοῖς δίδεται ἀλφαβητάριον, ὅπου ἀναγιγνώσκουσιν ἐπίσης μεγαλοφώνως ἐνώπιον τοῦ διδασκάλου.

Συνδέεται δὲ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ γύμνασις τις εἰς τὸ ὀμιλεῖν. Δίδει δηλαδή ὁ διδάσκαλος μικρὰς τινὰς ὑποθέσεις ἐκ τοῦ προχείρου, τὰς ὁποίας εὐθὺς κατόπιν ἐκθέτουσιν οἱ μαθηταί. Προχωρεῖ δὲ βελτιωθὲν ἡ τοιαύτη γύμνασις τῆς μητρικῆς γλώσσης ἕως εἰς ἀπλὴν διδασκαλίαν τῆς γραμματικῆς ἐπὶ τοῦ ἀναγνωσματαρίου, συνωδευμένην μετὰ ὀρθογραφικὰ καὶ ἄλλα προφορικὰ γυμνάσματα.

Ἡ γύμνασις εἰς τὸ γράψιμον ἀρχίζει συγχρόνως σχεδὸν μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ ἐξακολουθεῖ ἐπὶ δύο ἔτη κατὰ καλλιγραφικὰ δείγματα. Καὶ ἡ ἀρίθμησις ἀρχίζει πρῶτον μετὰ τοὺς ἀπλουστέρους ἀριθμούς· ἔπειτα γίνονται ἀπλᾶ πράξεις προφορικῶς· καὶ οὕτω προβαίνουν εἰς μεγαλειτέρους ἀριθμούς καὶ πράξεις.

Εἰς τινὰ τοιαῦτα σχολεῖα ἐκτὸς τούτων μετὰ τὴν πρώτην ἐξαμηνίαν ἢ τὸ πρῶτον ἔτος ἀρχίζει καὶ στοιχειώδης διδασκαλία κανονικῶν σχημάτων, καὶ δεικνύονται εἰς τοὺς μαθητάς κανονικὰ σώματα. Τότε δὲ διδάσκεται καὶ ἰχνογραφία. Μετὰ τὸ πρῶτον ἔτος διδάσκεται συνήθως Γεωγραφία, ἀρχίζουσα ἀπὸ τῆς πόλεως καὶ τῶν περιχώρων αὐτῆς, ὅπου εἶνε τὸ σχολεῖον. Ἐπειτα καὶ μαθηματικῆς Γεωγραφίας γνώσεις στοιχειώδεις καὶ γενικῆ ἐποψίς τῆς ὑδρογείου σφαίρας. Εἰς τὴν ἐπανάληψιν ὁ διδάσκαλος δεικνύων μετὰ τὸν δείκτην μέρος τι ἐπάνω τοῦ γεωγραφικοῦ πίνακος, ἔχοντος σημειωμένα τὰ ὀνόματα, ἐρωτᾷ πότε τοῦτον πότε ἐκεῖνον τὸ ὄνομα τοῦ δεικνυομένου καὶ εἴ τι ἄλλο ἐλέχθη εἰς τὸ μάθημα. Τελευταῖον δὲ δύο ὥρας τὴν ἐβδομάδα ἔχουσιν ὅλαι αἱ τάξεις μουσικὴν φωνητικὴν, καὶ μανθάνουσι πρακτικῶς τὴν μελωδίαν ἁσματίων τινῶν. Πρῶτ' δὲ καὶ ἐσπέρας γίνεται προσευχὴ καθ'ἑκάστην.

Τὰ σχολεῖα ταῦτα τοῦ λαοῦ ἐξαρτῶνται καὶ διοικουῦνται ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως, καὶ πληροῦναι τὸ ταμίσιον τοῦ δήμου, ἢ τῆς ἐπαρχίας τοὺς μισθοὺς. Ἐκτὸς τούτων ὅμως ὑπάρχουσι καὶ ἰδιαιτέρα τοιαῦτα, εἰς τὰ ὅποια πληροῦναι διδάκτρον ὁ μαθητής.

Ταῦτα δὲ διαδέχονται ἀνώτερα σχολεῖα μὲ ἐπτὰ ἢ ἑννέα ἐτῶν διάρκειαν τῶν μαθημάτων, ὄντα δύο εἰδῶν κατὰ τὸν διαφορὸν σκοπὸν, ὃν ἔχουσιν. Καὶ τὰ μὲν ὀνομαζόμενα βιωτικὰ, ἢ πραγματικὰ σχολεῖα (*real—schule*), προτίθενται σκοπὸν τὴν προσήκουσαν μόρφωσιν καὶ τὰς ἀπαιτουμένας χρήσιμους γνώσεις χρηστοῦ ἰδιώτου πάσης τάξεως, ὡς ἐμπόρου, τεχνίτου καὶ λοιπῶν τοιούτων τῆς κοινωνίας μελῶν. Τὰ δὲ γυμνάσια λεγόμενα σκοπὸν ἔχουσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐπιστημονικὴν προπαιδείαν καὶ διάπλασιν, ὥστε οἱ μεταβαίνοντες εἰς τὸ Πανεπιστήμιον διέρχονται πρότερον τοιοῦτον γυμνάσιον, καὶ ἐξετάζονται ἀπολυτηρίου ἐξετάσεις. Τινὲς δὲ ἀφίνουσι βέβαια ἐνωρίτερα τὰ γυμνάσια ταῦτα ἀλλ' ὅστις δὲν ἀνέβη κὰν εἰς τὴν β^{αν} τάξιν τοῦ γυμνασίου, δὲν ἔχει ἀξίωσιν εἰς καμμίαν ὑπαλλήλιας θέσιν. Ὅπως δὲ παρασταθῆ πῶς καὶ ποῖα μαθήματα ἐν τούτοις καὶ ποῖα ἐν ἐκείνοις παραδίδονται, παιδαγωγικὰ καὶ σκόπιμα θεωρούμενα, ἀρκεῖ, νομίζω, ἀν' ἐκθέσει τις τὸν ἐσωτερικὸν διοργανισμὸν ἐνὸς μόνου τοιοῦτου σχολείου ἐξ ἑκατέρου εἶδους· διότι καὶ εἰς τὰ λοιπὰ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον οὐσιωδῶς ἢ αὐτῇ σχεδὸν ἐπικρατεῖ μέθοδος καὶ ὁ αὐτὸς διοργανισμὸς. Καὶ τοῦτο διότι πάντα τὰ ἐκπαιδευτήρια ἐφορεύονται ὑπὸ τῶν νόμων καὶ τῆς Κυβερνήσεως.

Ἀρχίζομεν λοιπὸν. Τὸ ἐν Βερολίῳ βιωτικὸν σχολεῖον, τὸ ὀνομαζόμενον *Dorotheenstädtische real—schule*, συγχροτεῖται ὑπὸ ἑξ ἑτάσεων μὲ ἐπταετῆ σειρὰν τῶν μαθημάτων. ἔχει δὲ διδασκάλους 48, ἐξ ὧν 10 εἶνε τακτικοί, οἱ δὲ λοιποὶ βοηθοί, καὶ συχναίεται ὑπὸ τριακοσίων περίπου μαθητῶν. Ὁ δὲ διοργανισμὸς τῶν μαθημάτων εἶνε ὡς ἑξῆς·

Α'. Θρησκευτικά. Ἡ ἱερὰ ἱστορία ἐνῶ εἰς τὰ στοιχειώδη σχολεῖα διδάσκεται, ὡς εἶδομεν, ἐν συντόμῳ καὶ κατὰ διήγησιν προφορικὴν χωρὶς βιβλίον, ἐδῶ τὴν ἀναγινώσκειται κατὰ συνέχειαν, καὶ συνοδεύεται μὲ Γεωγραφίαν τῆς Παλαιστίνης πρὸς διασάφησιν. Συγχρόνως ἀναγινώσκειται ἐγγεγυρίδιον περὶ τοῦ βίου τοῦ Ἰ. Χριστοῦ κατὰ κεφάλαια. Προσέτι ἐκσηθίζονται ὕμνοι ἐκκλησιαστικοὶ καὶ διάφορα τῆς Α. Γραφῆς βήματα, οἷα Ὅ,τι ποιεῖ ἡ δεξιὰ σου μὴ γνῶτω ἡ ἀριστερά. Ἀγαπάτε ἀλλήλους. Ὁ Θεὸς ὁ Θεός μου ἡ σωτηρία μου. Γνωτὴ ἔθνη, καὶ ἠτρεσθε, ὅτι μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός· κτλ. Τὴν δὲ ἱστορίαν διαδέχεται ἐξήγησις πρῶτον τῶν τριῶν Εὐαγγελίων, ἔπειτα τοῦ κατὰ Ἰωάννην. Ταύτην συνοδεύει σύντομος Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία. ἔπειτα ἀκολουθεῖ Κατήχησις καὶ ἐξήγησις ἐπιστολῶν τινῶν τοῦ Α. Παύλου. Διέρχεται δὲ ἡ θρησκευτικὴ αὕτη διδασκαλία κατὰ τὴν ἐκτεθεισάν σειρὰν ὅλας τὰς τάξεις τοῦ σχολείου ἀνὰ δύο ὥρας καθ' ἑβδομάδα παραδιδόμενη. Ὁ δὲ διδάσκαλος εἶνε ἱερεὺς.

Β'. Μαθηματικά. Ἀρχίζει θεωρητικὴ ἀριθμητικὴ μὲ προβλήματα πρακτικὰ. Τὰ περὶ δυνάμεων καὶ ριζῶν ἔπειτα, καὶ βαθμηδὸν ἀλγεβρα ἕως τοὺς πιθανότητος ὑπολογισμοὺς καὶ τὴν θεωρίαν τῶν ἀριθμῶν. Συνοδεύει δὲ αὐτὴν στοιχειώδης Γεωμετρία, ἢ περὶ σχημάτων, καὶ γωνιῶν καὶ παραλλήλων γραμμῶν διδασκαλία, καθ' ἣν λύονται καὶ διάφορα ἀπλᾶ γεωμετρικὰ προβλήματα. Ἐπαναληφθέντων δὲ τούτων κατὰ τὴν προσεχῆ ἑξαμηνίαν, ἀρχίζει ἔπειτα γεωμετρία καὶ προχωρεῖ ἢ διδασκαλία αὐτῆς εἰς τὰ παραλληλόγραμμα καὶ τὰ κανονικὰ σχήματα καὶ τὰ περὶ κύκλου καὶ εἰς τὰ περὶ ὁμοιότητος καὶ ταυτότητος καὶ ἀναλογίας τῶν σχημάτων. ἔπειτα ἀκολουθεῖ στερεομετρία καὶ ἐπίπεδος τριγωνομετρία καὶ ἀναλυτικὴ γεωμετρία καὶ σφαιρικαὶ τομαί. Περαιτοῦται δὲ ἡ σειρά τῶν μαθηματικῶν μὲ τὴν σφαιρικὴν τριγωνομετρίαν καὶ τὴν πρῶτην

θεωρίαν τῶν περὶ διαφορότητος ὑπολογισμῶν. Καὶ παραδίδονται πάντα ταῦτα κατὰ τὴν ἐκτεθεισάν σειρὰν ἀνὰ 6 ὥρας τὴν ἐβδομάδα εἰς τὰς δύο κατωτέρας τάξεις, καὶ ἀνὰ 5 ὥρας εἰς τὰς λοιπὰς τέσσαρας τάξεις.

Γ'. Ἱστορία καὶ Γεωγραφία. Καὶ ἡ Ἱστορία ἀρχίζει ἤδη ἀπὸ τῆς τελευταίας τάξεως καὶ παραδίδεται κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον. Κατὰ τὸ πρῶτον μὲν ἔτος γενικὴ τῆς ἀρχαιότητος Ἱστορία, κυρίως τῶν ἐπισημοτέρων γεγονότων, καὶ μάλιστα βιογραφία σύντομος ἐνδόξων ἀνδρῶν. Κατὰ δὲ τὸ δεύτερον τῆς μέσης καὶ νέας Ἱστορίας ὡσαύτως τὰ κυριώτερα συμβάντα. Καὶ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος τῆς Γερμανίας καὶ ἰδίως τῆς Πρωσσίας Ἱστορία. Μετὰ ταῦτα κατὰ τὸ τέταρτον ἔτος ἀρχίζει δευτέρα περίοδος τῆς διδασκαλίας ταύτης· πρῶτον ἀρχαία Ἱστορία, ἔπειτα κατὰ τὸ πέμπτον ἔτος, μέση, ἢ τοῦ μεσαιῶνος, καὶ τελευταῖον νέα. Κατὰ δὲ τὸ ἕβδομον καὶ τελευταῖον ἔτος γίνεται ἀνὰ μίαν ὥραν τῆς ἐβδομάδος γενικὴ ἐπανάληψις ἀρχαίας καὶ μέσης καὶ νέας Ἱστορίας.

Ἡ Γεωγραφία συνοδεύει τὴν Ἱστορίαν ὡς ἐξῆς. Πρῶτον μὲν γενικὴ τῆς ὑδρογείου ἐποψίς καὶ ἰδίως ἀκριβεστέρα τῆς Εὐρώπης κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος. Ἐπειτα δὲ προκαταρκτικαὶ γνώσεις τῆς μαθηματικῆς γεωγραφίας. Καὶ Εὐρώπης φυσικὴ καὶ πολιτικὴ γεωγραφία κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος. Κατὰ δὲ τὸ ὅλον τρίτον ἔτος μόνον ἀκριβεστέρα φυσικὴ καὶ πολιτικὴ γεωγραφία τῆς Γερμανίας. Ἐπειτα δὲ εἰς τὸ ἀκόλουθον ἔτος ἐπανάληψις μὲν τῆς γεωγραφ. τῆς Εὐρώπης, περιγραφή δὲ Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς καὶ τῶν προϊόντων αὐτῆς. Ἔως ἐδῶ ἔχει δύο ὥρας τὴν ἐβδομάδα ἢ παραδόσεις τῆς γεωγραφίας. Ἐντεῦθεν δὲ μόνον ἀνὰ μίαν ὥραν τὸ μὲν πέμπτον ἔτος, φυσικὴ καὶ πολιτικὴ γεωγραφ. τῆς Ἀμερικής καὶ τῶν προϊόντων αὐτῆς· τὸ δὲ ἐπόμενον ἔτος γίνεται ἐπανάληψις τῆς ὅλης μέχρι τοῦδε σειρᾶς.

Δ'. Εἰς τὴν μητρικὴν γλῶσσαν, τὴν γερμανικὴν, ἐξασκούν-

ται οἱ μαθηταὶ τακτικῶς καὶ ἐπιμόνως ὡς ἐξῆς. Πρῶτον μὲν ἐξακολουθεῖ ἀνάγνωσις κατ' ἐννοίαν ἐκ τινος ἐπὶ τούτῳ βιβλίου τετρακίς τῆς ἐβδομάδος, συνοδευομένη μὲ παρατηρήσεις περὶ τῆς κατασκευῆς τῶν προτάσεων καὶ τοῦ συνδέσμου αὐτῶν καὶ περὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν λέξεων. Τὸ δὲ ἀναγνωσθὲν ἐκθέτει εὐθὺς κατόπιν ὁ μαθητὴς προφορικῶς καὶ μέρος τι γραπτῶς. Διαρκεῖ δὲ ἡ τοιαύτη γύμνασις ἐπὶ δύο ἔτη, προσθετομένων περὶ τὰ τέλη μικρῶν γυμνασμάτων συνθέσεως καὶ ἀπαγγελίας. Ἐπειτα δὲ γίνονται συντακτικαὶ ἀναλύσεις ἐπὶ τοῦ ἀναγνωσθέντος, καὶ παρατηρήσεις γενικώτεραι περὶ σχηματισμοῦ λέξεων, καὶ ἐκθέσεις διάφοροι καὶ ἀπαγγελίας καλῆς ἀσκήσεις. Τὸ δὲ ἀκόλουθον ἔτος ἀναγινώσκονται τῶν ἐθνικῶν ποιητῶν μάλιστα ὁ Schiller καὶ ἀναλύονται πεζῶν καὶ ποιητῶν περίοδοι. Συνδέεται δὲ καὶ διδασκαλία περὶ τῶν διαφορῶν εἰδῶν τοῖς ποιήσεως. Ἐπειτα δὲ τὸ ἄλλο ἔτος ἀναγινώσκονται διάφορα τῶν ἐθνικῶν ποιητῶν τεμάχια, καὶ γίνονται ἐκτενέστεραι συνθέσεις, τὰς ὁποίας διορθώνει κατ' οἶκον ὁ διδάσκαλος, καὶ προφορικῶς ἐκθέσεις μετὰ καλῆς ἀπαγγελίας.

Κατόπιν δὲ παραδίδεται Ἱστορία τῆς φιλολογίας τῶν μάλιστα τοῦ 18^{ου} αἰῶνος ὁμοῦ μὲ ἀνάγνωσιν ἐκλεκτῶν χωριῶν· καὶ γίνονται λογίδια καὶ διατριβαὶ ἐλεύθεραι, χωρὶς δηλαδὴ δεδωμένον ὑπὸ τοῦ διδασκάλου θέμα. Συμπληρῶνει δὲ τὴν διδασκαλίαν ταύτην τὸ τελευταῖον ἔτος ἡ Ἱστορία τῆς κλασσικῆς αὐτῶν φιλολογίας (*schonen litteratur*) μὲ σύγκρισιν πρὸς τὴν τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων ἐθνῶν, ἐξακολουθούτων ἀπαρἀλάκτως τῶν λοιπῶν γυμνασμάτων.

Ἐκ τῶν κλασσικῶν γλωσσῶν σπουδάζεται μόνον ἡ Λατινικὴ, καὶ ἀρχίζει ὡσαύτως ἀπὸ τῆς κατωτέρας τάξεως, ἔχουσα 6 καὶ 5 ὥρας τὴν ἐβδομάδα. Προχωροῦσι δὲ ἕως εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Κικέρωνος καὶ Οὐίργιλίου, τῶν καὶ ἐξαιρέτως σπουδαζομένων ἐν τῇ πρώτῃ τάξει. Καὶ ἐξασκούνται συγχρόνως εἰς συνθέσεις

καὶ στιχογραφίαν λατινικὴν. Ἀλλὰ τὴν πλήρη ἔκθεσιν τῆς διδασκαλίας ταύτης παραλείπομεν· διότι πλατύτερα θὰ συμπεριληφθῆ εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν γυμνασίων. Παρατηροῦμεν μόνον, ὅτι Ὀρατίου ὡδὰς δὲν παραδίδονται, καὶ ὅτι εἰς τὸ λατινιστὶ ὁμιλεῖν καὶ γράφειν ἐλευθέρως δὲν ἐξασκοῦνται οἱ μαθηταί, ὡς γίνεται εἰς τὰ γυμνάσια.

Ἡ δὲ Γαλλικὴ γλῶσσα ἀρχίζει ἤδη ἀπὸ τῆς κατωτέρας τάξεως τέσσαρας ὥρας τὴν ἐβδομάδα. Ἐξασκοῦνται δὲ κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος καὶ εἰς τὸ ὁμιλεῖν. Ἡ δὲ Ἀγγλικὴ ἀρχίζει τὸ τέταρτον ἔτος, δύο ὥρας τὴν ἐβδομάδα.

Ε. Ἐκ τῶν ἐπιστημονικῶν μαθημάτων παραδίδεται Φυσικὴ Ἱστορία, καὶ Φυσικὴ καὶ Χημεία.

Καὶ ἡ μὲν πρώτη ἀρχίζει μὲ περιγραφὴν τῶν κυριωτέρων σπονδυλοειδῶν ζώων καὶ γενικὴν βοτανικὴν ἐπὶ ζωντανῶν φυτῶν κατὰ τὸ τρίτον ἔτος. Καὶ ἀφοῦ τὸ ἐπόμενον ἔτος γείνη ἐπανάληψις τῶν προδιδαχθέντων, προχωροῦσιν εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν μὴ σπονδυλοειδῶν ζώων καὶ ἀκριβεστέραν βοτανικὴν καὶ περιγραφὴν τῶν ὀργάνων τῆς φυτικῆς ζωῆς. Ἐπομένως ἀκολουθεῖ ὀρυκτολογία· καὶ ἔπειτα περιγραφὴ τῶν διαφόρων εἰδῶν τῆς τῶν ὀρέων σειρᾶς, καὶ ἐπανάληψις τῶν διδασθέντων. Τελευτᾷ δὲ ἐν τῇ πρώτῃ τάξει μὲ γεωγνωσίαν καὶ ἀνατομίαν καὶ φυσιολογίαν τῶν φυτῶν, συνοδευμένην μὲ μικροσκοπικὰς παρατηρήσεις. Καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν ἐξαμηνίαν παραδίδεται ἀνατομία τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος.

Τῆς φυσικῆς γίνεται ἑναρξίς τὸ τέταρτον ἔτος μὲ τὴν διδασκαλίαν τῶν γενικῶν ἰδιοτήτων τῶν σωμάτων καὶ ἰδίως τῶν μετάλλων. Ἀκολουθεῖ δὲ ἔπειτα ἡ περὶ θερμότητος διδασκαλία καὶ περὶ ἠλεκτρισμοῦ καὶ μαγνητισμοῦ καὶ ἠλεκτρομαγνητισμοῦ. Καὶ κατὰ τὸ ἕκτον ἔτος παραδίδεται μαθηματικὴ Γεωγραφία καὶ Μετεωρολογία καὶ ἡ περὶ τοῦ φωτὸς διδασκαλία. Εἰς δὲ τὴν πρώτην τάξιν ἀεροστατική καὶ ὑδροστα-

τική, περὶ συνθέσεως καὶ διαλύσεως τῶν δυνάμεων, ἰσότητος αὐτῶν ἐν ἀπλαῖς μηχαναῖς, περὶ κινήσεως καὶ κηνητικῶν δυνάμεων, ὑδροδυναμικὴ καὶ περὶ ἀερίων κινήσεως καὶ τελευταῖον ἀκουστική.

Ἐνα δὲ ἔτος ἀργότερα ἀρχίζει ἡ χημεία, καὶ διδάσκεται ἐπὶ τριετίαν δύο ὥρας καθ' ἐβδομάδα. Καὶ πρῶτον μὲν διδάσκουσι περὶ ὀξέων καὶ ὀξυδίων τῶν μεταλλικῶν σωμάτων, καὶ περὶ τῆς ἐνώσεως τοῦ ἀζώτου καὶ ὑδρογόνου· ἔπειτα δὲ περὶ τῶν βαρέων μετάλλων καὶ τῶν ὀξυδίων καὶ ἀλάτων αὐτῶν, ὡς καὶ περὶ τῶν ὀργανικῶν ὀξέων καὶ ἀλάτων καὶ ἀλκαλοειδῶν.

Τελευταῖον δὲ τεχνικὴν χημείαν καὶ περὶ τῆς συνθέσεως τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἀέρος καὶ τῶν στοιχείων αὐτοῦ· καὶ στοιχειώδη ἀνάλυσιν ὀργανικῶν οὐσιῶν καὶ τῶν ἀνοργάνων σωμάτων κατὰ ποιότητα καὶ ποσότητα.

Διδάσκεται δὲ καὶ ἰχθυογραφία ἤδη εἰς τὴν κατωτέραν τάξιν, καὶ ἔπειτα εἰκονογραφία. Ὡσαύτως διδάσκεται καὶ φωνητικὴ μουσικὴ, ἐν ἧ αἱ τέσσαρες ἀνώτεραι τάξεις ἐνόνονται εἰς μίαν. Καὶ στενογραφία πρὸς τούτοις διδάσκεται. Σωματικαὶ δὲ γυμνάσεις γίνονται καθ' ἐκάστην εἰς ὀρισμένην ὥραν ἐν τῷ γυμναστηρίῳ.

Τοῦτο μὲν εἶνε τὸ σύμπλεγμα τῶν μαθημάτων τοῦ ῥηθέντος βιωτικοῦ σχολείου, καὶ τῶν τοῦ αὐτοῦ εἶδους ἐν γένει· παραδίδονται δὲ τὰ μαθήματα ταῦτα μετὰ πολλῆς ἀκριβείας καὶ ἐπιμελείας, καὶ ἀληθῶς ἐμψυχόνονται ὑπὸ ἀξίων διδασκάλων τὰ ἄλλως νεκρὰ μεθοδικὰ σχέδια. Ἡ δὲ παιδαγωγικὴ ἀρχὴ τούτου, μὲ φαίνεται, εἶνε, ὅτι ὁ ἀνθρώπος εὐδαιμονεῖ ἐν γένει, ὅταν ὑψωθῆ κατὰ δύναμιν μὲν, ἀλλ' ἀκωλύτως ὑπεράνω τῶν φαινομένων, καὶ βασιλεύῃ αὐτῶν κατὰ τὸν προορισμὸν του, φιλιωθῆ δὲ μετὰ τῆς φύσεως· καὶ ὅτι τοῦτο κατορθοῦται, ὅταν ἀναλόγως ἅπασαι αἱ ἔμφυτοι αὐτοῦ δυνάμεις ἀναπτυχθῶσι βαθμηδόν, καὶ διὰ καταλλήλου μαθήσεως καὶ ἐν παιδαγωγίᾳ

γνωρίση τοῦ κόσμου καὶ τῆς φύσεως τὸ ἀεὶ σταθερὸν καὶ ἀληθές.

Ἐπειδὴ δὲ ἔχει τὸ τοιοῦτον σχολεῖον ὄχι τὴν ἐπιτήμην, ἀλλὰ τὸν βίον προσεχῆ σκοπὸν, διὰ τοῦτο συνάπτει καὶ ἐμπειρικός ἰκανότητάς μὲ τὴν γενικὴν ἀρχὴν τοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Καὶ τοιαῦται εἶνε ξένοι τινὲς γλώσσαι ζῶσαι, στενογραφία κ. λ. Ἐνῶ τῶν ἄλλων μαθημάτων τὰ μὲν θρησκευτικὰ καὶ ἡ τῆς μπητρικῆς γλώσσης σπουδῆ εἶνε πρὸς διάπλασιν τῆς καρδίας καὶ ἐνίσχυσιν τῶν αἰσθημάτων, τὰ δὲ ἐπιστημονικὰ, τὰ τόσα μαθηματικά, ἡ φυσικὴ, ἡ ζωολογία, ἡ γεωλογία, πρὸς ἀνάπτυξιν καὶ μόρφωσιν τοῦ πνεύματος, καὶ τὴν διὰ πάντων ἐν σταθερᾷ γνώσει τῶν πραγμάτων καὶ ἐξασκήσει καὶ ἀναπτύξει ὀρθῇ τῶν δυνάμεων διαρρυθμισιν καὶ ἀνύψωσιν τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν καταδικάζονται δὲ τὰ πολλὰ κατὰ τὸ *non multa sed multum*, μόνον διότι εἶνε πολλὰ, ἀλλὰ σπουδάζονται πολλὰ καὶ καλὰ καὶ σκόπιμα.

Ἀλλὰ μεταβῶμεν ἤδη εἰς τὴν ἐκθεσιν τοῦ διοργανισμοῦ τῶν γυμνασίων. Πρὸς τοῦτο δὲ προτιμῶμεν τὸν τοῦ γυμνασίου τῆς Πόρτης, ὡς τὸ πληρέστερον.

Τοῦτο κεῖται ἐν τῇ Πρωσικῇ Σαξονίᾳ καὶ ὀνομαζέται *Schul-Pforta*, ἤδη κατὰ τὸ 1543 μεταβληθὲν ὑπὸ Πρίγκιπος Μορίτζ ἀπὸ Μοναστήριον, καλούμενον *Monasterium S. Mariae in Porta*, εἰς σχολεῖον.

Τὸ σχολεῖον τοῦτο ἔκτοτε εἶνε κοινοβιακόν· καὶ σήμερον συζῶσιν ἐν αὐτῷ 230 μαθηταί· διδάσκαλοι δὲ εἴκοσιν. Ἐχει δὲ 45 χιλ. Πρωσ. τάλληρα εἰσόδημα ἐκ τῶν κτημάτων καὶ γαιῶν αὐτοῦ, καὶ τόσα περίπου ἔξοδα. Οἱ μαθηταὶ σχεδὸν ὅλοι εἶνε ὑπότροφοι. Ἄλλ' ἐπειδὴ δὲν ἀνήκει ἐνταῦθα ἡ περιγραφή ὅλου τοῦ ἐκπαιδευτηρίου τούτου, περιοριζόμεθα μόνον εἰς τὴν ἐν αὐτῷ διδασκαλίαν, ἣτις ἐν γένει δὲν διαφέρει τῆς τῶν λοιπῶν γυμνασίων τῆς Πρωσίας, καὶ ἀποτελεῖ τὸ οὐσιωδέστερον μέλος τοῦ ὅλου ὀργανισμοῦ αὐτοῦ.

Καὶ ὁ μὲν σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τοῦ γυμνασίου τούτου, ὡς καὶ τῶν λοιπῶν, εἶνε ἡ διάπλασις τῶν νέων καὶ διέγερσις τοῦ ἐπιστημονικοῦ πνεύματος διὰ τῆς βαθείας σπουδῆς τῶν κλασσικῶν γλωσσῶν, Λατινικῆς τε καὶ Ἑλληνικῆς, καὶ τῆς τῶν Μαθηματικῶν. Συγκροτεῖται δὲ τὸ γυμνάσιον τοῦτο ἐκ πέντε τάξεων, ἐξ ὧν τῆς πρώτης ἀνωτάτης τὰ μαθήματα διαρκοῦσι διετίαν· διότι δὲν συμπεριλαμβάνονται αἱ ἄλλαι κατώτεροι τῶν γυμνασίων τάξεις. Διὸ καὶ ὁ μαθητῶν γίνεται δεκτὸς, ὦν ἡλικίας 12—14 ἐτῶν, καὶ γνωρίζων εἰς μὲν τὰ λατινικὰ τὸ τεχνολογικὸν καλῶς καὶ τοῦ συντακτικοῦ τὰ κυριώτερα, καὶ δυνάμενος εὐκόλως καὶ καλῶς μεταφράζειν συνήθη χωρία ἐκ τοῦ Νέποτος, Καίσαρος, Ὀβιδίου, καὶ θεματογραφεῖν χωρὶς γραμματικά λάθη· εἰς δὲ τὰ Ἑλληνικὰ τὴν γραμματικὴν ἕως εἰς τὰ εἰς μι, καὶ μεταφράζειν εὐκόλα χωρία ἐκ τοῦ Α'. Τόμου τῆς Ἑλληνικῆς Χρηστομαθείας τῶν. Εἰς δὲ τὰ Γερμανικὰ ἀπαιτοῦσιν ὀρθὴν κατὰ γραμματικὴν ἔκθεσιν καὶ ἔκφρασιν· ἐκ τῶν Μαθηματικῶν δὲ ἔσκησιν πλήρη τῆς ἀριθμητικῆς μέχρι τῶν δεκαδικῶν ἀριθμῶν καὶ γνῶσιν τῶν γεωμετρικῶν σχημάτων· καὶ εἰς τὴν Γεωγραφίαν γενικὴν μὲν ἔποψιν τῆς ὕδρογείου κατὰ τὴν φυσικὴν καὶ πολιτικὴν αὐτῆς διαίρεσιν, ἀκριβεστέραν δὲ καὶ μερικωτέραν γνῶσιν τῆς Εὐρώπης καὶ ἰδίως τῆς Γερμανίας· καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν ὡσαύτως τῶν κυριωτέρων ἐποχῶν καὶ γεγονότων γενικὴν ἔποψιν. Τελευταῖον δὲ ἐκ τῶν θρησκευτικῶν μαθημάτων ἀπαιτεῖται Κατήχησις καὶ ἱερά ἱστορία καὶ γνῶσις κυριωτέρων γραφικῶν χωρίων. Εἰς πάντα ταῦτα ἐξετάζεται ὁ μαθητῶν νέος.

Τὰ δὲ μαθήματα τῆς ἐξαετίας τοῦ γυμνασίου τούτου εἶνε διηρημένα εἰς τὰς διαφόρους τάξεις ὡς ἐξῆς.

Α'. Ἡ μὲν Λατινικὴ γλώσσα ἐν μὲν τῇ κατωτάτῃ πέμπτῃ τάξει ἔχει 14 ὥρας τὴν ἐβδομάδα, ἐξ ὧν 2 ὥρας παραδίδεται Κορνήλιος Νέπος, 2 ὥρας Καίσαρος *Bell. Gall.* 2 ὥρ. τεμάχια

τῶν μεταμορφώσεων τοῦ Ὀβιδίου, καὶ 2 ὥρ. Λατινικὴ γραμματικὴ τὰς δὲ λοιπὰς ὥρας γίνονται Λατινικὰ γραπτὰ γυμνάσματα ἢ θέματα μὲ δύο διορθώσεις καθ' ἑβδομάδα, καὶ θέματα ἐκ τοῦ προχείρου καὶ λατινικὴ προσοδία μὲ στιχουργίαν. Τὸ δὲ ἀκόλουθον ἔτος ἐν τῇ τετάρτῃ τάξει Κάτων καὶ Αἰλίου Κικέρωνος ἐναλλάξ 2 ὥρας· Καίσαρος *de bell. Civil.* ὡσαύτως, ἐκλεκτὰ τεμάχια ἐκ τῶν μεταμορφώσεων ὡσαύτως, Γραμματικῆς ἐξακολούθησις ὡσαύτως δύο ὥρας· τὰς δὲ λοιπὰς ὥρας ἐξακολουθοῦσι τὰ τῆς προτεραιᾶς τάξεως γυμνάσματα ἀνελλιπῶς. Τὸ δὲ τρίτον σχολικὸν ἔτος ἐν τῇ τρίτῃ τάξει 2 ὥρας λόγοι εὐκολοὶ Κικέρωνος, 3 ὥρ. ἐκλεγμένοι ἐπιστολαὶ τοῦ αὐτοῦ, 2 ὥρ. *Faste* Ὀβιδίου καὶ *Κωμωδία* Τερεντίου ἐναλλάξ, δύο ὥρ. Γραμματικῆς τὰ περὶ μορίων. Τὴν δὲ θερινὴν ἐξαμηνίαν ἐξακολούθησις τοῦ Συντακτικοῦ. 3 ὥρ. γυμνάσματα εἰς τὸ καλῶς καὶ ἁρθῶς γράφειν. Ἐν τῇ δευτέρᾳ δὲ τάξει 11 ὥρ., ἐξ ὧν 3 ὥρ. *Kix. Orat. Werrinae* μὲ λεπτομερεστέραν ἐρμηνείαν, 2 ὥρ. ἀνάγνωσις Λιβίου τροχάδην, 3 ὥρ. Οὐίργιλ. Αἰνείας, 3 ὥρ. τὰ εὐτὰ γυμνάσματα, ὅποια καὶ τῶν προηγουμένων τάξεων, ἀλλ' ἐκτενέστερα καὶ δυσκολώτερα· προστίθεται δὲ ἐκστήθις χωρίων τινῶν τοῦ Οὐίργιλίου. Ἐν δὲ τῇ ἀνωτέρᾳ καὶ πρώτῃ τάξει, τῆς ὁποίας τὰ μαθήματα διαρκοῦσι δύο ἔτη, ἀφιερῶνται 10 ὥραι εἰς τὰ Λατινικὰ, ἐξ ὧν 2 ὥρ. *Kix. de Oratore, Tuscul. disput. de Officiis* ἐναλλάξ, 2 ὥρ. Τακίτου *Annales, Historiae*, 2 ὥρ. Ὀρατίου ᾧδαι τὴν χειμερινὴν ἐξαμηνίαν τοῦ τελευταίου ἔτους, τῶν σατύρων καὶ τῶν ἐπιστολῶν τινες ἐναλλάξ τὴν θερινήν. Γίνονται δὲ συγχρόνως ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἰδιαιτέρως γραπτὰ καὶ προφορικὰ ἀναπτύξεις καὶ μετρικαὶ παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν ᾧδων πρὸς γύμνασιν. Λύονται δὲ κατὰ μίαν ὥραν τῆς ἑβδομάδος ἀπορίαι ἐκ τῆς ἰδιαίτερας τῶν μαθητῶν ἀναγνώσεως τοῦ Πλάτου καὶ ἄλλων ἐλεγειογράφων καὶ ἐπικῶν ποιητῶν. Τὰς δὲ λοιπὰς ὥρας γίνονται γυμνάσματα εἰς τὸ ἐλευθέρως

ῶς λατινιστὶ γράφειν καὶ στιχουργεῖν καὶ εἰς τὸ ὁμιλεῖν, καὶ ἐκστηθίζονται ᾧδαι τοῦ Ὀρατίου. Κατὰ δὲ τὰς ἐξετάσεις καὶ τὰς ἐορτὰς τοῦ γυμνασίου γίνονται ἔμμετρα λογίδρια λατινιστῶν.

Β'. Ἡ δὲ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἔχει ὀλιγωτέρας ὥρας παραδόσεως, καθὼς καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις γυμνασίοις. Καὶ ἐν μὲν τῇ πέμπτῃ τάξει 5 ὥρας τὴν ἑβδομάδα, ἐξ ὧν 2 ὥρ. χρηστομαθείας τοῦ Ἰακώβου (*Jacobi*) ὁ 2^{ος} τ., 2 ὥρ. Γραμματικὴ Βουτμάνου ἕως εἰς τὰ ἀνώμαλα ῥήματα, 1 ὥρ. ὀρθογραφικὰ γυμνάσματα, τὰ ὅποια διορθῶσι δις κατ' οἶκον ὁ διδάσκαλος. Ἐν δὲ τῇ τετάρτῃ τάξει τὸ ἀκόλουθον ἔτος ὡσαύτως ἐκ τῶν 5 ὥρῶν 3 μὲν Ξενοφ. Ἀνάβασις, 2 δὲ Γραμματικὴ, καὶ ἄσκησις εἰς τὰ ἀνώμαλα, καὶ εἰς τὰ κυριώτερα τοῦ συντακτικοῦ. Γίνονται δὲ γυμνάσματα θεματογραφίας ἐκ τοῦ προχείρου, ὡσαύτως κατ' οἶκον διορθούμενα. Ἐν τῇ τρίτῃ δὲ τάξει τὸ τρίτον ἔτος Ξενοφ. Ἀπομνημ. καὶ Ἑλληνικῶν 2 ὥρ. καὶ Ὀμήρ. Ὀδυσσεΐας ὡσαύτως, καὶ μίαν ὥραν ἐξετάσεις τῶν προχείρων γυμνασμάτων. Τὸ δὲ τέταρτον ἔτος ἐν τῇ δευτέρᾳ τάξει 6 ὥρ. Παραδίδονται δὲ Ἡρόδοτος καὶ Πλούταρχος ἐναλλάξ· 3 ὥρ. Ὀμ. Ἰλιάς 2 ὥρ. καὶ 1 ὥρ. θεματογραφία. Κατὰ δὲ τὴν διετίαν τῆς ἀνωτάτης πρώτης τάξεως παραδίδεται Σοφοκλῆς 2 ὥρ. καὶ Θουκυδίδης καὶ Δημοσθένης ἐναλλάξ κατὰ 3 ὥρας τῆς ἑβδομάδος. Καὶ μίαν ὥραν γίνεται θεματογραφία καὶ στιχουργία ἑλληνικὴ. Γίνεται δὲ καὶ ἐπανάληψις τινῶν στοιχείων τοῦ Ὀμήρου.

Γ'. Ἡ σπουδὴ τῆς μητρικῆς τῶν γλώσσης καὶ ἡ γύμνασις εἰς τὸ ὀρθῶς καὶ καλῶς γράφειν καὶ λαλεῖν γίνεται οὐχ ἥττον μετ' ἐπιμελείας καθ' ὅλην τὴν ἐξαετίαν. Ἀρχίζοντες δὲ ἀπὸ γυμνασμάτων γραπτῶν, συνισταμένων κυρίως εἰς διηγήσεις καὶ περιγραφὰς, καὶ ἀπὸ προφορικῶν, ὁμοῦ μὲ παράδοσιν τῆς Γραμματικῆς, προχωροῦσι βαθμηδὸν εἰς συνθέσεις ἐκτεταμένας ἐπὶ δεδομένης τινὸς ὑποθέσεως. Ἐκστηθίζουσι δὲ καὶ χωρία ἐκλεκτὰ ἐθνικῶν ποιητῶν. Προβαίνουσι δὲ ἔπειτα εἰς ἐλευθέρως

συνθέσεις, τὰς ὁποίας ἀνακρίνει ὁ διδάσκαλος, καὶ εἰς συνδιαλέξεις καὶ ἀπαγγελίας ῥητορικὰς ἐπὶ ὅλην διετίαν. Καὶ τελειοῦνσι μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς φιλολογίας των, καὶ ἐρμηνεύουσιν ἀριστουργημάτων τῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων. Γυμνάζονται δὲ καὶ εἰς τὸ συνθέτειν λογίδια καὶ στιχογραφεῖν.

Δ'. Τὰ θρησκευτικὰ ὡσαύτως ἐπὶ ἐξαετίαν διδάσκονται ἀνὰ 2 ὥρας τὴν ἐβδομάδα κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον. Ἐν τῇ πέμπτῃ τάξει, ἥτοι τὸ πρῶτον σχολικὸν ἔτος, ἐπαναλαμβάνονται τὰ κυριώτερα τῆς κατηχήσεως, σαφηνίζονται τὰ περὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἐνιαυτοῦ, τὰ περὶ ἐορτῶν καὶ τελετῶν ἐκστρέφονται δὲ γραφικὰ ῥητὰ, καὶ γίνεται ἀνάγνωσις τῆς ἀρχαίας καὶ νέας Διαθήκης. Τὸ δὲ ἐπόμενον ἔτος παραδίδεται γενικὴ ἱερὰ ἱστορία καὶ ἐκκλησιαστικὴ. Τὸ δὲ τρίτον ἔτος ἀνάγνωσις τῶν εὐαγγελίων ἐν τῷ πρωτοτύπῳ μὲ γραμματικὰς καὶ ἱστορικὰς καὶ ἠθικὰς παρατηρήσεις. Παραδίδεται εἰσαγωγή εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν, τὴν Π. καὶ Ν. Διαθήκην, καὶ εἰσαγωγή εἰς τὰ συμβολικὰ τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὸ τέταρτον ἔτος. Τὰ δὲ δύο τελευταῖα ἔτη χριστιανικὴ διδασκαλία ἐν τῷ ἐπὶ τούτῳ ὀρισμένῳ ἐγχειριδίῳ.

Ε'. Ἡ ἱστορία καὶ Γεωγραφία ὡσαύτως σπουδάζονται ἀκριβῶς. Καὶ ἡ μὲν Γεωγραφία τὰ δύο μόνον πρῶτα ἔτη, ἡ δὲ ἱστορία ἀρχίζουσα τὸ δευτέρον ἔτος ἐν τῇ 4^{τῇ} τάξει, διαρκεῖ πέντε ἔτη. Παραδίδεται δὲ ἡ Γεωγραφία ὡς ἐξῆς. Ἐν τῇ 5^{τῇ} τάξει 2 ὥρ. καὶ ἐβδομάδα γενικὴ φυσικὴ Γεωγραφία Εὐρώπης, Ἀφρικῆς, Αὐστραλίας, Ἀσίας, Ἀμερικῆς. Πρὸς ἐντύπωσιν δὲ σταθερὰν τῶν διαφορῶν γεωγραφικῶν σχέσεων τῆς γῆνός ἐπιφανείας ὀδηγεῖται ὁ μαθητὴς εἰς τὸ ἀντιγράφειν ἀκριβῶς τὴν χάρτην τῆς προκειμένης ἡπείρου καὶ φαίνεται ἡ τοιαύτη γύμνασις εἰς τὴν μάθησιν τῆς Γεωγραφίας πολὺ ὠφέλιμος ὡς ἐντυπῶνυσα αὐτὴν ἐν τῇ ψυχῇ. Τὸ δὲ δευτέρον ἔτος, ὅτε ἀρχίζει καὶ ἡ παράδοσις τῆς ἱστορίας, ἀνὰ 3 ὥρας τὴν ἐβδομάδα πολιτικὴ

Γεωγραφία καὶ ἱστορία τῆς Γερμανίας καὶ ἰδίως τῆς Πρωσίας. Ἐπειτα τὴν ἄλλην ἐξαμηνίαν τοῦ αὐτοῦ ἔτους πολιτικὴ Γεωγρ. καὶ ἱστορία τῆς λοιπῆς Εὐρώπης. Τὸ δὲ ἀκλόουθον ἔτος ἐν τῇ 3^{τῇ} τάξει ἀνὰ 3 ὥρας τὴν ἐβδομάδα γενικὴ ἀρχαία ἱστορία τῆς Ἀσίας καὶ Ἑλλάδος ὁμοῦ μὲ Γεωγραφίαν τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Ἐν τῇ 2^{τῇ} τάξει ἀρχαία ἱστορία Ἑλληνικὴ καὶ Ῥωμαϊκὴ καὶ ἐξακολούθησις τῆς ἀρχαίας Γεωγραφίας. Ἐν δὲ τῇ 1^{τῇ} τάξει τὸ ἐν ἔτος μέση ἱστορία, τὸ δὲ τελευταῖον γενικὴ νέα ἱστορία.

ΣΤ'. Τὰ Μαθηματικὰ σπουδάζονται ὡς ἐξῆς. Κατὰ μὲν τὰ δύο πρῶτα ἔτη γίνεται πρῶτον ἀσκησις καὶ ἐπανάληψις τῶν μέχρι τοῦδε ἐκ τῶν ἄλλων σχολείων ἐγγνωσμένων, εἰς τὰ ὁποῖα καὶ ἐξετάσθη ὁ μαθητιῶν νέος. Ἐπειτα παραδίδεται Γεωμετρία μὲν τὸ περὶ τριγῶνων, ἀριθμητικῆς δὲ αἱ πράξεις μὲ τὰ γράμματα. ἀκολούθως συνοπτικὴ πάλιν ἐπανάληψις τῶν διδασθέντων καὶ περὶ ἰσότητος τῆς ἐπιφανείας τῶν παραλληλογραμμῶν καὶ τῶν τριγῶνων μὲ πρακτικὴν ἐφαρμογὴν. ἐν τῇ ἀριθμητικῇ διαίρεσις ἀλγεβρικὴ (μὲ τὰ γράμματα) καὶ ἔναρξις ἀπλῶν ἐξισώσεων. Τὸ δὲ τρίτον ἔτος (ἐν τῇ γ' τάξει) ἀνὰ 4 ὥρας πάλιν μετὰ ἐπανάληψιν ἱκανὴν τῶν προδιδασθέντων Γεωμετρίας τὰ περὶ ὁμοιότητος εὐθυγράμμων σχημάτων καὶ περὶ κύκλου, ἀριθμητικῆς θεωρητικῆς τὰ περὶ ἀναλογιῶν καὶ ἰσοδιαφορῶν καὶ τῶν πρακτικῶν μεθόδων ἐπιστημονικὴ ἀνάπτυξις, κατόπιν καὶ περὶ δυνάμεων καὶ ῥιζῶν.

Ἐν τῇ 5^{τῇ} τάξει μετὰ γενικὴν ὅλων τῶν προδιδασθέντων ἐπανάληψιν ἀκολουθεῖ στερεομετρίας καὶ τριγωνομετρίας αἱ πρῶται ἀρχαί, ἀριθμητικῆς δὲ τὰ περὶ λογαρίθμων. Τελευταῖον δὲ ἐν τῇ 1^{τῇ} τάξει πάλιν ἀνὰ 4 ὥρας Γεωμετρίας μὲν ἐξακολούθησις περὶ κύκλου (ἴδ. ἄνωθι), ἐξακολούθησις δὲ καὶ τῆς Στερεομετρίας καὶ Τριγωνομετρίας μετὰ γεωμετρικῶν προβλημάτων, λυομένων διὰ τετραβαθμίων ἐξισώσεων, ἀλγεβρας δὲ αἱ τετραβάθ. ἐξισώσεις, περὶ κλασματικῆς σειρᾶς καὶ ἐφεξῆς.

Ἐν ταύτῃ τῇ τάξει παραδίδεται τελευταῖον καὶ ἡ μαθηματικὴ Γεωγραφία καὶ Φυσικῆς ὀλίγα τινὰ τὰ κυριώτερα. Ἐκτὸς τῶν ἐκτεθέντων μαθημάτων παραδίδονται ἡ Γαλλικὴ Γλῶσση, ἀρχίζουσα ἀπὸ τῆς γ' τάξεως, καὶ ἡ Ἑβραϊκὴ διὰ τοὺς μέλλοντας σπουδᾶσαι Θεολογίαν. Διδάσκεται δὲ καὶ Μουσικὴ, καὶ ἰχνογραφία καὶ καλλιγραφία καὶ χορὸς καὶ γυμναστικὴ, τῶν ὁποίων ἕκαστον ἔχει ἰδιαιτέρον διδάσκαλον.

Αἱ δὲ ὥραι τῶν παραδόσεων ἐκάστης τάξεως δὲν εἶνε ἀλλεπάλληλοι πάντοτε· ἀλλὰ μεταξὺ ἀφίνονται συνήθως μία ἢ δύο ὥραι πρὸς ἰδιαιτέραν τῶν μαθητῶν σπουδὴν. Γίνονται δὲ κατὰ μῆνα ἐξετάσεις τῶν διδασκέντων ἐν ἐκάστῃ τάξει ὑπὸ τοῦ διδασκάλου, καὶ κατ' αὐτὰς προβιβάζεται ὁ ἰκανώτερος καὶ ἐπιμελέστερος εἰς ἀνωτέραν θέσιν ἐν τῇ αὐτῇ τάξει· διότι αἱ θέσεις τῶν μαθητῶν ἐν τοῖς θρανίοις εἶνε ὠρισμέναι δι' ἀριθμῶν, καὶ ἐκάστη τάξις ἔχει τὸν πρωτόσχολόν τῆς, ὁ δὲ πρῶτος τῆς α' τάξεως εἶνε καὶ πρωτόσχολος ὅλου τοῦ σχολείου.

Οἱ διδάσκαλοι παραδίδουσιν, ἰστάμενοι ὄρθιοι καὶ περιφερόμενοι περὶ τὰ θρανία τῶν μαθητῶν. Καὶ ἡ μὲν παράδοσις τῶν κλασσικῶν γλωσσῶν γίνεται οὕτως. Προμελετήσας ὁ μαθητὴς τὸ μάθημα τῆς ἡμέρας ἔρχεται εἰς τὴν παράδοσιν, καὶ ἐξηγοῦντος αὐτοῦ, ὁ διδάσκαλος διορθώνει, ὅτι κακῶς ἐνόησε καὶ ἀναπτύσσει, ὅσα ἀγνοεῖ ὁ μαθητὴς, εἴτε κατὰ τὰς σημασίας τῶν λέξεων, εἴτε κατὰ τὸ περιεχόμενον ἱστορικὸν ἢ μυθολογικόν· ὡσάτως καὶ εἰς τὴν σύνταξιν· Τὸ δὲ μάθημα τῆς προτεραίας ἡμέρας δὲν ἐξετάζεται τὴν ἐπιούσαν, ὡς παρ' ἡμῖν γίνεται, ἀλλ' ὡς ἐρρέθη, κατὰ τὸ τέλος τοῦ μηνὸς γίνεται γενικὴ τοῦ μαθήματος ἐξέτασις. Κάμνουσι δὲ τοῦτο, ἵνα μὴ καταδαπανᾶται ὁ καιρὸς καθ' ἐκάστην εἰς τὸ προδιδάχθην, κατατριβομένου τοῦ μαθητοῦ μηχανικῶς εἰς τὸ ἀναπολῆσαι πάντα, ὅσα ὁ διδάσκαλος κατὰ τὴν παράδοσιν πρὸς ἀνάπτυξιν εἶπε, φρονούντες, ὅτι λυσιτελέστερον καὶ προαγωγικώτερον εἶνε πάντοτε

πλειοτέρα ἰδία μελέτη καὶ ἐργασία εἰς τὸ περαιτέρω τοῦ προκειμένου μαθήματος, ὡς οἰκείουσα μᾶλλον τὸν μαθητὴν μετὰ τοῦ διδασκομένου συγγραφέως ἢ ποιητοῦ καὶ εὐκολύνουσα αὐτὸν ἢ καθημερινὴ ἐπανάληψις τῶν διδασκέντων. Εἰς τὴν ἱστορίαν ὅμως καὶ τὰ μαθηματικά γίνεται ἐπανάληψις καθ' ἐκάστην.

Ἄλλ' ἐκτὸς τῆς ἐπιμελοῦς καὶ μεθοδικῆς παραδόσεως τῶν μαθημάτων κατὰ τὸν ἐκτεθέντα τρόπον συμπληροῦναι οὐσιωδῶς τὴν σπουδὴν μάλιστα τῶν κλασσικῶν γλωσσῶν ἰδιαιτέρα μελέτη καὶ ἀνάγνωσις ὁλοκλήρων ποιητῶν καὶ συγγραφέων, καὶ τὰ πολλὰ καὶ διάφορα θέματα ἢ γυμνάσματα, τὰ ὅποια ἀκριβῶς κατ' οἶκον διέρχεται ὁ διδάσκαλος καὶ διορθώνει. Εἶνε δὲ κανονισμένη ἡ ἰδιαιτέρα μελέτη καὶ ἀνάγνωσις οὕτω.

Τὰς μὲν δύο κατωτέρας τάξεις, αἵτινες δὲν εἶνε εἰσέτι ἰκαναὶ εἰς ἰδιαιτέραν ἀνάγνωσιν καὶ μελέτην, γυμνάζουσιν οἱ μαθηταὶ τῆς α' τάξεως εἰς τὴν γραμματικὴν καὶ τὴν ἐξήγησιν λατινικοῦ ἢ ἑλληνικοῦ κειμένου ἐκ τῆς Χριστομαθείας καθ' ὠρισμένην ὥραν τῆς ἡμέρας. Ἐπειτα δὲ κατὰ τὸ τρίτον σχολικὸν ἔτος ἀρχίζει κυρίως ἡ ἰδιαιτέρα μελέτη καὶ ἀνάγνωσις. Ἀναγινώσκει λοιπὸν καὶ σπουδάζει ἰδιαιτέρως ἡ γ' τάξις Ὀμήρου Ὀδύσσειαν, Ξενοφῶντα, Ὁβίδιον, Κικέρωνος ἐπιστολάς καὶ ἄλλους λόγους εὐκολωτέρους. Κρατεῖ δὲ ὁ μαθητὴς τετράδιον σημειώσεων τακτικόν, ὅπου ἐν τάξει καὶ καθαρῶς ἔχει καταγραμμένα, ὅσα ἱστορικὰ ἢ μυθολογικὰ ἢ ἀρχαιολογικὰ κατὰ τὴν ἰδιαιτέραν αὐτοῦ σπουδὴν καὶ ἀνάγνωσιν, ἢ ἐπὶ τῆς παραδόσεως ἐσημείωσε. Ταῦτα δὲ τὰ τετράδια βλέπει εἰς τὸ τέλος ἐκάστης ἐξαμηνίας ὁ ἀρμόδιος διδάσκαλος, ὅστις καὶ τὴν μελέτην τοῦ μαθητοῦ ὀδηγεῖ καὶ ἐνίστη τὸ περιεχόμενον τῶν ἀναγνωσθέντων ἐρωτᾷ πρὸς δοκιμὴν. Τὸ ἐπόμενον ἔτος ἀναγινώσκειται Ἰλιάς, Ἡρόδοτος, Λίβιος, Σαλλούστιος καὶ τοῦ Κικ. οἱ *Werrinae* καὶ Τερέντιος καὶ Οὐίργιλιος. Οἱ δὲ μαθηταὶ τῆς α' τάξεως ἀναγινώσκουσιν ἰδιαιτέρως ἐκ μὲν τῶν Ἑλληνικῶν τοὺς τραγικούς,

μάλιστα Σοφοκλέα, Ησίοδον, Θουκυδίδην, Δημοσθένην, διηλο-
γους τινάς του Πλάτωνος· εκ δε των Λατινικων τους ρητορι-
κους και τους φιλοσοφικούς λόγους του Κικέρωνος, μάλιστα de
Oratore, Brutus, Officiis, Tuscul. disput. Τάκιτον, Ουελ-
λέγιον, μερικά του Κουίντιλιανου, και των ποιητων μάλιστα
Οράτιον, Έλεγείων ποιητάς, κωμωδίας τινάς Πλαύτου και τινα
των έπικων. Αι δε λατινικαι συνθέσεις της τάξεως ταύτης εινε
ηδη διατριβαί, η έρμηνεία και αναπτύξεις χωρίων δυσκόλων
του Σοφοκλέους και του Οράτιου* και αναφέρονται η και βα-
σιζονται μάλλον εις τα της ιδιαιτέρας μελέτης αυτων. Κα-
τορθουται δε τοσοϋτον δια της καλως και αρμονικως ουτω διωρ-
γανισμένης ιδίας σπουδης, ωστε τουλάχιστον οι επιμελέστεροι
μαθηται εξέρχονται του γυμνασίου τούτου, έχοντες όλον τον
Όμηρον δις και τρις ανεγνωσμένον και μελετημένον υσον δυ-
νατον καλως, όλον τον Σοφοκλέα, και τον Ουίργιλιον και τον
Οράτιον, του δε Ξενοφωντος και Ησίοδου και Ηρόδοτου και
Θουκυδίδου και Δημοσθένους και Κικέρωνος και Καίσαρος και
Λιβίου και Τακίτου και Τερεντίου και Πλαύτου και Οιδίου
κατά το μάλλον και ηττον αρκετον μέρος. Άλλ' η ιδιαιτέρα
αυτη σπουδή κατ' αυτον τον τρόπον και την εκτασιν δεν γί-
νεται εις τα άλλα γυμνάσια.

Οι διδάσκαλοι δε εκτός των παραδόσεων έχουσιν άλλην έ-
νασχόλησιν την των πολλων και διαφόρων γυμνασμάτων κα-
τ'οικον διόρθωσιν, εις την οποίαν εκαστος εξοδεύει 8—10 ώ-
ρας καθ' εβδομάδα· διότι διέρχεται ακριβως όλα τα τετραδια
των μαθητων της τάξεως και διορθώνει αυτά· εινε δε βρθη-
γραφικά και συντακτικά γυμνάσματα και διάφοροι συνθέσεις
έμμετροι και πεζαί.

Παρά ταυτα έχει και η των μαθηματικων σπουδή ιδιαιτέ-
ραν μελέτην, και γίνονται πολλαί γραπταί διαφόρων προβλη-
μάτων λύσεις, και διάφοροι αναπτύξεις μαθηματικων θεωριων.

Και ταυτα διότι η βαθειά και σταθερά των κλασσικων γλωσ-
σων σπουδή και η των μαθηματικων, η μεν ως διαπλάττουσα
την ψυχήν η δε ως βζίνουσα τον νοϋν, θεωρουνται προς τον
σκοπον και αυτάρκη και τα ων ουκ άνυ. Δια τουτο και άλλα
μαθήματα, οϊον Φυσική, Γεωλογία, Χημεία, ως εν τοις βιωτι-
κοις σχολείοις, η Φιλοσοφία, εκτός στοιχειώδους Λογικής, την
όποιαν εν τισι γυμνασίοις συνειθίζουσι, πάντα τα τοιαυτα θεω-
ρουνται άσκοπα κατά την γυμνασιακήν παιδαγωγίαν και μάλ-
λον ειδικης σπουδης.

Τοιαύτη μεν εινε εν γένει ειπειν η εν Γερμανία διδασκαλία.
Μεταβαίνοντες δε ηδη εις την των Άγγλων*, παρατηρουμεν
πρωτον, ότι εκείνη διαφέρει ουσιωδως ταύτης· διότι ενω η
Γερμανική εινε, ως ειδομεν, πολυ έγκυκλοπαιδική, και σκοπεύει
ιδεατήν η επιστημονικήν του νέου ανάπτυξιν και διάπλασιν,
αυτη περιορίζεται εις πολυ όλίγα, ως θα ιδωμεν, και έχει
σκοπον κύριον τὸ δύνασθαι πράττειν. Επειδή οι Άγγλοι έχου-
σιν ως αξίωμα, ότι όχι τὸ γινώσκειν, αλλά τὸ πράττειν και
ένεργειν εινε ὁ σκοπὸς του βίου. Δέν έννοουσιν ὁμως υλικως
αυτὸ τὸ πράττειν και ένεργειν, οὐδὲ αποβλέπει η διδασκαλία
και παιδαγωγία αυτων εις τὸ χρήσιμον άπλως· διότι ὁ άνθρω-
πος ουκ έπ' άρτω μόνω ζήσεται· άλλ' εις μόρφωσιν χαρακτηρος
και ένίσχυσιν της θελήσεως. Τουτο δε πιστεύουσιν, ότι κατορ-
θούται, όταν η διδασκαλία περιορίζηται εις όλίγα και πρόσ-
φορα τη νεότητι, και απομακρυνθῆ πᾶν μάθημα, τὸ ὁποϊον
υπερερεθίζον η επιβαρύνον και διασκεδάζον, αδυνατίζει την ζω-
τικὴν των νέων ψυχων δύναμιν, αποφεύγηται δε και πάσα
ακριβολόγος και λεπτομερής του διδασκομένου ανάπτυξις·

* Την εξης περιγραφην της εν Αγγλία διδασκαλίας έρανίσθην εκ του Γερ-
μανου καθηγητου Wiese, ὅστις επί τούτω επισκεφθείς πολλά της Αγγλίας
σχολεία συνέγραψε Deutsche briefe aus England üb. d. Englische Erziehung.
(Berlin. 1851).

διότι φρονοῦσιν, ὅτι ἡ νεότης ἔχει χρῆσιν μᾶλλον τοῦ ναί παρὰ τοῦ ὄχι, καὶ τῶν ἀναιρέσεων. Ἐπειδὴ οὕτως ἀσκούμενος τάχα ὁ νέος εἰς τὴν ἀκρίθειαν καὶ ἔρευναν τῆς ἀληθείας, ἀποσυνειθίζει τὴν χρεωστομένην τιμὴν καὶ τὸ σέβας πρὸ παντός μεγάλου καὶ ὑψηλοῦ, καὶ πλανᾶται τελευταῖον ἐν τῇ ἰσχύει τοῦ ἀναιρεῖν ἢ ἀφαιρεῖν τι ἀπὸ παντός πράγματος. Διὰ τοῦτο ζητοῦσι θετικὰς γνώσεις, ὀρθὴν νόησιν, σταθερὰν γνώσιν, καὶ ὄχι θεωρίας καὶ ἐρεύνας, αἰτινες ἀπεργάζονται τοὺς νέους ὑψηλόφρονες καὶ ἀώρους κριτικούς καὶ φρασεολογικούς. Ἐνῶ λοιπὸν ἐκ τῆς τοιαύτης ἀρχῆς οἰμαθηταὶ ἐν Ἀγγλίᾳ μανθάνουσι πολὺ ὀλιγώτερα τῶν Γερμανῶν, ἐν ὧμιν μανθάνουσι καλλίτερα, αὐτὸ τὸ μανθάνειν· διότι καταστραφίνονται φίλοι τοῦ γνωρίζειν σταθερῶς καὶ κρίνειν ἀνεκδοιάστως τὰ πράγματα. Ἀλλὰ τῶν Γερμανῶν πολλοὶ ἴσα ἴσα τόσα γνωρίζουσιν, ὅσα ἐδιδάχθησαν. Τοῦτου δὲ ὁ λόγος εἶνε, ὅτι τὰ μὴ δόκιμα πνεύματα καὶ μὴ τῇ ἐπιστήμῃ προωρισμένα, μὴ δυνάμενα ὑψηλῆσαι εἰς τὴν ἀνωτέραν τῶν διαφορῶν γνώσεων ἐνότητα καὶ γενικότητα, ἐξ ἧς ἀναπτύσσεται ἔσωθεν καὶ ἐμφανίζεται τῷ ὄντι ἕτερος κόσμος ἐπιστημονικός, διατελοῦσι διηρημένα εἰς τὰ μερικὰ καὶ τὰ πολλὰ, τὰ ὅποια ἔμαθον καὶ ἐκάστοτε μανθάνουσιν.

Ἄλλ' ἴδωμεν ἤδη ἐν ὀλίγοις, ὅποια εἶνε μερικώτερον ἢ διδασκαλία αὐτῶν καὶ ἡ μέθοδος κατὰ τὰς γενικὰς τῶν ταύτας ἀρχάς. Πρῶτερον ὧμιν παρατηρητέον, ὅτι συστήματα παιδαγωγικὰ καὶ θεωρίας πολλὰς καὶ διαφορὰς δὲν ἔχουν, ὡς οἱ Γερμανοί· ἔπειτα δὲ ὅτι βάσιν σταθερὰν τῆς παιδαγωγίας θεωροῦσι τὴν ἐθνικότητα καὶ τὴν θρησκείαν· πάντα δὲ τὰλλα μέσα μόνον πρὸς μόρφωσιν καὶ διάπλασιν, ἧτις, φρονοῦσι, δὲν κατορθοῦται μὲ τὰς πολλὰς καὶ διαφορὰς γνώσεις.

Ἀρχίζοντες λοιπὸν ἀπὸ τῆς κατωτέρας τοῦ λαοῦ ἐκπαίδευσως (national education), βλέπομεν ὅτι περὶ αὐτῆς δὲν φροντίζει ἡ Κυβέρνησις οὐδὲ ἡ Ἐκκλησία, ἀλλ' ἑταιρίαι πολιτῶν ἢ

κοινοὶ ἀνεξαρτήτως καὶ ἰδιωτικῶς. Καὶ ἐδῶ μὲν ἐφημέριος διατηρεῖ κοινὸν σχολεῖον, ἀλλοῦ δὲ κτηματίας τις ἢ ἑταιρία πολιτῶν ἐκ διαφορῶν τάξεων συντηροῦσι τοιαῦτα, ὅπου καὶ τῶν πτωχῶν τὰ τέκνα συχνάζουσιν. Ἐκτὸς τούτων φροντίζουν οἱ τοιοῦτοι καὶ δι' ἀνωτέραν διδασκαλίαν τῶν ἡλικιωμένων ἀβένων καὶ κορασίων, συσταίνοντες πολυτεχνικὰ σχολεῖα, νηπιακὰ, Κυριακῆς σχολεῖα, ὅπου οἱ πτωχοὶ κατὰ Κυριακὰς μόνον ἀπολαοῦσι θρησκευτικὴν διδασκαλίαν.

Διέρχεται τις ὧμιν καὶ ὀλοκλήρους ἐπαρχίας ἀλλαχοῦ, ὅπου καμμία τοιαύτη φροντίς δὲν γίνεται, καὶ ὅπου οἱ ἄνθρωποι εἶνε πάντῃ ἀγράμματοι. Καὶ κατὰ τὸν Ἄγγλον Ἰωσήφ Κάυ* (Joseph Kay) ὀκτὼ ἑκατομμύρια ἀνθρώπων ἐν Οὐάλες (ἐπαρχία Δ. τῆς Ἀγγλίας) καὶ ἰδίως ἐν Ἀγγλίᾳ οὔτε ἀνάγνωσιν οὔτε γράψιμον γνωρίζουσι, καὶ ὑπὲρ τὸ ἡμισυ ὄλων τῶν παίδων ἀπὸ ἡλικίας 5—14 ἐτῶν δὲν συχνάζουσιν εἰς τὸ σχολεῖον. Καίτοι ἡ Κυβέρνησις ἀπὸ τοῦ 1835—1846 διὰ τὴν περιποίησιν τῶν πτωχῶν 57,254,544 Λ. Σ. ἔδαπάνησε. Διὰ τοῦτο ἔγεινεν ἤδη πρὸ τριῶν ἐτῶν πολὺς λόγος εἰς τὰ κοινοβούλια τῆς Ἀγγλίας περὶ τῆς τοῦ λαοῦ ἐκπαίδευσως, καὶ πολλοὶ διείδον καὶ ἐθρήνησαν τὴν μεγάλην ταύτην ἔλλειψιν, καὶ ἐδείχθησαν πάντοτε καὶ δεικνύονται πολλὰ καὶ γενναῖα ἰδιωτῶν πράξεις πρὸς συντήρησιν τοιούτων σχολείων καὶ γραμματῶσιν τοῦ λαοῦ, καθὼς π. χ. ἐν Ἰρλανδίᾳ μόνον ἠριθμοῦντο πρὸ ὀλίγων ἐτῶν 22000 διδάσκαλοι, ἀμισθὶ εἰς τὰ Κυριακῆς σχολεῖα διδάσκοντες.

Συζητουμένης δὲ ἐν τοῖς κοινοβουλίοις τῆς τῶν δημοτικῶν σχολείων ἐλλείψεως ταύτης, ἀντεπάλαιον τρεῖς διάφοροι γινώμαι. Καὶ οἱ μὲν ἤθελον, ἵνα ἡ ἐκπαίδευσίς τοῦ λαοῦ ἀνατεθῇ εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἐκ ταύτης πηγάξῃ, φρονοῦντες, ὅτι ἡ σω-

* The social condition and education of the people in England and Europe, by Joseph Kay . . . 1850.

τηριώδες ἔρα ἐκπαίδευσις τοῦ λαοῦ εἶνε ἡ θρησκευτικὴ καὶ μόνῃ οἱ δὲ ἤθελον τὴν Κυβέρνησιν προστατεύουσιν καὶ διακοσμοῦσαν αὐτὴν· τρίτοι δὲ πάλιν ἄλλοι ἦνοναν τὰς δύο ταύτας γνώμας, προτείνοντες ἐξ ἡμισείας ἐκκλησιαστικὴν τὴν ἐξάρτησιν ἰσχυροτέρῃ ὁμῶς γνώμῃ ἦτον ἡ πρώτη· διότι σχεδὸν γενικῶς οἱ Ἀγγλοὶ ὁμολογοῦσι τὸ δικαίωμα τῆς ἐκκλησίας ἐπὶ τῶν δημοτικῶν τοῦ λαοῦ σχολείων, ὡς καὶ ἐφ' ὅλης σχεδὸν τῆς ἐκπαίδευσως, φρονούντες ὅτι ὁ διδάσκαλος εἶνε ὁ φυσικώτερος τοῦ ἱερέως συνεργὸς ἢ συναδελφός, καὶ, ὡς λέγουσιν, ὁ ἱερεὺς εἶνε κληρικὸς διδάσκαλος, καὶ ὁ διδάσκαλος λαϊκὸς ἱερεὺς (*a parson is a clerical schoolmaster and a schoolmaster a lay parson*). Σημειώνοντες δὲ τελευταῖον, ὅτι ἐπικρατεῖ πολλαχῶς ἡ ἀλληλοδιδασκτικὴ μέθοδος, ἥτις τῶρα δὲν ὑπερεκτιμᾶται πλέον, ἀλλὰ θεωρεῖται μόνον χρήσιμος διὰ τὴν ἐνδειαν καὶ ἀνάγκην, προχωροῦμεν εἰς τὴν ἀνωτέραν γυμνασιακὴν διδασκαλίαν καὶ μέθοδον, τὴν μᾶλλον χαρακτηριστικὴν καὶ ἐνδιαφέρουσαν ἡμᾶς.

Ἀνάλογα τῶν ἐν Γερμανίᾳ γυμνασίων εἶνε ἐν Ἀγγλίᾳ τὰ Γραμματικὰ ἢ δημόσια σχολεῖα (*public schools ἢ grammairs schools*). Τὰ δὲ ὀνομαστότερα τῶν σχολείων τούτων εἶνε πέντε μὲν τὰ ἀρχαιότερα τὸ ἐν *Winchester, Eton, Westminster, Harrow*, καὶ *Rugbh*, τὰ ὅποια εἶνε καὶ ἐν μέρει κοινοβιακὰ· νεώτερα δὲ καὶ οὐχ ἦττον ἄξια λόγου τὸ *Chastenhous* ἐν Λονδίῳ κοινοβιακόν, καὶ τὸ *Merchantailors school* καὶ λοιπά. Ἐκ τῶν γυμνασίων τούτων ἐξερχόμενοι οἱ μαθηταὶ φοιτῶσιν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον.

Ἐν αὐτοῖς οἱ μαθηταὶ διαιροῦνται εἰς τάξεις συνήθως, ἐκτὸς τῆς ἀ. τάξεως, κατὰ τὰ μαθήματα. Ταῦτα δὲ εἶνε πολλὰ ὀλίγα· π. χ. ἐν *Rugbh* ὑπάρχουσι μόνον αἱ κλασσικαὶ γλώσσαι, Ἑλληνικὰ καὶ Λατινικὰ, τὰ μαθηματικὰ καὶ ἡ Γαλλικὴ (*classical division, mathematical division, French division*). Καὶ τὰ λοιπὰ σχολεῖα ἂν καὶ διαφέρουσιν ἄλλως, περιορίζονται ὁμῶς

κοινῶς ὅλα εἰς ὀλίγα μαθήματα, καὶ ἔχουσιν ὀλίγας ὥρας διδασκαλίας· ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν διδασκάλων συνήθως δὲν ὑπερβαίνει τοὺς δέκα.

Πρὸς παράδειγμα ἔστω τὸ ἐξῆς ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ προγράμματος τῶν μαθημάτων τῆς β'. τάξεως τῶν δύο σχολείων ἐν *Arrow* καὶ *Rugbh*.

Ἐν *Arrow*.

ΔΕΥΤΕΡΑ.	ΤΡΙΤΗ.	ΤΕΤΑΡΤΗ.
7½—9 Ὁρατίου ἐπαναλήψι καὶ ἐξέτ. γυμνασμ. τῆς σιχουργίας.	χωρὶς παράδοσιν ὅλη ἡ ἡμέρα.	7½—9 Ἐπαναλ. Ἑλλ. Τραγωδ. καὶ ἐξακολ. ἑλλην. σιχουργίας.
11—12 Ὁρατίου ὠδαὶ 60—70 στ.		11—12 Οὐεργίλιον.
3—4 Ὁμήρου Ἰλιάς 50 στίχοι.		3—4 Εὐκλείδην.
5—6 Ἱστορία Ῥωμαϊκὴ μία σελίς		5—6 <i>Musa Graeca</i> 40—50 στ.

Ἐν *Rugbh*.

7—8 Π. Δ. τῶν ἐβδομηκοντα.	7—8 Μαθηματικά.	7—8½ ὥρ. Ἑβδομήκ. ½ ὥρ. Corp. poet. Latin.
10¼—11¾ Ὀμηρος.	10¼—11¾ Ἑλλην. Τραγωδοί.	10¼—11¾ Γαλλικὰ καὶ Γερμανικὰ.
3¼—4¼ Κικέρων.		3¼—4¼ Κικέρων.
4¼—5¼ Ἑλλ. ἱαμβογρ.		4¼—5¼ Ἑλλ. πεζοί.

Ἐντεῦθεν βλέπει τις σαφῶς καὶ τὴν λιτότητα τοῦ προγράμματος καὶ πόσον ἡ σπουδὴ τῶν κλασσικῶν γλωσσῶν ἐπικρατεῖ. Παρατηρεῖ δὲ τις προσέτι, ὅτι αἱ ὀλίγαι ὥραι τῶν περὶ ὁδοῦσεων

ἀφίνουσαν ἰκανὸν καιρὸν πρὸς ἰδιαιτέρην ἀνάγνωσιν καὶ μελέτην, ἥτις ἐνισχύει καὶ κατορθώνει τὴν σταθερὰν γνῶσιν καὶ τὴν χῶνευσιν τῶν παραδιδόμενων, καὶ πρὸς τὰ γραπτὰ γυμνάσματα καὶ μάλιστα τὴν Λατινικὴν καὶ Ἑλληνικὴν στιχουργίαν, εἰς ἣν κατὰ παλαιὰν συνήθειαν, εὐλαβῶς μέχρι σήμερον φυλαττομένη, καταγίνονται πολὺ.

Ἀρχίζουσι δὲ τὴν στιχουργίαν πρῶτον μὲν κατὰ μέτρον, συναρμόζοντες ἀπλῶς λέξεις χωρὶς παρατήρησιν τῆς ἐννοίας· ἔπειτα δὲ προχωροῦντες ἀποκτῶσιν ἀξιοθαύμαστον ἰκανότητα εἰς τὸ στιχουργεῖν κατὰ διάφορα μέτρα Λατινικοῦς ὡς καὶ Ἑλληνικοῦς στίχους. Καὶ πολλάκις μὲν ἀπλῶς ἐκ τῶν νεωτέρων γλωσσῶν ἢ τῆς μητρικῆς μεταφέρουσι τι εἰς Λατινικοῦς ἢ Ἑλλ. στίχους, ἐνίοτε δὲ καὶ πρωτοτύπως στιχουργοῦσι. Καὶ ἐκτιμῶσιν οἱ Ἄγγλοι πολὺ τὴν γύμνασιν ταύτην τῶν μαθητῶν, φρονούντες, ὅτι πρῶτον μὲν διὰ τῆς στιχουργίας ἀποκτᾷ ὁ νέος ἐτοιμότητα καὶ ἰκανότητα εἰς τὴν γλῶσσαν, ἥτις δὲν κατορθοῦται χωρὶς πολλὴν τῶν κλασσικῶν ποιητῶν ἀνάγνωσιν καὶ οἰκειώσιν μὲ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν γλῶσσαν αὐτῶν· ἔπειτα δὲ, καθότι τοιοῦτοτρόπως καὶ ἡ φαντασία διεγείρεται καὶ συγχρόνως ἢ προσοχὴ εἰς τὸ βυθμίζειν τὰς ἐπερχομένας ἐννοίας· τὸ δὲ αἶσθημα μορφοῦται εἰς τὴν ἀρχαίαν ποίησιν καὶ διατίθεται μᾶλλον εὐαρέστως εἰς τὰ ἀνέφικτα πρωτότυπα. Περισσότερον ὅμως ἐγκρίνουσιν αὐτὴν, καθότι ἡ συναίσθησις τῆς τοιαύτης ἀποκτηθείσης ἰκανότητος γεννᾷ, λέγουσι, συναίσθησιν δυνάμεως· καὶ τοῦτο θεωρεῖται μέγα εἰς τὴν μόρφωσιν τοῦ χαρακτῆρος, τὴν ὁποίαν αὐτοὶ πολλὰχῶς σκοπεύουσιν.

Παρατηρεῖ δὲ τις προσέτι, ὅτι αἱ ὥραι δὲν εἶνε ἀλλεπάλληλοι, ἀλλὰ πάντοτε ἀρίνεται μεταξύ ὥρα καὶ ὥρα, ἐκτὸς τῶν μετὰ μεσημβρίας παραδόσεων. Τὸ τοιοῦτον παρατηρεῖται, ὡς εἶδομεν, καὶ εἰς τὰ Γερμανικὰ γυμνάσια. Ἐπειτα καὶ τὸ ἀκολουθοῦν μᾶθημα δὲν εἶνε συνήθως πάντῃ ξένης φύσεως.

Ἐν γένει δὲ καμμίαν ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος εἰς κανὲν τῶν περιφεύμων τούτων σχολείων δὲν παραδίδουσι πλείοτερον τῶν τεσσάρων ὥρῶν. Τὰς δὲ περισσοτέρας ἡμέρας δύο ὥρας μόνον, ἐνῶ καὶ μία ἡμέρα τῆς ἐβδομάδος ἐκτὸς τῆς Κυριακῆς εἶνε πάντοτε ἐντελῶς χωρὶς παραδόσεις. Ἐκτὸς δὲ τῆς ἰδιαίτερας σπουδῆς κατὰ τὰς λοιπὰς μεταξύ τῶν παραδόσεων ὥρας εὐκαιροῦσιν οἱ μαθηταὶ συνήθως εἰς σωματικὴν ἀσκήσιν καὶ διάχυσιν, ἵνα τὸ πνεῦμα φυλάττηται πάντοτε ζωηρὸν καὶ πρὸς ἀντίληψιν καὶ ἐργασίαν ἑτοιμον καὶ πρόθυμον.

Ἀξιοπαρατήρητον εἶνε πρὸς τούτοις καὶ ὅτι μὲ τὴν σπουδὴν τῶν κλασσικῶν συνδέεται καὶ ἡ τῆς Ἱεράς Γραφῆς ἐν πρωτοτύπῳ ἑλλ. κειμένῳ· ὥστε κλασσικοὶ καὶ Ἀγ. Γραφῆ τῶν ἐβδομήκοντα ἀποτελοῦσι κυρίως τὸ πρόγραμμα τῶν ἀρχαιοτέρων τοῦλάχιστον ὀνομαστῶν σχολείων τῆς Ἀγγλίας, τῶν λοιπῶν μαθημάτων ὡς παρέργων θεωρουμένων.

Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ νεώτερα τὸ αὐτὸ ἐπικρατεῖ πνεῦμα· διότι π. χ. ἐν *Kings college* ἐν Λονδίῳ ἂν καὶ παραδίδεται καὶ ἱστορία καὶ Γεωγραφία καὶ Μαθηματικά καὶ Γαλλικὰ καὶ εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις καὶ Γερμανικὰ, θεωροῦνται ὅλα ταῦτα πρὸς τὴν σπουδὴν τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν δευτέρα καὶ τρίτα.

Ἡ σειρά δὲ τῶν μαθημάτων τῆς ἐξαμηνίας εἶνε συνήθως ἐν ταῖς σχολείοις τούτοις διηρημένη πάλιν εἰς δύο, εἰς τὴν τῶν γλωσσῶν τριμηνίαν (*the language time*) καὶ τῆς ἱστορίας (*the history time*), ὅπερ σημαίνει, ὅτι εἰς τὴν δευτέραν περιόδον ἢ τὴν δευτέραν τριμηνίαν ἀναγινώσκονται μάλιστα ἱστορικοὶ συγγραφεῖς. Ἐν *Rugbh* π. χ. κατὰ τὴν περίοδον τῶν γλωσσῶν παραδίδεται ἐν τῇ ἁ. τάξει Ὀμηρος, οἱ Ἑλλ. Τραγικοὶ, Δημοσθένης, Ἀριστοτέλους ἠθικά, Οὐίγγιλιος, Κικέρων· κατὰ δὲ τὴν δευτέραν, τὴν ἱστορικὴν, Θουκυδίδης, Ἀρρίανδός, Τάκιτος.

Ἄλλ' ἡ μέθοδος τῆς διδασκαλίας τῶν κλασσικῶν εἶνε ἀρκετὰ μηχανικὴ, ἴσως μόνως τῆς ἁ. τάξεως ἐξαιρουμένης. Ἀπαι-

τοῦσι δὲ ὠρισμένα πράγματα, καὶ χωρὶς λόγου ἐμπειρίας, καὶ πάντα ὅσα ἐπὶ παραδόσει λέγονται, ζητοῦνται ἔπειτα δι' ἐρωτησέων, ἐπαναλαμβάνονται πολλά, ἐκστηθίζονται οὐκ ὀλίγα. Ἡ δὲ ἐρμησία γίνεται ὅλως χωρὶς ἀκριβῆ ἀνάπτυξιν καὶ χωρὶς φιλολογίαν, ὡς θὰ ἔλεγεν ὁ Γερμανός, καὶ ἄνευ γραμματικῆς ἀκριβείας καὶ αὐστηρότητος· ἀλλ' οὐδὲ ζητοῦσιν οἱ διδάσκαλοι ἀναπτέρονειν τὸ πνεῦμα τῶν νέων καὶ τὰ αἰσθήματα εἰς ὑψηλὰς ἰδέας ἐξ ἀφορμῆς τινος ἐπὶ παραδόσει, ὡς ἐν Γερμανίᾳ καὶ παρ' ἡμῶν γίνεται συχνά· διότι τοῦτ' θεωροῦσιν ἄπο σκοποῦ καὶ πολὺ τολμηρὸν καὶ ἀβεββαῖον ὡς πρὸς τὴν ἡλικίαν τῶν νέων. Ἐν γένει δὲ ἀπασχολοῦσι πολὺ τὸ μνημονικόν, φρονούντες, ὅτι ἀφοῦ π. χ. κανὼν τις τῆς Γραμματικῆς ἀπλῶς πρῶτον ἀπομνημονευθῆ σταθερῶς, ἔπειτα ἀφ' ἐαυτοῦ κατ' ὀλίγον θὰ ἐννοηθῆ· καὶ ἔχουσι ὡς δόγμα τὸ μανθάνειν τὸν κανόνα πρὸ τοῦ λόγου (*rules to be learnt before reason*). Παράδοξον ἀρκετά.

Καθὼς ὅμως εἰς πάντα τὰ ἀρχαῖα αὐτῶν ἔθιμα καὶ ἥθη δεικνύουσι οἱ Ἄγγλοι σέβας καὶ εὐλάβειάν τινα, οὕτω καὶ ἐδῶ δὲν τολμῶσι μεταβάλλειν μέθοδον, ἐπὶ τόσας παρελθούσας ἐνδόξους γενεάς δοκιμασμένην. Ἄλλ' εἶνε εὐλαβητέα, λέγουσι, πᾶσα ἀρχαία μέθοδος (*old methods to be respected*)· διότι μᾶς συνέχει μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ἐνδόξου παρελθόντος λαοῦ.

Δὲν γίνεται ὅμως πάντη μηχανικὴ ἢ παράδοσις τῶν συγγραφέων καὶ ποιητῶν, ὡς ἤθελε νομίσαι τις, ἀλλὰ μᾶλλον πρακτικὴ· ἐπειδὴ ἐκτὸς ὅτι θεωροῦσιν αὐτοὺς ὡς μορφωτὰς τῆς τῶν νέων ψυχῆς (*disciplina mentis*), ὑπερὶ διὰ μηχανικῆς ἐντελῶς καὶ κακῆς παραδόσεως δὲν ἐκατορθοῦτο, διὰ τῆς μεταφράσεως αὐτῶν προσέτι ἐξασκοῦσι τοὺς νέους καὶ εἰς τὴν ὀρθοτέραν καὶ ἀσφαλεστέραν χρῆσιν τῆς μητρικῆς τῶν γλώσσης.

Τοιούτη μὲν περίπου ἡ γυμνασιακὴ σπουδὴ τῶν κλασσικῶν.

Ἡ δὲ θρησκευτικὴ διδασκαλία, ἥτις ἄλλοῦ, ὡς εἶδομεν, κα-

θὼς ἢ τῶν λοιπῶν μαθημάτων προσβαίνει δι' ὅλων τῶν τάξεων καὶ ἀποτελεῖ μέρος τοῦ κύκλου τῆς παιδείας, ἐδῶ ἔχει καὶ αὐτὴ ἰδιάζοντα τύπον· διότι ἂν καὶ σκοπὸν τῆς παιδαγωγίας θεωροῦσι τὴν θρησκευτικὴν μόρφωσιν, θρησκευτικὰ ὅμως μαθήματα ἔχουσι πολὺ ὀλίγα ἢ σχεδὸν κανένα.

Πρὸ τῆς ἐνάρξεως ὅμως τῶν μαθημάτων γίνεται καθ' ἐκάστην προσευχὴ κατὰ τὸ κοινὸν αὐτῶν προσευχητάριον (*common prayer book*). Ἐν δὲ ταῖς τάξεσιν ἅπαντα ἡ θρησκευτικὴ διδασκαλία συνίσταται εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῆς Ἀγ. Γραφῆς. Αἱ ἀνώτεροι τάξεις ἀναγιώσκουσι τὴν Ν. Δ. εἰς τὸ πρωτότυπον, καὶ τὴν Π. Δ. τῶν ἐβδομήκοντα· ἀλλὰ δὲν καταγίνονται εἰς ἀκριβῆ καὶ λεπτομερῆ ἐρμηνεῖαν τῶν Γραφῶν, ἀφίνοντες εἰς τοὺς μαθητὰς διὰ συχνῆς ἀναγνώσεως ἀφ' ἐαυτῶν ἐξοικειοῦσθαι καὶ ἐρμηνεύειν αὐτήν. Ἀλλὰ μαθήματα ἰδιαίτερα, οἷα περὶ Πίστεως, περὶ τῆς Χριστ. ἀρετῆς καὶ ἠθικῆς, ἢ Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας καὶ τὰ τοιαῦτα δὲν παραδίδουσι. Γίνονται ὅμως τοιαῦται παρατηρήσεις ἐκ καιρῶ τῆς ἀναγνώσεως τῆς Ἀγίας Γραφῆς. Μόνον δὲ ἐν τῇ κατωτέρᾳ τάξει ἔχουσι τὴν μικρὰν ἐκκλησιαστικὴν τῶν κατήχησιν.

Δὲν φροντίζουν οὐδὲν ὅπως οἱ μαθηταὶ γνωρίζωσι πολλὰ περὶ θρησκείας, ἀλλ' ὅπως ὡς πρακτικῶς πως ἐργῶ χριστιανοὶ καὶ θρησκοὶ, ἐξασκούμενοι εἰς τὴν εὐλάβειαν καὶ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἱερ. Γραφῶν.

Ἱστορία καὶ Γεωγραφία εἰσῆχθη ἤδη εἰς τὰ πλεοῦστα σχολεῖα καὶ παραδίδεται ὡς ἐξῆς. Γίνεται πρῶτον εἰσαγωγή τις εἰς τὴν ἱστορίαν, καὶ ἔπειτα ἐκλέγεται ἱστορικὸς τις συγγραφεὺς πρὸς ἀνάγνωσιν. Τοιοῦτοτρόπως δὲ ἐνοῦται ἡ ἀρχαία ἱστορία μὲ τὴν ἀνάγνωσιν Ἑλλήνων καὶ Λατίνων ἱστορικῶν, καὶ τὰ δύο μαθήματα ἀποβαίνουσι οὕτως ἐν. Ὡστόσο, διὰ τὴν νέαν ἱστορίαν λαμβάνουσι συγγράμματα ἱστορικὰ τῶν νεωτέ-

ρων, ὅσον τῶν Γάλλων *Mignet* καὶ *Guisot*, τῶν ὁποίων ἡ ἀνάγνωσις γίνεται εἰς τὰς ὥρας τοῦ γαλλικοῦ μαθήματος.

Γνωρίζουσι ὁμῶς καλῶς, ὅτι ἐκ τῶν συγγραφέων δὲν μανθάνεται γενικὴ ἱστορία καὶ συνεχῆ. Ἀλλὰ συμφώνως μὲ τὸ γενικὸν τῆς παιδαγωγίας αὐτῶν πνεῦμα δὲν ἀπαιτοῦσι παρὰ τοῦ μαθητοῦ τὸ γνωρίζειν τὴν γενικὴν ἱστορίαν, εἴτε ἔθνους μόνου τὴν ὅλην ἱστορίαν, ἀλλ' ἐξαρκοῦνται ἐν ὀλίγοις καὶ ἐντελῶς εὐχριστοῦνται, ἂν ὁ μαθητὴς γνωρίζη καλῶς μέρη τινὰ ὠρισμένα τῆς ἱστορίας ἢ ἐποχὰς τινὰς.

Ὡσαύτως σχεδὸν παραδίδεται καὶ ἡ Γεωγραφία σπανιώτατα ὡς ἰδιαίτερον μάθημα, ὡς γίνεται ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἄλλοῦ. Μάλιστα δὲ τὴν νεωτέραν γεωγραφίαν ἀφίησιν μᾶλλον εἰς τὴν ἰδιαίτεραν σπουδὴν.

Τὸ εὐκόλον ὁμῶς καὶ βοηθοῦν τὴν ἰδιαίτεραν τῆς τε ἱστορίας καὶ Γεωγραφίας ὡς καὶ φυσικῆς ἱστορίας σπουδὴν εἶνε βιβλία (ἐγχειρίδια) καταλλήλως συγγεγραμμένα μὲ καλὰς εἰκονογραφίας, ὅποια μάλιστα ἐν Ἀγγλίᾳ πολυπληθῆ εὐρίσκονται.

Μαθηματικά δὲ τελευταῖον παραδίδονται μὲν πολλαχοῦ διαφιλονεικεῖται δὲ παρὰ τινῶν ἢ ἀπόλυτος μορφωτικὴ ἀξία αὐτῶν. Καὶ οἱ μὲν ὑπὲρ λέγουσιν, ὅτι διὰ τῶν μαθηματικῶν ὀξύνεται ὁ νοῦς, ὡς ὁμολογεῖται κοινῶς, καὶ ὅτι οὐδεὶς ἐλευθέραν ἀγωγὴν ἀξιοῦται, ὅστις ἐπίσης δὲν ἀναπτύσσει τὸν νοῦν δι' αὐτῶν, καὶ μορφοῦναι τὸν λόγον διὰ τῶν κλασσικῶν· οἱ δὲ ἐναντίοι δὲν πείθονται εἰς τὴν ἰδικίζουσαν αὐτῶν ἀξίαν, ἀποφαινόμενοι, ὅτι οὐχ ἔχον καὶ ὁ νοῦς μορφοῦται καὶ ὀξύνεται διὰ τῶν κλασσικῶν γλωσσῶν, καὶ ὅτι μαθηματικὸς μόνον καὶ ἄριστος, δὲν θεωρεῖται ἀληθῶς πεπαιδευμένος, ἀλλὰ μᾶλλον ἐργακόν τι πρὸς διασχηματισμὸν ἐργασιῶν ὠρισμένων.

Παρὰ ταῦτα τὰ μαθήματα περὶ μὲν Φυσικῆς καὶ Χημείας καὶ ἐν γένει Φυσικῶν ἐπιστημῶν οὐδὲν παραδίδουν· ἐπειδὴ

θεωροῦσιν αὐτὰ ὅλως εἰδικὰ καὶ εἰς τὸν ἐξ ἐπαγγέλματος βίον (*profesione*) χρῆσιμα. Ἐνῶ δὲ, ὡς εἶδομεν, ταῦτα ἐν τοῖς βιωτικαῖς τοῖς Γερμανίας σχολαῖσις σπουδάζονται ἐπιμελῶς καὶ ἐν ἐκτάσει, καὶ ὡς ἀνθρωπισμοῦ καὶ ἐκπαιδεύσεως μαθήματα θεωροῦνται· οἱ Ἄγγλοι ἐξ ἐναντίας νομίζουσι, ὅτι ἡ νεότης δὲν ὠφελεῖται ἐκ τούτων, καὶ τοι διὰ τὸν πρακτικὸν βίον ὠφέλιμα, ὡς πολλὰ ὀλίγον συντελοῦντα εἰς τὴν μόρφωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Φιλοσοφικὴ δὲ προπαιδεῖα, ὡς ἰδιαίτερον καὶ τοῦτο μάθημα, εἶνε ἄγνωστον. Μόνον δὲ λογικῆς στοιχεῖα παραδίδεται ἡ ἀνωτάτη τάξις. Μουσικὴν δὲ καὶ Γυμναστικὴν δὲν συνειθίζουσι γενικῶς.

Λείπεται δὲ τελευταῖον ὀλίγα περὶ τῶν γραπτῶν γυμνασμάτων ἢ συνθέσεων εἰπεῖν, καὶ ἀποπερατοῦμεν τὴν περὶ τῆς Ἀγγλικῆς διδασκαλίας ἐκθεσιν.

Ἐπὶ τῷ σκοπῷ ἵνα μορφώσῃ ὁ μαθητὴς ὕψος λεκτικὸν καὶ συγγραφικὸν, ὡς ἐν τοῖς Γερμανικοῖς γυμνασίοις, δὲν γίνονται ἐν Ἀγγλίᾳ τὰ εἰς τὴν μητρικὴν γλῶσσαν γυμνάσματα· διότι ἡ ἡλικία τῶν νέων εἶνε, φρονοῦσι, προωρισμένη μᾶλλον, ἵνα συνάξῃ καὶ ἀποθησαυρίξῃ ὕλην τῆ γεννητικῆ τοῦ νοῦς δυνάμει, ἥτις ἐκ καιρῷ τῷ δέοντι τὰ πράγματα αὐτὰ, ὀρθῶς ἐννοοῦμενα, παράγει ἀφ' ἐαυτῆς καὶ παρασταίνει διὰ λόγου. Αἱ μόναι δὲ συνειθιζόμεναι συνθέσεις ἐν γένει εἶνε πολὺ ἀπλᾶ καὶ πρακτικὰ γυμνάσματα, σκοπὸν ἔχοντα μᾶλλον τὸ ἀναπτύσσειν καὶ ἐνισχύειν τὴν ἀντιληπτικὴν τῆς ψυχῆς δυνάμιν. Διὰ τοῦτο δίδονται θέματα πάντοτε ὠρισμένα, πολλάκις ἱστορικὰ ἢ ἠθικὰ, ἐρ' ὧν ἐργάζονται καὶ ἀσχοῦνται οἱ μαθηταὶ εἰς τὸ διακρίνειν καὶ συγκρίνειν διάφορα πράγματα, εἰς τὸ ἐκθέτειν ἀνόλογα ἀντικείμενα, εἰς τὸ ἐπεκτείνειν καὶ ἀναπτύσσειν συνεπτυγμένους στοχασμοὺς, ἀναπληρῶναι δεδομένας περιλήψεις, ἐκθέτειν τὰ λεχθέντα καὶ συζητηθέντα ἐπὶ παραδόσεως. Ἄλλ' ἐλεύθεροι καὶ ἀνεξάρτητοι συνθέσεις ἢ διατριβαὶ σπανιώτατα

ἀπαιτούνται παρ' αὐτῶν. Κάμνουσιν ὁμῶς αὐτοὺς πολὺ προσεκτικούς εἰς τὰς σημασίας καὶ τὴν ἀξίαν τῶν λέξεων, ἵνα ἀποκτῶσιν, οὕτως εἰπεῖν, αἰσθησῖν ὑγιᾶ καὶ ὀξείαν πάσης λέξεως, καὶ διακρίνωσι τὸ κίβδηλον τοῦ λόγου ἀπὸ τοῦ γνησίου, καὶ μὴ κωκροσυνειθίσωσιν εἰς τὸ πομπῶδες τῆς φράσεως, ἀλλ' ὅ τι ἐννοῶσι, τοῦτο καὶ γράφωσι, καὶ ἡσύχως τὰ πράγματα αὐτὰ κρίνωσιν. Ἐν γένει δὲ γράφουσιν ἐν Ἀγγλίᾳ οἱ μαθηταὶ πολὺ ὀλιγώτερα τῶν ἐν Γερμανίᾳ, ὅπου εἰς τοσοῦτον προβαίνει τὸ πρᾶγμα, ὥστε τότε νομίζουσι πολλοὶ τῶν μαθητῶν, ὅτι ἐργάζονται, ὅταν γράφωσι καὶ συνθέτωσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Διελθόντες λοιπὸν ἰκανῶς τὴν ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἀγγλίᾳ παιδαγωγικὴν διδασκαλίαν, καὶ ἰδόντες, ὅτι ἐδῶ μὲν σκοπεύεται μὲρῶσις χαρακτήρος, ἐκεῖ δὲ μὲρῶσις ἢ διάπλασις ἐπιστημονικῆ, καὶ ὅτι οἱ μὲν Γερμανοὶ διαπλάττουσιν ἢ ζητοῦσι διαπλάττειν τὸν νέον εἰς ἄνδρα φιλόσοφον, οἱ δὲ εἰς ἄνδρα πολίτην, ἐκθέσωμεν ἤδη ἐν ὀλίγοις τὴν κατάστασιν τῆς τε πρότερον καὶ τῆς νῦν ἐπικρατούσης παρ' ἡμῖν διδασκαλίας, ἵνα ἔχωμεν πλήρες ὁπωσοῦν τὸ διαγραφὲν σχέδιον.

Ἡ σπουδὴ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ ἐπὶ τῆς δουλείας καὶ τλαιπωρίας ἡμῶν διεσώθη ἀδιάκοπος εἰς τὸ γένος, χάρις αἰώνιος εἰς τὴν σώτειραν ἡμῶν Ἁγίαν Ἐκκλησίαν. Διετέλει δὲ ἕως χθὲς καὶ πρῶην αὐτὴ καὶ μόνη τῶν σχολείων μας σπουδῆ, διαιρουμένη κατὰ τὴν ἀρχαιοτάτην ἐκείνην συνήθειαν εἰς Γραμματικὴν, Ῥητορικὴν, Ποιητικὴν, Φιλοσοφίαν.

Ἀλλὰ τὰ μὲν συνηθέστερα σχολεῖα, ἂν καὶ αὐτὰ ἀρκετὰ σπάνια, περιορίζοντο εἰς πολὺ ὀλιγώτερα τούτων. Εἰς αὐτὰ ἐπὶ γαίην ἐνναετὲς ἢ δεκαετὲς συνήθως τὸ παιδίον, μαθὼν ἤδη ὁ-

πρωθήμερον τὴν ἀνάγνωσιν παρὰ τῷ λεγομένῳ Παπᾷ τῆς ἐνορίας· ἐλάμβανε δὲ εὐθὺς εἰς χεῖρας τὴν Ἑλλ. Γραμματικὴν τοῦ Λασκάρως, ἢ τοῦ Ματθαίου, τῆς ὁποίας μέρος τι καθ' ἐκάστην ἐκστήθιζε κατὰ σειρὰν, καταγιγόμενον συγχρόνως καὶ εἰς τὸ γράψιμον κατὰ τὴν λεγομένην ὑποδειγμὴν τοῦ διδασκάλου. Ἀρχίζων δὲ ὁ νέος μετ' οὐ πολὺ ἑλληνικὸν μάθημα, τὰ γνωμικὰ τοῦ Χρυσολωρῆ, ἐγυμνάζετο ἤδη εἰς τὴν τεχνολογίαν, ἔγραφε τὴν λεγομένην ψυχαγωγίαν, ἐκστήθιζεν ὀλόκληρον τὸ ἐξηγηθὲν μάθημα τῆς προτερείας καὶ τὸ προσδιορισμένον τῆς γραμματικῆς μέρος, καὶ ταῦτα ἀπὸ πρώτας μέχρι μεσημβρίας περίπου· μετὰ δὲ ταῦτα ἐπιστρέψαντες ἐκ τοῦ γεύματος οἱ μαθηταὶ, ὅλοι κοινῶς ἔκαμνον, ὡς ἐλέγετο, τεχνολογίαν, ἥτοι προμελετήσαντες πρῶτον ἰδιαιτέρως ὁμοῦ, συνήρχοντο ἔπειτα εἰς τὸ δωμάτιον τῆς παραδόσεως καὶ ἐξετάζοντο ὑπὸ τοῦ διδασκάλου τὴν τεχνολογίαν τοῦ πρῶτον μαθήματος. Καὶ τοιοῦτοτρόπως προχωρήσαντες βαθμηδὸν εἰς τὴν Γραμματικὴν, τὴν τεχνολογίαν καὶ τὴν σύνταξιν, καὶ εἰς δυσκολωτέρους ἑλληνικούς λόγους, ἀτρομήτως ἤδη παρεδίδοντο Δημοσθένην, Θουκυδίδην μετὰ Βασιλείου, Γρηγορίου, Χρυσοστόμου καὶ λοιπῶν, καὶ πολλὰ προσέτι ἰδιαιτέρως καὶ μάλιστα ἐνώπιον τοῦ διδασκάλου τροχάδην ἀνεγίνωσκον καὶ ἐξήγουν· ἐγυμνάζοντο δὲ ἐπιμόνωσ καὶ εἰς τὸ ἑλληνιστὶ γράφειν, καὶ ἔγραφον ἐπιστολάς καὶ κατὰ ῥητορικούς τινας τύπους διαφόρους συνήσεις. Τελευταῖον δὲ παρεδίδοντο καὶ τινας ποιητάς, οἷον Ὅμηρον, Εὐριπίδην κτλ. γυμναζόμενοι συγχρόνως καὶ εἰς τὴν στιχουργίαν, καὶ ἐν γένει εἰς πολλὰ τοιαῦτα μηχανικῶς ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους κατατριβόμενοι.

Τὰ δὲ πληρέστερα καὶ τελειότερα εἶχον μὲν τὸν αὐτὸν περίπου τύπον τοῦ μηχανισμοῦ, περιελάμβανον δὲ ὅλα τὰ ἐγκύκλια λεγόμενα μαθήματα, ἢ τὴν ἑλληνικὴν ἐγκύκλιον παιδείαν. Τοιαῦτα δὲ ἦσαν μάλιστα τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει μέγαλον

τοῦ γένους σχολεῖον λεγόμενον, ὅπου ἐσχάτως ἐδίδασκεν Ν. Λογαδῆς, ὁ ἀγαθὸς τοῦ ἀρχαίου ἔθους φύλαξ, καὶ τὸ ἐν Βουκορεστίῳ ἑλλ. σχολεῖον, ἐν ᾧ πολλοὶ καὶ διάσημοι διέπρεψαν διδάσκαλοι καὶ Λάμπρος ἐκεῖνος ὁ Φωτειάδης καὶ Κομμητᾶς καὶ Δουκας. Καὶ ὁ μὲν τελευταῖος σκοπὸς ἀμφοτέρων τῶν σχολείων τούτων καὶ τῶν ὁμοίων, ὡς ὠμολογεῖτο συμφώνως, ἦτον ἢ τε ἐντελής διδασκαλία καὶ μάθησις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τὸ ἐν αὐτῇ καὶ διὰ ταύτης ἐπιτετατο φιλολογεῖν καὶ θεολογεῖν ὁ δὲ τρόπος καὶ ἡ μέθοδος κατὰ τὴν προσωπικότητα μόνον τοῦ διδασκάλου διέφερον.

Ἄλλ' ἵνα λεπτομερέστερον γνωρίσωμεν ὅλην περίπτωσιν τῶν σχολείων τούτων τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν μέθοδον, καταχωροῦμεν αὐτολεξεῖ ἀντὶ ἄλλης περιγραφῆς τὰ κυριώτερα τῶν ὅσα ὁ μακαρίτης Κομμητᾶς ἐν τοῖς Προλεγομένοις εἰς τὴν Ἐγκυκλοπαιδείαν του περὶ τῆς μεθόδου τῆς διδασκαλίας ταύτης ἐγνωμοδότει, θεωροῦντες αὐτὸν ἐντελῶς ὁμόφρονα τῶν λοιπῶν τῆς αὐτῆς Σχολῆς, ὡς καὶ αὐτὸς οὕτως ὁμολογεῖ. Λέγει λοιπὸν (Προλ. σελ. νε—ξθ'.*) οὕτως:

« Πρῶτον μὲν οὖν καὶ ἀναγκαϊότατόν ἐστι τὸν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐγκυκλίου παιδείας τὴν μάθησιν ἐπιθυμοῦντα, καλῶς προγυμνασθῆναι εἰς τὸ ἀναγινώσκειν ἐν τοῖς ἐπὶ τούτῳ παιδευτηρίοις . . .

Δεύτερον δὲ ἐπειδὴ παρὰ τοῖς Ἕλλησι καὶ ἱστορίας ἀπαντῆσαι καὶ μυθολογίας πολλάκις, καὶ τόπους, προπαρασκευασθῆναι τῇ μαθήσει ἐπιτόμου τινὸς γενικῆς ἱστορίας, καὶ μυθολογίας τοιαύτης, καὶ γεωγραφίας ὁμοίως, ὅσον διακρίνειν τὰ μέρη τῆς γῆς καὶ τὰς βασιλείας καὶ μητροπόλεις αὐτῶν. Εἰ δὲ τις αὐτῶν καὶ τῶν τεσσάρων τῆς ἀριθμητικῆς μερῶν ἐν γνῶσει εἴη, οὐκ ἂν εὐκαταφρόνητόν τι εἴη πεποιηκώς. Ταῦτα δὲ πάντα ἐν τοῖς

* Ἐγκυκλ. Σ Κομμητᾶ Τ. Β. Βιέννη 1814.

προτελεστικοῖς παιδευτηρίοις, ἐνθα τὰ γράμματα διδάσκονται μανθάνειν ὀρεῖλουσιν.

Τρίτον δὲ λαβόντα τὴν Γραμματικὴν, οὕτως ἀπαγγεῖλαι τῷ διδασκάλῳ τοὺς τύπους τῶν μερῶν τοῦ λόγου, ὡς μὴ δισσολογεῖν μηδὲ προσπταίειν . . .

Τέταρτον δὲ ἐν τῷ ἀπαγγέλλειν τοὺς τύπους τὸν διδάσκοντα πειρᾶσθαι ποιεῖν αὐτὸν πᾶσαν γραφὴν τὴν ἐκ κλίσεως καὶ σχηματισμοῦ διακρίνειν, ἐρωτῶντα καθ' ἕναστος καὶ ἀνακρίνοντα πολλάκις καὶ πολλοῦς, (τεχνολογία) καὶ γράφειν ἐπιτρέποντα αὐτῷ ἕναστος τύπον . . .

Πέμπτον δὲ τὸν μὲν διδάσκοντα πειρᾶσθαι ποιεῖν τὸν μαθητὴν διακρίνειν τὰ μέρη τοῦ λόγου καθ' ἕναστος, ἐρωτῶντα καὶ παντοίως ἀνακρίνοντα . . . τὸν δὲ μαθητὴν ἀπαγγέλλειν ἐν τούτῳ τῷ διδασκάλῳ τοὺς κανόνας, ἔσοι εἰς τὸ τεχνολογικὸν ἀνήκουσιν ἢ ἐτυμολογικὸν τῆς γραμματικῆς μέρος.

Ἑκτον δὲ τὸν διδάσκοντα τοὺς κανόνας τούτους ἀναπτύσσειν τε τῷ μαθητῇ, καὶ πειρᾶσθαι ποιεῖν αὐτὸν ἐφαρμοῖζειν ἕναστος ἐφ' ἕναστος τῶν εἰς ἐξέτασιν προκειμένων . . .

Ἐβδόμον δὲ ἐν τῷ τεχνολογεῖν καὶ ἐξετάζειν τὸν μαθητὴν καθ' ἕναστος, τὸν διδάσκοντα πειρᾶσθαι ἀναπτύσσειν αὐτῷ καὶ τινα ἐπίτομα καὶ εὐπερίληπτα, ὅλον ἐκ τῶν Αἰσωπειῶν μύθων τινὰς, ἢ ἐκ τῶν Αἰλιανοῦ διηγημάτων καὶ εἴ τι τοιοῦτον, καὶ τὴν ἐξήγησιν παραγγέλλειν αὐτὸν γράφειν ὀρθογραφίας ἕνεκα, ἣν διορθοῦντα ἀνερωτᾶν ἕναστος.

Ὀγδοὸν δὲ τὴν ἐν τῷ τεχνολογικῷ ἄσκησιν πολλὴν καὶ ποιικίλην γίνεσθαι καὶ μὴ πρότερον ἀποστῆναι τούτου, πρὶν ἂν παντὸς τῶν ἐν τούτῳ τῷ μέρει ἐν ἔξει γένηται ὁ μαθητής.

Ἐννατον δὲ μετὰ τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν τοῦ Τεχνολογικοῦ, ἄρξασθαι καὶ τὴν περὶ Συμφωνιῶν διδασκαλίαν, καὶ διδάσκεισθαι μετὰ τάξεως καὶ σαφῶς . . . καὶ ἐπομένως καὶ τὴν περὶ συντάξεως γενικῶς, εἶτα δὲ καὶ μερικώτερον . . .

Δέκατον δὲ ἀρχαμένῳ τῷ μαθητῇ τὸ περὶ Συντάξεως τῆς Γραμματικῆς διδάσκεισθαι, οὐκ ἔτι μικρ' ἄττα ἀναπτύσειν· ἀλλὰ καὶ πλείω γλώσσαν γὰρ ἔχει μαθεῖν . . . ὥστε τοῦτον τὸν τρόπον αὐξηθείσης ἐν τῇ γραμματικῇ τῆς δυνάμεως τοῦ μαθητοῦ, καὶ δυνατοῦ γενομένου τὴν ἀνάπτυξιν πλειόνων μαθηθάνειν, πλείω ἄττα ἀναπτύσειν αὐτῷ τὸν διδάσκοντα ἀνάγκη·

« Οὕτω γὰρ ἔστιν ἐμφορηθῆναι καὶ λέξεων καὶ φράσεων καὶ ἰδιωμάτων καὶ διαφόρων ἐκφράσεων τοῦ Ἑλλήνου λόγου ἐκ τῶν ἀρίστων μαθηθάνοντα.

Ἐνδέκατον δὲ ἐπειδὴ καὶ γράφειν τὸν μαθητὴν τὴν ἀνάπτυξιν εἰς ὀρθογραφίαν, τὸ δὲ πολλὰ γράφειν δυσχερὲς καὶ χρόνον δεόμενον πολλοῦ, διελκν εἰς δύο τὸ ἀναπτυσσόμενον, εἰς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοπιυμένου· ὃ δὴ καὶ γίγνεται ἀνά πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα, καὶ μάλα ἐν λόγῳ· ἀπὸ μὲν γὰρ τινος συγγραφέως ὀλίγου τινός τὴν ἀνάπτυξιν γίγνεσθαι, καὶ ὅσον ἂν δύνηται ἐκ στόματος (ἐκ στήθους) ἀπαγγεῖλαι τῷ διδασκάλῳ ὁ μαθητῆς, καὶ τούτου γράφειν τὴν ἐρμηνείαν (ἐξηγήσειν) ὀρθογραφίας ἔνεκα, ὅπερ εἴθισται καλεῖσθαι Μάθημα· ἀπὸ δὲ ἄλλου καὶ πλείονός τινος καὶ ὅσον δύναται καὶ δις καὶ τρίς καὶ πλεονάκις μελετῆσαι καθ' ἑαυτὸν ὁ μαθητῆς εἰς κατάληψιν τῶν λεγομένων ἀκριβῆ, ἐν τε λέξει καὶ φράσει καὶ συντάξει καὶ ἰδιώματι· ὅπερ εἴθισται ὀνομάζεσθαι Ἀνάγνωσις.

Δωδέκατον δὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν συγγραφέων γίγνεσθαι κατ' ἀρχὰς μὲν κατὰ λέξιν, εἰ μὴ που παραφράσεως ἢ περιφράσεως ἀνάγκη . . . ὅποτε δὲ πολλῶν ἐμφορηθῆ καὶ λέξεων καὶ φράσεων ὁ μαθητῆς, καὶ δυνατός γένηται καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ πολλὰ ἐννοεῖν, τότε δὴ μηκέτι κατὰ λέξιν γίγνεσθαι τινὰ ἐρμηνείαν, ἀλλὰ κατὰ φράσεις καὶ ἰδιώματα . . .

Δέκατον δὲ τρίτον μεθερμηνεύειν ἐκ τῶν ἀρίστων συγγραφέων μετ' ἐκλογῆς τὰ ἄριστα· οὐ κομμικτῶς ἄττα παρμύγματα . . . ἀλλὰ λόγους ὅλους, ὥστε ἐξεῖναι δι' αὐτῶν ἐκάστου συγ-

γραφέως τὸν χαρακτήρα καὶ ἰδιωτισμὸν διαγιγνώσκειν, καὶ ὁπότε καιρὸς εἴη μιμῆσθαι αὐτῶν τὰ ἄριστα.

Δέκατον δὲ τέταρτον μετὰ τὸ ἐμφορηθῆναι τὸν μαθητὴν τοῦ συντακτικοῦ, καὶ λέξεων καὶ φράσεων πολλῶν ἐν ἔξει γενέσθαι, καὶ θεματογραφεῖν ἐκ τοῦ κοινοῦ ἰδιώματος εἰς τὸ Ἀττικὸν μεταποιουντά τινος, καθ' ἕκαστον εἶδος τῆς συντάξεως . . . ἢ γοῦν ἐὰν δόξη τῷ διδασκάλῳ ἀναμιεῖ, μηδὲν προσδιορίζοντα. Τὰ δὲ θέματα ταῦτα διορθούσθησαν κατ' ἀρχὰς μὲν ἅπασι, ἔπειτα δὲ δις τῆς ἑβδομάδος.

Δέκατον δὲ πέμπτον μετὰ τὸ ἀκριβῶς κατὰ τοὺς λόγους τῆς συντάξεως τὰ θέματα συντάττειν μαθεῖν, τὸ περὶ συνθέσεως τῆς Γραμματικῆς μέρος διδαχθῆναι, καὶ μηκέτι θεματογραφεῖν, ἀλλὰ παραφράσεις ποιεῖν, μιμούμενον ἐν πᾶσι τὰς τῶν παλαιῶν φράσεις καὶ ἐκφράσεις καὶ ἰδιώματα . . . ὁπότε καὶ παραφράζειν ἐν ἔθει γένηται, καὶ ἰδιά τινα πλάττοντα συντιθέναι· οὕτω γὰρ ἐν ἔξει γενήσεται ἑλληνιστὶ γράφειν.

Δέκατον δὲ ἕκτον οὕτω προτελεσθέντα . . . καὶ ἐπὶ μειζόνων προβαίνειν βουλόμενον, ἀρχεσθαι καὶ ῥητορικῶν διδαγμάτων, καὶ διδάσκεισθαι πρῶτον μὲν τοὺς ἐπιστολικούς τύπους, καὶ ἐπ' αὐτοὺς πειρᾶσθαι συντιθέναι ἐπιστολάς· δεύτερον δὲ τὰ προγυμνάσματα Ἀφρονίου, καὶ καθ' ἕκαστον τούτων συντιθέναι προγυμνάσματα ἰδία· τρίτον δὲ τὴν ῥητορικὴν καὶ πειρᾶσθαι λόγους ῥητορικούς κατὰ τε τοὺς τῆς ῥητορικῆς κανόνας καὶ μίμησιν τῶν ῥητόρων συντιθέναι· καὶ ἀναλύειν λόγους τῶν παλαιῶν ῥητόρων. Ταῦτα δὲ πάντα κατὰ τὸ Ἀττικὸν ἰδίωμα, ὥστε ταιαύτην ἔξιν λαβεῖν τὸν οὕτω διδασκόμενον ἐν τῷ γράφειν, οἷον οὐδεὶς ἐν τινι φωνῇ.

Δέκατον δὲ ἑβδομον καὶ κατ' Ἴωνα πειρᾶσθαι γράψαι δῆτινα, μιμουμένους τὸν Ἡρόδοτον· καὶ κατὰ Δωριεῖς, τοὺς Πυθαγορείους Δωρικῶς γράψαντας . . .

Δέκατον δὲ ὄγδοον καὶ τῶν ποιητῶν ἐπελθεῖν τινος οὐχ' ἀ-

πλῶς, ἀλλ' ὡσπερ καὶ τῶν συγγραφέων, μέτρα τε τῶν στίχων διδασκομένους καὶ τρόπους τοῦ ποιεῖν καὶ σιχυρογεῖν δὲ πειράσθαι καθ' ἕκαστον εἶδος τῆς ποιήσεως, χρωμένους καὶ λέξει καὶ ἐκφράσει καὶ φράσει, οἷς ἐχρήσαντο οἱ ἐνδοξοὶ τῶν ποιητῶν, καὶ πάντα κατὰ μίμησιν ἐκείνων ποιούντας. . .

Οὕτως οὖν κατὰ ταύτην τὴν μέθοδον διὰ πάντων ἐρχόμενοι τῶν ἐλληνικῶν μαθημάτων, πάσης ἐλλ. ἐγκυκλίου μαθήσεως γινόμεθα ἐγκρατεῖς καὶ τῆς ὅλης ἐλληνίδος φωνῆς δαήμονες. . . Ἀλλ' ἐν τούτοις ἅπασι προσεπινοείσθω καὶ τὸ λέγειν ἐλληνιστί.

ξδ'. Ταῦτα μὲν δὴ ἐδόκουν εἰς μέθοδον τοῦ διδάσκεισθαι τὴν ἐλληνικὴν ἐγκύκλιον μάθησιν εὖ ἔχοντα ἡμῖν τε καὶ πᾶσιν, ὅση περὶ τῆς βελτιώσεως τῆς Ἑλλάδος μέλλει. Οὕτω γὰρ καὶ παρασκευὴ γίνεται ἀξία πρὸς φιλοσοφίαν, ἧς ὁ σκοπὸς πρόκειται ἡμῖν, τοσοῦτον πονοῦσιν οὕτω καὶ φιλοσοφῆσομεν, χρώμενοι ὀνόμασι πάλαι γνωρίμοις τῆς φιλοσοφίας, καὶ φράσει καὶ ἰδιώμασιν αὐτῆς πρέπουσιν· καὶ συνελόντι εἰπεῖν, οὕτως ἐξομεν τὴν φιλοσοφίαν ἡμῖσι μὲν τοῖς πρέπουσιν αὐτῆς καὶ οἰκείοις κάλλεσι, τοῖς γνωρίμοις, οἷς παρεδρεύει Θεοῖς καὶ Μούσαις. Οὕτω φθέγγεται ἡ φιλοσοφία τῆς Θεῶν φωνῆς, καὶ τῆς Μουσῶν αὐδῆς. . .

ξε'. Καὶ οὕτω παρασκευασθέντας καὶ ὀρθῶς προτελεσθέντας, ἔκειν ἐπὶ τὴν δέσποιναν φιλοσοφίαν, ἣ ὀρθῶς αὐτοὺς ἔχοντας ἔνδυμα γάμου, δέξεται τε εὐμενῶς, καὶ δεῖξει χαίρουσα τὰ ἐκυτῆς μυστήρια, καὶ ποιήσει αὐτοὺς μηκέτι ζῶα ὀρθοπεριπατητικά εἶναι, ἀλλὰ λογικά. . . »

Ἐπειτα δὲ καταλέγων τοὺς τῶν λοιπῶν μαθημάτων διδασκάλους καὶ τοὺς τῆς φιλοσοφίας, δεικνύει πόσα καὶ ποῖα συμπεριελάμβανεν ἡ φιλοσοφία παρ' αὐτοῖς· « Ἐὰν δὲ καὶ φιλοσόφους θῶμεν τρεῖς ἕνα μὲν εἰς ἅπασαν τὴν Μαθηματικὴν, ἕνα δὲ εἰς ἅπασαν τὴν Φυσικὴν, ἕνα δὲ εἰς ἅπασαν τὴν Φιλοσοφίαν καλουμένην, οἱ πάντες γίνονται . . . δέκα. »

Ἀλλὰ καὶ ὁ Ν. Λογάδης προσκληθεὶς πάλιν εἰς τὴν ἔδραν τοῦ κατὰ τὸ 1830, ἐν τινι πρὸς τοὺς μαθητὰς προσλαλιᾷ, τὴν αὐτὴν σχεδὸν διαγράψει ἐγκύκλιον διδασκαλίαν οὕτως*.

« Τὸ ἡμέτερον σύστημα, φίλτατοι μαθηταί, κυρίως μὲν καὶ προηγουμένως θέλει ἐνστρέφεισθαι εἰς τὴν ὑψηλοτέραν Γραμματικὴν, Ποιητικὴν, Ῥητορικὴν, Λογικὴν, ἐπομένως Ἠθικὴν φιλοσοφίαν, Μεταφυσικὴν καὶ ἐπὶ πᾶσιν εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς μεγαλύνουσαν Θεολογίαν. Εἶτα δὲ, ἐὰν τὸ γένος δὲν εὐκολυνθῆ πρὸς ἀνεύρεσιν προσώπου, τοῦ ἀναδεχθησομένου κατὰ τὸ σύνθημα τῶν ἐπιστημῶν τὴν παράδοσιν, ἐν δευτέρῳ λόγῳ θέλει ἐνασχολεῖσθαι καὶ εἰς τὰ στοιχειώδη ταῦτα μαθήματα, Ἀριθμητικὴν καὶ Γεωμετρίαν, καὶ ἴσως καὶ εἰς ἐπιτομὴν τινα Φυσικὴν. Ὁ δὲ βουλόμενος ἔπειτα καὶ δυνάμενος, ἀφ' οὗ οὕτω στοιχειωθῆ, ζητεῖτω ἀλλαχόσε τὰ ὑψηλότερα καὶ τελειότερα καὶ διὰ τὰ ἐκφρασθῶ μὲ ἄλλας λέξεις, τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἀληθειῶν τῆς Γεωμετρίας Ἀλγεβραϊκῶς ἐπὶ τῶν διαφορῶν ἀντικειμένων τῆς φύσεως, ταῦτόν εἰπεῖν, τὰς φυσικομαθηματικὰς ἐπιστήμας πρέπει τὰς ζητήσῃ τις ἀλλαχοῦ εἰς τὰ περὶ τούτων Ἀκαδημαϊκὰ συστήματα. Τὴν δὲ Μυθολογίαν, τὴν Ἱστορίαν, ἐκκλησιαστικὴν καὶ πολιτικὴν, καὶ τὴν χρονολογίαν, ἀναγκαῖα τόσον σπουδάσματα εἰς τὴν καθόλου φιλολογίαν, ἡμεῖς ταῦτα πάντα, ὡς εὐαπόκτητα καὶ οὐ τοσοῦτον ἀκροαματικά, τὰ ἀφίνομεν εἰς τὴν διάκρισιν καὶ φερεπονίαν τῶν μαθητῶν· εἰς δὲ τὰς καθημερινὰς ἡμῶν παραδόσεις δὲν θέλομεν λείπη καὶ ἡμεῖς, ὅπου τύχοι, τὰ ἐκθέσωμεν τὰ οὐσώδεστερα. Δὲν μένει τι τὰ προκηρύξω ὑμῖν ἕτερον, εἰ μὴ ὅτι ὑμῖν πρέπει, ὦ μαθηταί! ὑπακοῆ καὶ εὐπίθειαν πρὸς τοὺς διδασκάλους καὶ πρωτοσχόλους τῶν

* Ἡ προσλαλία αὕτη χειρόγραφος εὑρίσκεται παρὰ τῷ σπουδαίῳ Ἠλίᾳ Τανταλίδῃ.

μαθητῶν. Μικρὰν ἀρ' ὕμῶν ἡ βάρβαρος καὶ ἀγενὴς ἀφιλοτιμία, καὶ ἡ χυμερπὴς ἀπέλειξ. Φιλοσοφεῖτε μᾶλλον, ἢ ἀναπνεῖτε».

Τοιαύτη λοιπὸν ἦτον ἡ τότε διδασκαλία, ἐξ ἀρχαιοτάτων αἰῶνων ἔχουσα τὴν ἀρχὴν τῆς, ἀπλουστάτη καὶ λίαν ὀλιγαρκής, ἐντελῶς δὲ μηχανικὴ, ὡς ἐκ τῶν ἐκτεθέντων σαφέστατα δηλοῦται. Ἐσπουδάζοντο δὲ κατ' αὐτὴν διάφοροι συγγραφεῖς ἐκ διαφόρων χρόνων φύρδην μύγδην, ὡς καὶ αὐτὴ τοῦ Κομμητᾶ ἡ Ἐγκυκλοπαιδεία ἀποδεικνύει, ἀπλῶς σχεδὸν καὶ μόνον διὰ τὴν πρακτικὴν τῆς γλώσσης μάθησιν, τῶν λέξεων αὐτῆς, τῶν φράσεων, τῶν ιδιωμάτων. Σκοπὸς δὲ τῆς ὅλης ταύτης σπουδῆς καὶ τῶν πολλῶν ἀγῶνων καὶ μόχθων μονώτατος ἐφαίνετο ἡ ἐν λέξει καὶ φράσει καὶ ιδιώματι ἐλληνικῶ Φιλοσοφία ὥστε ἡ τριάς τῆς ἐγκυκλίου ἐκείνης διδασκαλίας ἦτον ὡς προπαρασκευη καὶ προτελεστικὴ μόνον τῷ μυστηρίῳ τῆς ὀνομαζομένης Φιλοσοφίας, καθ' ἑαυτὴν μηδεμίαν ἄλλην παιδαγωγικὴν ἢ διαπλαστικὴν ἀξίαν, ἐν γνώσει τοῦλάχιστον αὐτῶν, ἔχουσα ἔπειθ' καὶ αὐτοὶ οἱ ποιηταὶ καὶ συγγραφεῖς τῶν ἐνδόξων τῆς Ἑλλάδος χρόνων ἦσαν τὴν γλῶσσαν ἀριστοὶ καὶ πρὸς τὴν λεξικὴν ἐμφόρησιν ἀνεγινώσκοντο καὶ ἐσπουδάζοντο. Τῶν δὲ τῆς ψυχῆς δυνάμεων φυσικὰ ἐπηρεαζομένη πρὸ πάντων καὶ μόνη σχεδὸν ἡ μνήμη.

Καὶ τοιαύτη ὁμοίως ἡ σπουδὴ ἐκείνη διετήρει ἀέναντον τὸ πνεῦμα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσης, καὶ πάντοτε ὅπως δὴποτε ζῶν ἐν τῷ γένει, ἐν μιᾷ τάξει λογίων καὶ λογιωτάτων, τῶν λοιπῶν ὑπὸ τῆς βαρβαρότητος καὶ τῆς χαλεπότητος τῶν καιρῶν κατακλυζομένων. Καὶ κατέστησαν εὐφρεῖς τινὰς τῷ ὄντι ἱκανοὺς ὁπωσοῦν καὶ ἐννοεῖν τὴν γλῶσσαν καὶ γράφειν αὐτήν, ὅχι ὡς γλῶσσαν ξένην, ἀλλ' ὡς πατρογονικὴν καὶ μόνην τῆς Ἑκκλησίας γλῶσσαν. Καὶ ὄντως ἀνέτρεφε καὶ διέσωζε τὸ σεπτὸν ἐθνικὸν ἐλληνικὸν φρόνημα ἐν τῷ μυθῷ τῆς λατρευούσης τὸν Σωτῆρα καρδίας διότι ὅσον μηχανικῶς καὶ ἀν' ἀνεγινώ-

σκόντο καὶ ἐσπουδάζοντο οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς καὶ ποιηταί, διὰ τοιαύτης μακρᾶς ἐνδιατριβῆς ἐμορφόνοντο οὐχ ἦττον ἀνεπαισθήτως αἱ εὐγενεῖς καὶ ἐξοχοὶ ψυχαὶ ἐν τῷ πνεύματι τῆς γλώσσης, καταμαγευόμενοι τῷ ὄντι ὑπὸ θεοῦ καὶ ἀνερμηνεύτου πρὸς αὐτὴν ἔρωτος. Ἡ δὲ ἀπλότης καὶ ἐνότης τῆς διδασκαλίας ἐνετύπονεν εἰς αὐτὰς χαρακτῆρα, καὶ τοῦτον θρησκευτικὸν τε καὶ ἐθνικόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ἀλλὰ κατὰ τῆς ἀρχαίας ἐκείνης διδασκαλίας καὶ μεθόδου τῶν σχολείων μας ἀνέστη περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐνεστώσης ἐκαιονταετηρίδος ὁ αὐτίδιμος Κοραῆς, ἐκ τῆς γνώμης ὀρμώμενος, «Ὅτι τὰς ἐπιδόσεις ὀρῶμεν γιγνομένης καὶ τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων, οὐ διὰ τοὺς ἐμμένοντας τοῖς καθεσώσιν, ἀλλὰ διὰ τοὺς ἐπανορθοῦντας καὶ τολμῶντας ἀεὶτι κινεῖν τῶν μὴ καλῶς ἐχόντων.*» Καὶ κατεπολέμησε μὲν ἐν τοῖς προλεγόμενοις τοῦ τὴν ἀλογίαν καὶ ἀμεθοδίαν τῆς μέχρι τότε Ἑλλ. Γραμματικῆς, κατέκρινε δὲ τὸν τρόπον τῆς θεματογραφίας, τὴν ψυχαγωγίαν, τὰ ἐλληνιστὶ γραφόμενα ῥητορικὰ γυμνάσματα, τὴν κακὴν ἢ ἀσκοπὸν ἐκλογὴν τῶν συγγραφέων, καὶ ἄκριτον καὶ ἀφιλόσοφον αὐτῶν ἐρμηνείαν, καθ' ἣν «ἡ μάθησις τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης εἶνε, ἔλεγε, μάταιος ἀπαγγελία λέξεων, ἀηδὴς εἰς τὴν ἀκσὴν, δύσκολος νὰ φυλαχθῆ εἰς τὴν μνήμην, καὶ μετὰ πολλοὺς ἰδρωτὰς καὶ κόπους ἀντὶ γραμματικῶν, οἱ ταλαίπωροι νέοι γίνονται καὶ μένουσιν ὅλον τῆς ζωῆς αὐτῶν τὸν ἐπίλοιπον καιρὸν γελοῖοι γραμματισταί, ἔχοντες τὴν κεφαλὴν πλουσίαν ἀπὸ ὀνόματα, ῥήματα καὶ παντὸς εἶδους λεξείδια ἀπὸ δὲ

* Ἰσοκρ. Εὐαγ. Ἐγ. Τ. Β. 274. Προλεγ. Προδρ. Ἑλλ. Βιβλ. ἐν ἀρχῇ.

πράγματα και πραγμάτων κρίσιν παντάπασι πτωχὴν και ἀνόνητον.» Κατεδίκαζε δὲ τῶν ἐναντιῶν τὰ καλά Γραμματικά, χαρακτηρίζων αὐτὰ ἀφιλόσοφα, και ὅτι « εἶνε τὰ ὁποῖα ἐδιδάσκαστο τὸ γένος ἀπὸ τὴν ἡμέραν τῆς δουλώσεως αὐτοῦ μέχρι τῆς σήμερον, και διὰ τὰ ὁποῖα εἰς ὅλον τὸ διάστημα τοῦτο ἐξῆσεν εἰς ἐπονειδίστον βαρβαρότητα εἶνε τὰ ὁποῖα διὰ νὰ μάθῃ ὁ υἱὸς σου, ἔπρεπε νὰ δαπανᾷ τὸ περισσότερον μέρος τῆς νεότητος, και νὰ μὲνη τὸν ἐπίλοιπον χρόνον τῆς ζωῆς αὐτοῦ εἰς τὴν αὐτὴν ἀγνοίαν ὅλων τῶν βιωφελῶν μαθήσεων, εἰς τὴν ὁποῖαν ἀναστεινάξεις εὐρισκόμενος και σύ εἶνε εἰς τὰ ὁποῖα χρεωσται τὸ γένος και τὴν δούλωσιν και τὰς ἐκ τῆς δουλώσεως πολυχρονίους αὐτοῦ συμφοράς: εἶνε τέλος πάντων διὰ τὰ ὁποῖα πολλοὶ τοῦ γένους ἠναγκάσθησαν νὰ ἐξορισθῶσιν ἐκουσίως ἀπὸ τὰς ἀγκάλας τῆς ἀγαπητῆς αὐτῶν πατρίδος, και νὰ ζῶσιν ὡς φυγάδες εἰς τὰ ξένα, μὴν εὐρίσκοντες πλέον εἰς αὐτὴν ὅ,τι ἄλλο τε ἐχώριζεν ἀπὸ τὰ ἄλλα ἔθνη, ὡς ἐξαιρετον ἔθνος τοὺς Ἕλληνας.

Ἐστυμβούλευε δὲ και ἐζήτει πραγματικὴν ὠφέλειαν, τοῦ κριτικοῦ τῆς διανοίας ὀξύτητα, φρόνησιν, ἡμέρωσιν ἡθῶν* ἐκ τῆς σπουδῆς τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, πιστῶν ἀδιστακτως, « ὅτι μόνη ἡ Ἑλληνικὴ παιδεία εἶνε ἱκανὴ νὰ θεραπεύσῃ τὰς πολυχρονίους τοῦ ἔθνους πληγὰς, ἐάν ὀδηγῆται ἀπὸ τῆς Φιλοσοφίας τὸ φῶς, ἡγουν ἐάν γίνηται μὲ μεθόδον διαφορὸν ἀπὸ τὴν μέθοδον, ἣτις ἐπεκράτησεν ἕως τῶρα εἰς τὰ φροντιστήρια, και ὅτι τοιαύτη μέθοδος μόνη ἐκεῖνη εἶνε, καθ' ἣν « οἱ διδάσκαλοι τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας παραδίδουσι τοὺς Ἑλληνικοὺς συγγραφεῖς, διὰ ν' ἀπανθίζουσιν ἀπ' αὐτοὺς οἱ νέοι, ὅχι βησιδέια και λεξιδέια, τῶν ὁποῖων ὁ καρπὸς ἄλλο δὲν εἶνε παρὰ τύφος, ἀλλ' ἦθη χρηστὰ και νοῦν, ὅστις μέλλει

* Πρὸς Ἐλλ. Β. Πρὸς. 116.

νὰ τοὺς ὀδηγήσῃ εἰς ἕλας τὰς πράξεις και περιστάσεις τῆς μελλούσης αὐτῶν ζωῆς » κατὰ τὸ ῥητὸν « ὁ χρήσιμ' εἰδὼς, οὐχ ὁ πολλ' εἰδὼς σοφός.* »

Εἶχε λοιπὸν ὡς ἀρχὴν παιδαγωγικὴν τῆς διδασκαλίας και μεθόδου τὸ ὠφέλιμον, καθὼς πολλαχοῦ τῶν Προλεγόμενων ὁμολογεῖ καθαρά* (Πρὸς. 73) και μάλιστα ἐν τοῖς ἐξῆς: « Ὅσοι ἔκαμαν, λέγει, τὴν ἔρευαν αὐτὴν (τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς), δὲν τοὺς λανθάνει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος φυσικὰ και μάλιστα εἰς τὴν νεαρὰν αὐτοῦ ἡλικίαν φεύγει και μισεῖ τοὺς κόπους, ὅσων δὲν εἶνε προφανῆς ἡ ἀνάγκη, και ψηλαφητὴ, νὰ εἶπω οὕτως, ἡ ὠφέλεια » και « Εἶνε πρᾶγμα ἀναγκαῖον νὰ συνεισθῶσι σύγκαιρα νὰ ἐνθουσιάζωνται διὰ τὸ καλὸν, διδασκόμενοι ὅτι μόνον τὸ ὠφέλιμον εἶνε καλὸν, και μόνον τὸ καλὸν ἄξιον ἀγάπης και σπουδῆς** ».

Κατὰ αὐτὴν δὲ τὴν ἀρχὴν προτείνει και Συλλογὴν διὰ τοὺς σπουδάζοντας τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν νέους, τὴν ἀκόλουθον.

1 Πολλὰ ὀλίγοι τινὲς μῦθοι τοῦ Αἰσώπου.

2 Μετὰ τοὺς Αἰσωπικοὺς μῦθους ἄς συντάξῃ φρόνιμον ἐκλογὴν ἀπὸ τοῦ Χρυσολωρᾶ τὰς μονοστίχους γνώμας, τὰς ὁποίας δύναται νὰ αὐξήσῃ μὲ γνώμας ἄλλας μονοστίχους ἢ και πολυστίχους ἀπὸ ἄλλους ποιητὰς.

3 Ἄς ἀκολουθῇ μετὰ ταύτας ἡ πρὸς Δημόνικον παραίνεσις τοῦ Ἰσοκράτους ὀλόκληρος.

4 Ταύτης κατόπιν ὁ θαυμασιὸς και θαυμασιῶς γραμμένος ἀπὸ τὸν Ξενοφῶντα μῦθος τοῦ Προδίκου περὶ τῆς νεότητος τοῦ Ηρακλέους.

5. Τὰ ἀστεῖα τοῦ Ἰεροκλέους, εἰς τὰ ὁποῖα ἐμπορεῖς νὰ προσθέσῃς ὀλίγα τινὰ ἐραυσιμένα ἀπὸ ἄλλους, και ἄλλα ἔμμετρα

* Πρὸς. σ. 134—135, και 178.

** Πρὸς. σελ. 137. (1833 Παρισίους).

ἀπὸ τὴν Ἀνθολογίαν, ἐκείνα μάλιστα, ὅσα περιγελῶσι τοὺς Ἀττικιστὰς καὶ τοὺς Γραμματικούς. πρόσθε

6. Ὀλίγους τινὰς διαλόγους τοῦ Λουκιανοῦ.

7. Τρεῖς ἢ τέσσαρες χαρακτῆρας τοῦ Θεοφράστου.

8. Τὸν πλοῦτον τοῦ Ἀριστοφάνους, καθαρισμένον ὅμως ἀπ' ὅλας τὰς αἰσχρολογίας.

9. Τὰ χρυσᾶ ἔπη τοῦ Πυθαγόρου.

10. Ἐκλογὴν ἀπὸ τὰ ἀποφθέγματα τοῦ Πλουτάρχου, τὴν ὁποίαν δυνατόν εἶνε ν' αὐξήσῃς ἀπὸ τὸν Στοβαῖον, ὅσον τὸ συγγραφεὶ ὁ ὅρος τῆς συλλογῆς σου.

11. Ὀλίγα τινὰ ἠθικὰ παραγγέλματα ἀπὸ τὸ ἐγχειρίδιον τοῦ Ἐπικτήτου.

12. Ὀλόκληρον τοῦ Θεβαίου Κέβητος τὸν ἀλληγορικὸν πίνακα.

13. Ἐκείνο τὸ μέρος τῆς Ἑλληνικῆς δόξης, ἣ γον τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν πολέμου τῶν Ἑλλήνων, τὸ ὁποῖον ἀρχεται ἀπὸ τὸ 201 κεφάλαιον τοῦ ἐβδόμου βιβλίου τοῦ Ἡροδότου, καὶ τελευτᾷ εἰς τὸ 100 τοῦ ὁγδόου.

14. Πολλὰ ὀλίγας παροιμίας, τὰς ἠθικωτέρας μὲ τὴν ἐξήγησιν αὐτῶν.

15. Συντομωτάτην σύνοψιν τῆς Μυθολογίας. Ἀναγκαιοτέρα παρὰ ταύτην εἶνε ἡ σύνοψις τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας· ἀλλ' αὕτη πρέπει νὰ συγγραφῆ εἰς τόμον χωριστόν. . . Σημ. Δὲν ἀλησμόνησα τὸν Ὅμηρον· ἀλλὰ δὲν εἶμαι τώρα εἰς καιρὸν νὰ ἐξετάσω, ἂν παρὰ Ὀλόκληρον μίαν ῥαψωδίαν δὲν ἐσύμφερε πλέον νὰ τεθῆ εἰς τὴν συλλογὴν, συλλογὴ Ὀμηρικῶν ῥήσεων καὶ παραβολῶν ἀπὸ διαφόρους ῥαψωδίας, ἐκείνων μάλιστα, εἰς ὅσας συντρέχει ἡ ἠθολογία μὲ τὴν ἀμίμητον γλυκύτητα τῆς φράσεως. Τοιαῦτα εἶνε τὸ, « Οἷη περ φύλλον γενεῆ κτλ. ἐχθρὸς γὰρ μοι κείνος ὁμῶς αἶδα πύλῃσι κτλ. καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα.

Καὶ τοιαύτην συλλογὴν φρονεῖ καὶ ἡδονικὴν καὶ ὠφέλιμον ἠθικῶς, ὡς φιλοσοφικῶς, ἤτοι μὲ νοῦν καὶ κρίσιν, συνεργανισμένην, καθὼς καὶ παιδεῖαν ὀνομάζει τῶν ἡθῶν τὴν ἡμέρωσιν καὶ τὴν νοητικὴν ἀνάπτυξιν.

Ἀλλὰ καὶ τοὶ δικαίως κατὰ τῆς λεξιθηρίας καὶ ἀκρίτου ματαιοπονίας ἠγέρθη, καὶ κατέδειξε πολλὰ σαθρὰ τῆς ἀρχαίας διδασκαλίας, ἐξέπεσεν ὅμως εἰς ὑπερβολὰς, αἵτινες ἔγειναν ὄχι μικρὰς βλάβης αἰτία· διότι καταδικάσας τὴν πρόωγν ἀφιλόσοφον διδασκαλίαν καὶ μάθησιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἐδίδαξεν αὐτὸς σφόδρα λογικὴν καὶ φιλοσοφικὴν τὴν παιδῶν καὶ νέων διδασκαλίαν· καὶ ὑποσχεθεὶς εὐκολον καὶ ἡδονικὴν τὴν μάθησιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης διὰ τῆς ἀποβρίψεως τῶν περιττῶν δῆθεν ἀσκήσεων καὶ μηχανικῶν τρόπων, καὶ ταυτίσας τὸ καλὸν μὲ τὸ ὠφέλιμον, τὸ νοητικὸν καὶ πρακτικόν, ἐψύχρανε μὲν τὴν φαντασίαν καὶ ἐμπόδισεν οὕτω τὴν διὰ τῆς τοῦ καλοῦ ιδέας διάπλασιν τῆς νεαρᾶς ψυχῆς, παρεγνώρισε δὲ τὴν μυστηριώδη τοῦ μνημονικοῦ τῆς παιδικῆς ἡλικίας δύναμιν, ὥστε καὶ παρέσχεν ἀφορμὴν εἰς ἐπιπόλαιον καὶ ἀβέβαιον τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης μάθησιν, ἀγνοήσας, ὅτι καθὼς τὰ ἄνευ νοήματος ῥησιδίδια καὶ λεξείδια τῆς ἀρχαίας μεθόδου, οὕτω καὶ τὰ παρὰ τὴν τῶν νέων ἡλικίαν νοήματα καὶ λογικεύματα τύπον γεννώσιν οὐχ ἦπτον ἢ καὶ πλέον τοῦ πρώτου ὀλέθριον.

Φαίνεται δὲ ἦτον ἐμπνευσμένοι καὶ ἀπὸ τὸ τότε ἐπικρατοῦν ἐν Εὐρώπῃ παιδαγωγικὸν πνεῦμα καὶ ἄλλων, καὶ τοῦ Γ. Ρουσσώ, ὅστις εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἐμίλιου τοῦ θέτει πρὸς τοὺς ἄλλοις τὸ ὠφέλιμον καὶ τὴν τοῦ νοῦς καὶ τῆς κρίσεως ἀσκῆσιν καὶ ἀνάπτυξιν ὡς κανόνα*.

* Β.βλ. Γ. Περὶ τοῦ πρώτου λέγων « Sitôt que nous sommes parvenus à donner à notre élève une idée du mot utile, nous avons une grande prise pour le gouverner. καὶ A quoi cela est-il bon? Voilà désormais le mot sacré, le mot déterminant entre lui et moi dans toutes les actions de notre

Ἄλλ' ὅπως δὴ ποτε ἡ φωνὴ τοῦ Κοραΐ, ὡς φωνὴ φιλοστόργου πατρὸς, ἤχησεν ἀσπαστὴ εἰς τὰς καρδίας τῶν Ἑλλήνων· καὶ ἠνήθη λαμπρὸν τὸ πῦρ τοῦ πρὸς τὰς ἐπιστήμας καὶ τὸν φωτισμὸν ἔρωτος· συνέβησαν δὲ καὶ συχνότεροι εἰς Εὐρώπην, ὑπὸ τοῦ ἔρωτος τούτου διακαίόμενοι· καὶ ὁ ἐνθουσιασμός ὑπὲρ τῶν φώτων καὶ τῆς Φιλοσοφίας συνεδέθη μὲ τὸν ὑπὲρ πατρίδος. Ἐγένετο δὲ καὶ ἡ ἀναμόρφωσις τῶν σχολείων μας, εἰς ἣν ἀνάγεται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον ἢ σήμερον ἐπικρατοῦσα διδασκαλία καὶ μέθοδος. Καὶ περὶ ταύτης λοιπὸν ὡς μᾶλλον γνωστῆς ὀλίγα εἰπόντες, τελειοῦμεν τὸ πρῶτον μέρος τῆς πραγματείας ταύτης.

Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἐν Ἀθήναις πρὸ πάντων γυμνάσιον μετὰ τὴν ἀνάστασιν τῆς Ἑλλάδος ἔδωκε γενικὸν παράδειγμα διδασκαλίας εἰς τὰ πλεῖστα τῆς γενικῆς πατρίδος σχολεῖα, καὶ τὰ ἐν Ἀθήναις διδακτικὰ βιβλία ὀδηγοῦσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὴν ἐκπαίδευσίν μας, διὰ τοῦτο ἀρκούμεθα εἰς αὐτὰ.

Κατὰ τὸ Β. Διάταγμα περὶ Γενικοῦ Κανονισμοῦ, ἐκδοθὲν ἐν Ἀθήναις, τὴν 31 Δεκεμβρίου 1836, ὑπάρχουσιν ἐν Ἑλλάδι Ἑλληνικὰ σχολεῖα καὶ γυμνάσια. Καὶ τὰ μὲν ἔχουσι τριετὴ σειρὰν τῶν μαθημάτων, τὰ δὲ διετὴ ἢ καὶ τριετὴ καὶ τετραετὴ κατὰ τοὺς ἐνόντας τρόπους.

Κατ' αὐτὸν λοιπὸν ἐσυστήθη καὶ διωργανίσθη καὶ τὸ ἐν Ἀθήναις Γυμνάσιον καὶ τὸ Ἑλλ. σχολεῖον, ἀμφότερα ὁμοῦ ἀντιστοιχοῦντα εἰς Γερμανικὸν γυμνάσιον.

Ὁ κανονισμὸς οὗτος γερμανίζει ἱκανῶς, καὶ ἔχει καλῶς ἐν γένει· ἀλλ' ὡς γράμμα ἀφίνοντες αὐτὸν, βλέπομεν αὐτὴν τὴν ὑπάρχουσαν διδασκαλίαν καὶ τὸν τρόπον.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν μαθημάτων τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολεῖου,

vie. περὶ δὲ τοῦ δευτέρου πρακτικῶν. Apres avoir commencé par exercer son corps et ses sens, nous avons exercé son esprit et son jugement.

εἰς ὃ μεταβαίνουσιν ἀπὸ τῶν Ἀλληλοδιδασκτικῶν σχολείων τὰ παῖδια, παραδίδονται συγγραφῶν τεμάχια ἐκ τοῦ α. καὶ β'. Τόμ. τῆς Χρηστομαθείας τοῦ Ραγκαβῆ καὶ Ἑλλ. Γραμματικὴ τοῦ Γενναδίου. Γίνεται δὲ ἐπὶ δύο ἔτη ἐξάσκησις τοῦ τεχνολογικοῦ τῆς γραμματικῆς ταύτης μέρους. Εἶνε δὲ γνωστὸν, ὅτι ἡ γραμματικὴ αὕτη εἶνε γραμμὴν τὸ πλεῖστον κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ αἰτιολογεῖν πάντα, ὅσα ἐν αὐτῇ διδάσκεται ὁ παῖς. Ἐρμηνεύονται δὲ καὶ ἐξηγοῦνται οἱ συγγραφεῖς τοῦλάχισον εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις μὲ λογικὴν ἢ ἀκρίβειαν, καὶ ἔρευναν τῆς ἐννοίας· καὶ γίνεται σύνταξις πρακτικὴ μετὰ τὸ τέλος τοῦ ἐτυμολογικοῦ μέρους. Συγγραφεῖς παραδίδονται συνήθως εἰς τὴν ἀνωτέραν τάξιν Ἰσοκράτους λόγοι, Πλουτάρχου Βίοι· ποιητὰ δὲ τελείως δὲν παραδίδονται, οὐδὲ θέματα γίνονται· ἀλλὰ γυμνάζονται εἰς ἐκθέσεις ἰδεῶν ἢ συνθέσεις εἰς τὴν ὀμιλουμένην. Ἐκτὸς δὲ τῶν Ἑλληνικῶν μαθημάτων παραδίδεται Κατήχησις, Ἱερᾶς ἱστορίας περιλήψις, σύντομος Γενικὴ ἱστορία, Ἐπιτομὴ τῆς Ἑλλ. ἱστορίας, μικρὰ πολιτικὴ καὶ φυσικὴ καὶ μαθηματικὴ Γεωγραφία τοῦ Κοκκῶνη, Ἀριθμητικὴ πρακτικὴ, στοιχειώδης Γεωμετρία. Τὰ δὲ Λατινικὰ ἀρχίζουσιν εἰς τὴν πρώτην τάξιν, τὴν ἀνωτάτην.

Μεταβαίνοντες ἐντεῦθεν οἱ μαθηταὶ εἰς τὸ γυμνάσιον, τὸ μὲν πρῶτον ἔτος παραδίδονται Δημοσθένους λόγους τινάς, ἢ Λυκούργου τὸν κατὰ Λεωκράτους καὶ τὰ ταιαῦτα, διδασκόμενοι καὶ ἐξασκούμενοι μάλιστα εἰς τὴν σύνταξιν· τὸ δὲ δεύτερον ἔτος Θουκυδίδου τὸ προσίμιον ἢ δημηγορίας καὶ Ὀμ. Ὀδυσσεΐας καὶ Ἰλιάδος στοιχεῖά τινά· τὸ δὲ τελευταῖον ἔτος ταῦτα καὶ Εὐριπίδου τραγῳδίαν τινὰ ἢ Σοφοκλέους. Ἐξήγησις γράφεται εἰς ὅλους τοὺς πεζοὺς καὶ διορθώνεται ἐπὶ παραδόσεως καὶ ἀντιμνηεῖα δὲ καὶ ἐξήγησις τῶν συγγραφῶν γίνεται πρὸς τὸν νοῦν

καὶ τὴν ἠθοποίησιν τῶν νέων, καὶ εὐκόλως λαμβάνεται ἐκ τοῦ συγγραφέως ἀφορμὴ πρὸς ἐμπνευσὶν φρονήματος πατριωτικοῦ καὶ ἐνθουσιασμῶν, ἢ πρὸς ἐξάσκησιν λογικὴν καὶ ὄξυνσιν καὶ γυμνασιν τῆς κρίσεως. Γίνεται δ' ἐνίοτε πολλὴ δαπάνη καὶ ἀσωτία σημειώσεων καὶ σχολίων, καὶ ἐπιμονὴ ἄγονος εἰς τὸ ὀλίγον καὶ καλόν. Πρὸς δὲ τὴν ἐκμάθησιν τῆς γλώσσης, ὡς αὐτάρκους σπουδῆς, καὶ τοῦ ὅλου συγγράμματος ἢ ποιήματος τὴν εἰκόνα ὀλιγίστη καταβάλλεται φροντίς καὶ ἐπιμέλεια.

Ἄλλὰ καὶ τοῦ Ποιητοῦ κόπτονται τὰ πτερὰ τῆς φαντασίας καὶ ποιήσεως, καὶ ὑπάγεται εἰς τὴν αὐτὴν λογοκρισίαν, ἐνῶ μάλιστα ποῦ καὶ ποῦ παρατηρεῖται τὸ κάλλος τῆς ποιήσεως. Καὶ περιορίζονται συνήθως οἱ μαθηταὶ εἰς τὰ ὅσα παρεδόθησαν στοιχεῖα, ὥστε ἐκ τούτων καὶ τῆς Ἰωνικῆς διαλέκτου καὶ ἐκ τοῦ πολλοῦ ὀνόματος γνωρίζουσιν οἱ μαθηταὶ τὸν Ὀμηρον, καὶ ἐξεληθόντες τοῦ γυμνασίου.

Θεματογραφία γίνεται συνήθως δις τῆς ἐβδομάδος μετὰ προμελέτην ἐπὶ τοῦ πίνακος πρὸς ἐντύπωσιν τῶν συντακτικῶν κωδῶν· ἀλλ' ὡς γίνεται εἶνε πολὺ ἀνεπαρκῆς. Στιχογραφία ἑλληνικὴ τελείως δὲν συνεθίζεται, πάντων τῶν τοιούτων, μὴ βιωφελῶν, θεωρουμένων ὡς σχολαστικῶν. Ἡ δὲ γραφομένη ἐξήγησις εἰς τὴν ὀμιλουμένην, ἣτις θεωρεῖται κατ' ἀρχὰς μὲν ὡς ἀσκήσις ὀρθογραφίας, ἔπειτα δὲ ὡς συντείνουσα εἰς τὴν μόρφωσιν καὶ ῥύθμισιν τῆς ὀμιλουμένης, παύει μετὰ τὸ δευτέρον ἔτος. Καὶ γυμνάσματα συνθέσεων εἰς τὴν ὀμιλουμένην δὲν γίνονται διὰ τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν ἐκάστης τάξεως.

Ἡ Λατινικὴ γλῶσσα ἀρχίζει ἐν τῇ πρώτῃ τάξει τοῦ σχολείου καὶ παραδίδεται παρ' ἡμέραν ἀνὰ μίαν καὶ ἡμισίαν ὥραν. Παραδίδονται Νέποτος βίοι, Καίσαρ, ἐκ τοῦ Κικέρωνος λόγοι τινὲς μικρότεροι, Σαλλούστιος, καὶ τελευταῖον ὀλίγα τινὰ τῶν ποιητῶν, ἐνίοτε στίχοι ὀλίγοι μόνον. Ἐξάσκησις εἰς τὸ τεχνολογι-

κὸν καὶ συντακτικὸν δὲν γίνεται, ἢ πολλὰ ὀλίγη θεματογραφία σχεδὸν δὲν συνεθίζεται. Ἐκ τῶν ξένων γλωσσῶν εἶνε ἡ Γαλλικὴ ὑποχρεωτικὴ.

Τὰ Μαθηματικὰ προχωροῦσι βαθμηδὸν ἀπὸ τῆς θεωρητικῆς ἀριθμητικῆς μέχρι τετραβαθμίων ἢ τριτοβαθμίων τῆς Ἀλγέβρας ἐξισώσεων καὶ στερομετρίας· ἔπειτα τὰ φιλοσοφικὰ λεγόμενα μαθήματα ἀποτελοῦσιν ἰδίαν σειρὰν, τρις τῆς ἐβδομάδος παραδιδόμενα. Εἶνε δὲ Φυσικὴ, Μαθηματικὴ καὶ Φυσικὴ Γεωγραφία, ἀνθρωπολογία (σωματολογία καὶ ψυχολογία) λογικὴ, ἠθικὴ. Ἡ παράδοσις τῆς Φυσικῆς ἐξακολουθεῖ τὴν ἐπὶ τριετίαν καὶ τετρετίαν. Ἡ ἀρχαία καὶ νεωτέρα ἱστορία ὡς καὶ ἡ γεωγραφία τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ ἡ πολιτικὴ παραμελεῖται. Αἱ ὥραι τῶν παραδόσεων τῶν μὲν ἑλληνικῶν εἶνε δέκα τὴν ἐβδομάδα, τῶν δὲ λοιπῶν, παρ' ἡμέραν γινομένων, σχεδὸν τὸ ἥμισυ.

Σκοπὸς δὲ τῆς ὅλης διδασκαλίας καὶ μεθόδου φαίνεται ἐμπνευσις πατριωτισμοῦ καὶ κατ' ἀνώτερον λόγον ἀνάπτυξις καὶ μόρφωσις διανοίας καὶ κρίσεως. Ἐντεῦθεν δὲ ἡ μνήμη παραμελεῖται πολὺ, καὶ ἡ φαντασία καταψυχραίνεται, καὶ καταβιάζεται ὅλος ὁ νέος εἰς νόησιν καὶ σκέψιν· καὶ ἰσχύει ἐσωτερικῶς δι' ὅλης τῆς σχολικῆς διδασκαλίας ὡς ἀνωτάτη ἀρχὴ τὸ νοεῖν ὡς ὠφέλιμον.

Ἡ διδασκαλία αὕτη καὶ ὁ τρόπος οὗτος, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἐκ τῆς προσωπικότητος τοῦ διδασκάλου τροποποιούμενος, ἐξηπλώθη πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ὡς τις εὐάγγελος νεωτερισμὸς, ἀφοῦ μάλιστα πρὸ πολλοῦ ἡ πατρικὴ τοῦ Κοραῆ φωνὴ ἐκήρυξε φιλοσοφίαν, ἧτοι νοῦν καὶ κρίσιν, καὶ ὄχι λεξείδια καὶ ῥησείδια.

Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν Ἀθηναϊκῶν σχολείων καὶ γυμνασίων δύναται τις καὶ δύο ἄλλα εἶδη ὀρίζειν, τὰ μὲν ἐλλείποντα, τὰ δὲ πλεονάζοντα, ἀμφοτέρω δὲ τὴν αὐτὴν τοῦ ὠφελίμου πρεσβεύοντα

ἀρχήν, διαφύως ἐννοουμένην. Καὶ πλεονάζοντα μὲν θεωροῦμεν τὸ τε μέγαλον τοῦ γένους σχολεῖον ὀνομαζόμενον ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ τὸ ἐν Χάλκῃ, καὶ τὸ ἐν Κερκύρᾳ γυμνάσιον*, καὶ ἄλλα τινά. Πάντα ταῦτα πανσπερμῖαν γλωσσῶν καὶ γνώσεων διδάσκοντα ἐν πέντε καὶ ἕξ ἔτεσι, σκοπεύουσι, φαίνεται, ποικιλομάθειαν καὶ πολλαπλότητα, ὅπως διὰ πολυειδῶν ἱκανοτήτων δυνήθῃ ὁ νέος κἂν ἀποζην δούλειον ἡμᾶρ ὡς πολισμένος. Ἐλλείποντα δὲ εἶνε τὰ ἀνευ πόρων μὲ ἓνα ἢ δύο διδασκάλους εἰς ὀλιγώτερα μαθήματα περιορισμένα. Καὶ τοιαῦτα εἶνε τὰ πλείωτερα, τὰ ὅποια οὐδόλως πρέπει σπεύδειν εἰς βελτίωσιν κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν σχολείων τῶν Βαβυλωνιακῶν καὶ παμμιγῶν μεγαλοπόλεων μας: διότι ἐν αὐταῖς κινδυνεύει καθεκᾶσθιν ὁ ἐθνικὸς ἡμῶν χαρακτήρ.

Ἐρωτᾷ τις τῶρα σωτήριος καὶ ὑγιής φαίνεται ἡ ἐπικρατοῦσα διδασκαλία; ἔχει ἀγαθὸν σκοπὸν;

Ἀλλὰ δὲν εἶνε οἱ καρποὶ αὐτῆς ἡ ἀκμάζουσα νεολαία, οἱ ὀρθολογικοὶ, οἱ συζητητικοὶ, οἱ ἀναιρετικοὶ, οἱ ἐπιπόλοιοι, οἱ τολμηροὶ πρὸ παντὸς θεοῦ καὶ ἀνθρώπινου ζητήματος, οἱ ἀνεξάρτητοὶ, οἱ θρασύδειλοι, οἱ πολλαπλοῖ, οἱ ζῶηροὶ, οἱ τὸ χρῆσιμον καὶ ὠφέλιμον πανταχοῦ διώκοντες καὶ τὸ πᾶν ἀντ' αὐτοῦ θυσιάζοντες, οἱ ἄσπονδοὶ ἐχθροὶ τῶν σχολαστικῶν, οἱ τὸ τερπνὸν ἀναγινώσκοντες; Δὲν εἶνε καρπὸς αὐτῆς, ὅτι οὐδεὶς ἐθνουςιασμὸς ἀληθὴς ὑπὲρ τῆς ἐλληνικῆς παιδείας καὶ γλώσσης,

* Κατὰ τὸ Διάταγμα τοῦ Ἰονίου γυμνασίου, τυπωθὲν ἐν Κερκύρᾳ 1840, τὰ μαθήματα, τὰ συγκροτοῦντα τὴν αὐτοῦ γυμνασιακὴν περίοδον καὶ εἰς πέντε εἰη διαπερνούμενα, εἶνε ἡ Ἰταλικὴ γλῶσσα, ἡ Ἀγγλικὴ, ἡ Γαλλικὴ ἐκτὸς τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς. Φυσικὴ πειραματικὴ, Φυσικὴ ἱστορία στοιχειωδῆς, Μαθηματικὰ πλήρη, Γενικῆς Φυσικῆς δύο μαθήματα τὴν ἑβδομάδα, Χημείας τρία, σύντομος σειρά ἀγρονόμου καὶ ἀγρονομικῶν τεχνῶν, στοιχεῖα ἱστορίας, Γεωγραφίας, Φιλοσοφίας, Σκιαγραφίας, Μουσικῆ, ἀρχιτεκτονικῆς, χορῆς, ξιφασκία, Γερμανικὴ γλῶσσα. Ἐννοεῖται δὲ, ὅτι δὲν εἶνε πάντα ὑποχρεωτικά, ἀλλὰ τινὰ προτιθένται ὡς ἐν παντοπαλίῳ.

διακαίει σήμερον τῶν νέων ἐν γένει τὰς καρδίας; Ἐντεῦθεν δὲν πηγάζει καὶ τὸ πᾶσι γνωστὸν, ὅτι ἐκ τῶν φοιτητῶν ἡμῶν ἐν τε Ἀθήναις καὶ ἐν Εὐρώπῃ οἱ πλείστοι καὶ σχεδὸν πάντες ἰατρικὴν ἢ νομικὴν σπουδάζουσι· φιλολογίαν δὲ τὴν ἄδοξον σήμερον καὶ ὀλιγώτερον ἐπικερδῆ ὀλίγιστοι καὶ τούτων οἱ ἐνδεέστεροι, ἐνῷ ἐξάπαντος πλειοτέραν χρεῖαν ἔχει τὸ ἔθνος ἀληθῶν διδασκάλων ἢ ἰατρῶν; Διότι ἐκ τοιαύτης βέβαια γυμνασιακῆς διδασκαλίας δύσκολον ἦτον, ἵνα μὴ εἴπω ἀδύνατον, πηγάζει φιλολογικὸν ἐθνικὸν καλόν. Καὶ ὅπου πρὸ τοῦ Ὁμήρου καὶ τῶν ποιητῶν σπουδάζεται ὀστεολογία καὶ σκελετολογία, καὶ ἀντὶ τοῦ καλοῦ καὶ τῆς αἰσθητικῆς γυμνάζεται ἡ φιλοκρισία, ὅπου ἀντὶ βασίμου ἐκμαθήσεως τῆς γλώσσης καὶ σπουδῆς τῆς γεωγραφίας καὶ ἱστορίας διδάσκειται λογικὴ καὶ ἠθικὴ καὶ τῆς γεωγραφίας καὶ ἱστορίας διδασκείται λογικὴ καὶ ἠθικὴ καὶ Χημεία καὶ Φυσικὴ, ἀπὸ τῶν τοιούτων σχολείων δὲν ἐξέρχονται βέβαια οὔτε τοῦ Ὁμήρου λατρευταί, οὔτε φίλοι τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας οὔδὲ τῆς ἑλληνικῆς ἀληθείας καὶ ἀπλότητος καὶ αἰωνιότητος εἰδήμονες ἀπολύοντα ὅμως φωτισμένοι, γνωρίζοντες καλὰ τὸ συλλογίζεσθαι καὶ καλλίτερα τοῦ ἄλλου ἐννοεῖν, ἀπολύονται πολὺγλωσσοι, λογικὸν τύπον ἐμπνευσμένοι.

Φιλτάτη πατρίδι, τόπος τῆς ἀρμονίας καὶ τοῦ κάλλους! δυστυχῆς τοσοῦτους αἰῶνας δυστυχῆς καὶ σήμερον ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ σου! Τὰ τέκνα σου νήπια ἀρπάζονται εἰς ξένας παγωμένας χώρας, καὶ ἐκεῖ ἀνατρεφόμενοι καὶ ἠλικιούμενοι, ἐπιστρέφουσι ἀνθρώποι ψυχροὶ καὶ δὲν σὲ ἀναγνωρίζουσι!

Ποία λοιπὸν εἶνε ζωτικώτερα διδασκαλία; ἤθελε τις εὐλόγως ἐρωτήσῃ. Ἄλλος δὲ τις τραχύτερος ἤθελε βέβαια ἀναφωνήσει: Γνωμοδότης παιδαγωγολόγος σεμνός! Τόσοι σοφοὶ τοῦ ἔθνους δὲν εἶδαν τὴν ἐσφαλμένην τάσιν τῆς διδασκαλίας μας; καὶ δὲν ἐσπούδασαν τῶν σοφῶν Εὐρωπαίων τὰς μεθόδους! καὶ οὗτος τῶρα ἀπὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου μεταρρυθμισθὲν τῶν σχολείων πρόγραμμα, μὴ ἐπικρίνη!

Ἐγὼ δὲ πρὸς μὲν τοὺς καλοὺς τούτους δὲν ἔχω τι ἀπαντῆσαι, μὴ προτιθέμενος προσωπικὸν ἀγῶνα· πρὸς δὲ τοὺς ἐπιεικεῖς συναδέλφους μου, τῶν ὁποίων πολλοὶ ἐξάπαντος καλῶς ἐννοοῦσι τὰ σφαλερὰ τῆς ἐπικρατοῦσης διδασκαλίας, ἀφιερῶ τὰς ἐπομένους σκέψεις.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

Αἱ διάφοροι διδασκαλίαι, ὡς εἶδομεν, ἀπὸ τινος παιδαγωγικῆς ἀρχῆς ὀδηγοῦνται καὶ πρὸς τина τείνουσι σκοπὸν, καὶ κατὰ τοῦτο διαφέρουσιν ἀπ' ἀλλήλων. Διὰ τοῦτο θέλοντες συζητεῖν τι περὶ διδασκαλίας, χρεωστοῦμεν βέβαια κατὰ πρῶτον τὰ δέοντα περὶ θεμελίου διασαφίσαι, ἐπὶ τοῦ ὁποίου θὰ στηριχθῶσι τὰ προτεινόμενα.

Διότι εἰ μὲν τοῦτο ἔχει κυλῶς, τότε θὰ ἐξετάσῃ τις καὶ τὰ περαιτέρω, ἂν ἀναλογῶσι καὶ συμφωνῶσι πρὸς τὴν ἀρχὴν, ἢ ἂν, τυχαίως νοηθείσης αὐτῆς, εἰς μίτην καὶ αὐθαιρέτως συνεφορήθησαν πολλὰ καὶ διάφορα· εἰ δὲ μὴ, τότε βέβαια οὐδὲ ἀναγνώσεως ἄξια θὰ κρίνῃ τις τὰ λοιπὰ.

Τούτου ἕνεκα ἂν καὶ δὲν προτιθέμεθα θεωρίαν τινὰ παιδαγωγίας, ἀνάγκη προμελετᾶν τὴν ὀδηγούσαν ἡμᾶς ἀρχὴν εἰς τὰ περὶ διδασκαλίας.

Κατὰ πρῶτον δὲ, ὡς ἐκ τῶν προειρημένων ἤδη ἐννοεῖται, νομίζομεν, ὅτι ἡ ἐπικρατοῦσα διδασκαλία, καθόσον

ἡμεῖς τοῦλάχιστον τὴν γνωρίζομεν, εἶνε ἐσφαλμένη, μὴ ἔχουσα κανένα ἀγνὸν καὶ ἐναργῆ σκοπὸν, λάμποντα εἰς τὸ στερέωμα τῶν σχολείων· ὁ δὲ γενικὸς λεγόμενος παρ' ἡμῖν φωτισμὸς καὶ μόρφωσις καὶ διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ ἀνάπτυξις, ὡς σκοπὸς, εἶνε πάντῃ ἀπροσδιόριστοι λέξεις καὶ ἀσαφεῖς, ὅσον κοινότερα κυκλοφοροῦσι. Διότι καὶ τὸ μανθάνειν γλώσσας ξένας ὀνομάζει τις φωτισμὸν, καὶ τὸ προπαιδεῦσθαι εἰς τὰ τῆς φυσικῆς καὶ χημείας καὶ ἀνθρωπολογίας καὶ τὸ διδάσκεισθαι τὸ σκέπτεσθαι καὶ κρίνειν καὶ συλλογίζεσθαι καὶ ζητεῖν παντοῦ λόγον καὶ δίδειν λόγον, καὶ τὸ ὠφελεῖσθαι ἐκ τῶν πολλῶν καλῶν γνωμῶν καὶ παραδειγμάτων τῆς ἀρχαιότητος, πάντα ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα θεωροῦνται φωτισμὸς καὶ μόρφωσις. Καὶ ὅμως πάντα ταῦτα κοινῶς εἶνε δυνατὸν ὑπάρχειν ἄνευ ζωτικῆς πνεύματος, ὅπερ μόνον εἶνε ἀληθὲς καὶ ζωογονοῦν φῶς παιδείας.

Ἀλλὰ τί εἶνε τοῦτο τὸ ζωτικὸν πνεῦμα; Τοῦτο εἶνε ἀλήθειά τις αἰώνιος, ἀλήθεια ἀόρατος, ὡς πᾶσα ἀλήθεια, καὶ ὑπὲρ τὰ αἰσθητὰ πάντα καὶ πάντα τὰ ἐσκεμμένα, ὑπεράνω τῶν ὠφελειῶν καὶ τῶν μεταβολῶν καὶ τῶν πολλῶν λόγων, μία ἀπλῶς, ἐξ ἧς τὰ πολλὰ ὀρίζονται καὶ πηγάζουσι, καὶ πρὸς ἣν τὰ μερικὰ γενικεύονται καὶ ἔλκονται εἰς ὕψος. Καὶ μόνη τοιαύτη ἀρχὴ ἀμετάβλητος καὶ γενικὴ, ἂν εὐρεθῇ ποτε ἐν συνειδήσει, ἢ ἂν ὀδηγῇ ποτε καὶ λεληθότως τὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου, μόνη αὐτὴ ζωογονεῖ καὶ πραγματοποιοῦμένη εἶνε καὶ ὀνομάζεται ζωὴ ἀληθής.

Ἀλλὰ σαφέστατον, ὅτι τοιαύτη ἀλήθεια καὶ ἀρχὴ δὲν δύναται ὑπάρχειν ἐκτὸς τῆς ἀπολύτου καὶ τελευταίας ἀληθείας, τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ πηγάζει καὶ εὐρίσκεται ἐν τῷ Θεῷ, τῷ φωτὶ τοῦ κόσμου, τῇ πηγῇ πάσης ζωῆς.

Καθὼς λοιπὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν λαῶν ἰδέαι ἢ ἀλήθειαι σωματοποιοῦνται, ὅλον ἐν τῇ πολιτείᾳ τῆς Σπάρτης ἡ ἰδέα τῆς

παιδείας, ἐν τῇ τῶν Ἀθηναίων ἢ τῆς ἐλευθερίας*, ἐν τῷ ἀρχαίῳ ἑλληνισμῷ ἐν γένει ἢ τοῦ κάλλους· οὕτω καὶ τὴν παιδαγωγίαν καὶ διδασκαλίαν παντὸς τόπου καὶ παντὸς χρόνου πρέπει τοιαύτη τις ἰδέα φωτίζειν καὶ ὁδηγεῖν, ἵνα γείνη ἀληθῶς μήτηρ καὶ τροφὸς τῆς τοῦ λαοῦ ἱστορίας. Ἀλλὰ τοιαύτη ἰδέα εἶνε αὐτὸς ὁ προορισμὸς τοῦ λαοῦ καὶ τὸ λεγόμενον ἐθνικὸν πνεῦμα· οὐδὲ διδάσκεται βέβαια διὰ θεωρίας, οὐδὲ ἐμποιεῖται, ὅπου δὲν ὑπάρχει· καὶ εἰ τις ἐπαχείρησε τοῦτο, καὶ ἠθέλησεν αὐτὸς οἰκοδομῆσαι πολιτείαν ἐπὶ θεωρίας τοιαύτης, ἀπλῶς ἐφιλοσόφησε καὶ οὐδὲν πλέον, ὡς ἐκ τῶν ἀρχαίων ὁ Πλάτων. Διὰ τοῦτο ζητήσωμεν ἐκ κοινοῦ πάντες οἱ περὶ ταῦτα σπουδάζοντες, ἵνα συνιδώμεν μόνον, ὅποιον τὸ πνεῦμα τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ μέλλοντος ἡμῶν, καὶ ἐκ ποίας ἰδέας πρὸς τί ἐν τῇ ἀγνότητι αὐτοῦ ἐρχῆ, ὅπως ἐπὶ τούτου στηρίζωμεν ἐν συνειδήσει καὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν σχολείων καὶ ὅλην τὴν παιδαγωγίαν, τὸ μέλλον τῆς νέας Ἑλλάδος. Ἀλλὰ προσέχωμεν ἐνταυτῷ καὶ εἰς τοὺς ψυχολογικοὺς τῶν παιδῶν καὶ ἠλικιωμένων νόμους.

Τοῦτο μόνον καὶ οὐδὲν ἄλλο ζητοῦμεν, φλεγόμενοι ὑπὸ τοῦ πόνου τοῦ ἰδεῖν ποτε τὴν παιδείαν εὐμουσον καὶ ἐθνικὴν καὶ τὰ γράμματα ζωντανὰ καὶ εὐρυθμὰ· διότι βλέποντες πεπαιδευμένους καὶ γραμματισμένους ἄνευ φρονήματος μεγάλου, ἄνευ ζωῆς, ὑψηλοτέρας, ἄνευ θεοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ἄνευ τινὸς πάντων τῶν ἄλλων καὶ παθῶν καὶ συμφερόντων καὶ γνώσεων ἀνωτέρου, θρηνοῦμεν τὴν τύχην τῶν γραμμάτων καὶ τῶν σχολείων καὶ τῆς ὅλης τοιαύτης παιδείας καὶ φωτισμοῦ, θλιβόμεθα ἐνδομύχως, ὅτι τὰ σχολεῖα εἰς περίγλωσσα βαναυσουργεῖα ἀποβαίνουσιν· ἐνῷ τώρα ἐκ τῶν σχολείων θὰ γεννηθῆ ἡ μεγά-

* Θεοκ. β. ἐλ. ἀ. 84. Πολέμοι τε καὶ εὐβουλοὶ διὰ τὸ εὐκοσμον γιγνώμεθα, τὸ μὲν ὅτι αἰδῶσ' ἀσφροσύνης πλείστον μετέχει, αἰσχύνης δὲ εὐψυχία, εὐβουλοὶ δὲ ἀμαθέστερον πρὸν νόμων τῆς ὑπεροφίας παιδεύμενοι.—β'. 37.

λη ἐν πνεύματι πατρὶς, ἡ νέα ζωὴ τῆς πίστεως καὶ ἀγάπης· διότι εἰσέτι οἰκίαν δὲν ἔχομεν, ὡς δὲν ἔχομεν καὶ πολλοὺς ἤδη ὀλοκλήρους αἰῶνας, ὥστε κατ' ἀρχὰς ἐκ τῶν σχολείων θὰ ἀνασπῆθῆ ἔστια, ἣτις ἄλλως εἶνε καὶ θὰ ἦνε προτέρα τῶν σχολείων. Ἀλλ' ἱκανὰ μὲν τοσαῦτα περὶ τούτου. Εἴπωμεν δὲ τώρα πόνον ὁρμώμενοι ὅποιαν νομίζομεν ὀρθὴν καὶ παιδαγωγικὴν διδασκαλίαν.

Ὁ σημερινὸς Ἕλληνας φαίνεται πολὺ ἐκ τῆς φύσεως ἀπομακρυσμένος καὶ συγκεντρωμένος εἰς ἑαυτὸν, εἰς τὸ ἀμαρτωλὸν ἐγώ. Κατῆλθε δὲ εἰς τοῦτο ἀναγκαίως. Διότι δημιουργήσας ἐξ ἐμφύτου πρῶτον τὸν μέγαν ἐκεῖνον τοῦ κάλλους καὶ τῆς ἀρμονίας κόσμον ἐν τῇ ἀκτίνι τοῦ πνεύματος, καὶ λατρεύσας αὐτὸν, ἐφωτίσθη τοσοῦτον ὑπὸ τοῦ αἰσθητοποιηθέντος αἰωνίου κάλλους, ὥστε συνειδὲν ἔπειτα ἑαυτὸν ἐν τῷ Σωκράτει καὶ ἐξέπληγη τῷ ἐσωτερικῷ ἀμυθῆτι κάλλει καὶ τῇ ἐν ἑαυτῷ θεϊκῇ, καὶ περιέπεσε ταχέως εἰς ἀντίφασιν πρὸς τὸν ἐκτὸς κόσμον. Καὶ οὕτω πρῶτον μὲν ἠσέθησε τὰ πρὸς τοὺς ἐκ χρυσοῦ ἤρξατο, βλαστάνειν δ' ἀπιστία (Σοφ. Οἰδ. Κ. 614)· ἔπειτα δὲ διασείσας οὕτω τὰ θεμέλια τῆς πολιτείας του, ἀπώλεσε πατρίδα καὶ ἐλευθερίαν, τὰ πάντα ταῦτα θυσιάσας ὑπὲρ τοῦ νέου ἀνακαλυφθέντος κόσμου, τοῦ ἐσωτερικοῦ. Φιλοσοφῶν δὲ ἐν τῇ μοναξίᾳ ταύτῃ καὶ ταλαιπωρούμενος ἐν τῇ ἀπορίᾳ τῶν προβλημάτων του, ἠσπασθῆ ἐνδομύχως τὸν Χριστιανισμόν. Ὁ Χριστιανισμὸς ἐλάλει εἰς τὴν καρδίαν του, ὕψον τὸν ταλαιπωρον καὶ ἐκ τοῦ καλοῦ κόσμου ἐξόριστον εἰς ἄλλον κόσμον νέον, εἰς οὐρανὸν, εἰς ζωὴν αἰώνιον. Διὸ εὗρεν ἐν αὐτῷ οὐ μόνον παρηγορίαν, ἀλλὰ καὶ σωτηρίαν εἰς τὸ μέλλον.

Ἀλλὰ θεμελιώσας ἐν τῷ ἁγίῳ πνεύματι τοῦ Χριστοῦ τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν ἀόρατον ταύτην νέαν πατρίδα, ἐτάφη τελευταῖον ἐν αὐτῇ εἰς ἀνάστασιν ζωῆς· διότι ὡς κατὰ γενικὸν νό-

μον οὐδὲν ζήσεται ὁ οὐ μὴ ἀποθάνῃ πρῶτον, οὕτω καὶ ὁ Ἕλληνας ἐμελλε πρῶτον ἐν τῇ ἀφρημένη ἀτομικότητι αὐτοῦ ἀποθανεῖν ἐκ τοῦ ἰδιοτελοῦς κόσμου, ὥστε οὐδὲ ἀσφαλῶς τὸν ἀέρα ἀναπνεῖν, ἵνα ὅταν ἔλθῃ τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου κατανεκρώσας ἱστορικῶς τὰς μερικότητας καὶ ἀτομικότητας γενικὸς ἐν ὁλοκλήρῳ πνεύματι καὶ φιλιωμένος πρὸς τὰ ἐκτὸς ἑαυτοῦ ἀναστήθῃ ἁρμονικὸς εἰς ἑαυτόν.

Καὶ τοῦτο βλέπομεν ἤδη πληρούμενον· διότι ποθήσας ἐζήτησε πατρίδα, ἣν πρὸ αἰῶνων ἀπώλεσε· καὶ εὐθὺς ἀνέστη ἐν θαύματι, θρηγοῦντος πάλαι τοῦ κόσμου τὴν τύχην τοῦ ποθητοῦ ἐκείνου λαοῦ, καὶ λέγοντος τίς ἄρα ἀποκυλίσει τὸν λίθον ἡμῖν ἐκ τοῦ μνημείου;

Τοῦτο λοιπὸν εἶνε νομίζομεν ὁ Ἕλληνας σήμερον κατὰ τὴν ἱστορικὴν σημασίαν, μὴ ἔχων μὲν αὐτοσυνείδησιν κατὰ τὸ παρὸν αὐτῆς, ὁρμῶν δ' εἰς τι ὅλον καὶ γενικὸν ἐθνικόν. Ἄλλ' εἶνε ἤδη καὶ πολὺ ἄτομον· τοιοῦτος δὲ εἶνε μὲν εὐφυῆς καὶ φιλομαθῆς καὶ νοήμων, ἔχει δὲ καὶ ὅλας τὰς ἐλλείψεις καὶ ἀμαρτίας τοιοῦτου ἀτόμου, ἀποκεχωρισμένου καὶ ἰδιοτελοῦς, τὸ ψεῦδος, τὴν δολιότητα, τὴν ματαιότητα, τὴν δεισιδαιμονίαν, τὸ σφοδρὸν τῶν σωματικῶν παθῶν. Διότι ὡς ἄτομον εἰσέτι δὲν ὑψώθη (καὶ πότε ἤθελε ὑψωθῆ!) ὑπὸ ἀγαθοεργοῦ τινος δυνάμειος καὶ παιδαγωγούσης Κεβερνήσεως εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ προσώπου καὶ πολίτου, οὐδὲ ἐρρυθμίσθη ἀκόμη τὸ ζωῶδες του.

Ἐκ τούτου λοιπὸν μὲ φαίνεται μόνος ἐθνικὸς καὶ ἀνώτατος σκοπὸς τῆς παιδαγωγικῆς διδασκαλίας ἡ ἁρμονικὴ ἔνωσις τῶν δύο ἀντιθέτων κόσμων, τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ σημερινοῦ. Ἡ ἀντίθεσις δὲ αὕτη εἶνε, ὅτι ἡ μὲν ἀρχαιότης αἰσθητὴν κατέστησε τὴν ἰδέαν, ὁ δὲ μεσαιωνισμὸς ἡμῶν ἀφήρесе κατ' ὀλίγον πᾶν τὸ αἰσθητὸν αὐτῆς· καὶ συνάμα σχεδὸν τὴν ὑπαρξίν καὶ ἐμφάνισιν αὐτῆς. Γίνεται λοιπὸν ἡ ἔνωσις, ἐὰν τῶρα τὸ ἀφρημένον κενὸν ἐννοῇ καὶ ἀναγνωρίζῃ τῶ

ἀντικείμενον, τὸ αἰσθητὸν, καὶ τὸ εὐρύχωρον καὶ αὐθαίρετον ἄτομον ὑψωθῆ εἰς τὸ γενικόν. Οὕτω δὲ καὶ ἡ σὰρξ θὰ καθυποτάσσεται εἰς τὸ πνεῦμα, τὸ σῶμα τὸ ψυχικὸν εἰς τὸ σῶμα τὸ πνευματικὸν*, καὶ ἡμεῖς ἀπεκδυσάμενοι τῶν παλαιῶν ἄνθρωπον, θὰ ἐνδυθῶμεν τὸν νέον ἐν πίστει καὶ χάριτι τοῦ θεανθρώπου Χριστοῦ. Οὗτος ὁ σκοπὸς εἶνε, νομίζω, καὶ ἐπικρέστερος καὶ ἐθνικώτερος παντὸς ἄλλου.

Ἀλλὰ πῶς ἄρα γε ρυθμίζεται κατὰ τοῦτον ἡ διδασκαλία; Ἐὰν βέβαια ὄχι μόνον ὑπὸ τῆς ἀρχῆς ὀδηγῆται, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἀναπτυσσομένην τοῦ παιδὸς ἡλικίαν συμβαδίζουσα συνεργῆ εἰς τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ζωῆς τὴν ἀνάλαμψιν.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ παῖς διατρέχει διαφόρους βαθμοὺς ἀναπτύξεως τῆς ψυχῆς, δῆλον ὅτι κατ' αὐτοὺς πρέπει καὶ ἡ διδασκαλία συμπροοδεύειν καὶ ρυθμίζεσθαι· καὶ οὐδὲν πρόωρον καὶ ἄκαιρον ἐπιβάλλειν διὰ λόγον οἰονδήποτε. Μόνον δὲ οὕτως ἀναπτυχθεὶς ἐν εὐρυθμίᾳ ὁ ἄνθρωπος, φθάνει σταθερῶς εἰς τὸ καλλιστέφανον τοῦ βίου τέρμα.

Περιποιητέον λοιπὸν τὰ μέγιστα ἐν καιρῷ καὶ τὸ μνημονικὸν τῶν παιδῶν καὶ τὴν φαντασίαν καὶ τὰ αἰσθήματα καὶ τὴν ἐκ τούτων ἀνακύπτουσαν ἀγνὴν καὶ ὀρθὴν κρίσιν καὶ σκέψιν. Καὶ μηδὲν ἐκ τῆς προβεβηκυίας ἡλικίας ἐπιβάλλωμεν βίαιον, ἵνα πλάσωμεν ἀνδρείκελα πατριώτας, μηδὲ αὐθαίρετως μηχανοποιῶμεν τὸν νοῦν εἰς συλλογισμοὺς, πόλεμον κατὰ τῶν προλήψεων ὁμνύοντες, εἴτε ἀγῶνα ὑπὲρ τοῦ λεγομένου ὀρθοῦ λόγου καὶ τῆς πανδαημοσύνης ἀναδεχόμενοι· ἀλλ' ἀπαιτῶμεν μόνην ἀρωγὴν τὴν ἐν φιλαληθείᾳ καὶ κοσμιότητι παιδικῆν ἀνατροφῆν· διότι τὸν τῷ ὄντι φιλομαθῆ πάσης ἄλλῃ

* ΠΑΥΛ. Κορινθ. ΙΕ. Ἔστι σῶμα ψυχικόν, καὶ ἔστι σῶμα πνευματικόν· οὕτω καὶ γέγραπται, Ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἄδὰμ εἰς ψυχὴν ζῶσαν· ὁ ἔσχατος Ἄδὰμ εἰς πνεῦμα ζῶσαν· ἀλλ' οὐ πρῶτον τὸ πνευματικόν, ἀλλὰ τὸ ψυχικόν, ἔπειτα τὸ πνευματικόν.

θείας δει εὐθύς ἐκ νέου ὀρέγεσθαι. (Πλ. Πολ. VII. 4.)

Τοσαῦτα μὲν καὶ περὶ τούτου. Εἰπόμεν δὲ τῶρα ὅποιαν σκιαγραφουμένον κατὰ ταῦτα τὴν τῶν σχολείων μας διδασκαλίαν. Καὶ πρῶτον μὲν φρονοῦμεν, ὅτι ἡ σπουδὴ τοῦ ἀρχαίου δοκίμου ἑλληνισμοῦ εἶνε ἡ εὐρεῖα βᾶσις τῆς ζωογόνου ἐκπαιδεύσεως, τὴν ὅποιαν σκοπεύομεν. Ἐκφράζοντες δὲ τὴν πεποίθησιν ταύτην, δὲν λέγομεν βέβαια οὔτε νέον τι, οὔτε παράδοξον, ἀλλὰ πάγκοινον πίσιν. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν Θεὸν ὅλος ὁ κόσμος πιστεύει· καὶ ὅμως ἡ πίσις τούτου διαφέρει ἐκεῖνου· καὶ τούτου μὲν γίνεταί πηγὴ ζωῆς αἰωνίου, τούτου δὲ εἶνε τῶν χειλέων νεκρά. Αὕτη δὲ ἡ πεποίθησις μας εἶνε ἐν συνειδήσει. Συνοίδαμεν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ τὴν ἐκπαιδευτικὴν δυνάμιν· ἐννοοῦμεν αὐτὸν ὡς τὸ θεῖον πρῶτότυπον τῆς τῶν παιδῶν διαπλάσεως καὶ πάντων τῶν αἰώνων, μάλιστα δὲ τοῦ παρόντος ἑλληνικοῦ αἰῶνος, ὡς αἰώνιον τοῦ πνεύματος πνοῆν, ἐμπνέουσαν ζωὴν ἀνωτέραν εἰς τὸν ἤδη ἐφηβοῦμενον καὶ ἡλικιούμενον ἄνθρωπον. Καὶ τούτο διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον, ὅτι ἐκ τοῦ αἰσθητοῦ ἀντικειμένου ἀναλλοιότως πέπλασται κατὰ τὴν τοῦ ἀληθοῦς καὶ καλοῦ ἰδέαν, καὶ οὐχὶ ἐκ τῶν μερικῶν καὶ τοῦ ἀτομικοῦ ἐν ἀφαιρέσει καὶ αὐλία. Διὸ πᾶσα ἀνθρωπίνη καρδία παιδαγωγουμένη ἐν αὐτῷ δύναται ἐκ τῆς αἰσθητικότητός της καὶ τῆς σαρκός της ἀνακύπτειν καὶ ἀναγνωρίζειν αὐτὸν· ἀναγνωρίσασα δὲ αὐτὸν ἀναπτύχθηται καὶ ὑψωθῆται εἰς τὸν ἀνθρωπισμὸν καὶ τὸν χριστιανικὸν ἐξευγενισμόν.

Διὰ ταῦτα λοιπὸν ἐπιθυμοῦμεν τὴν σπουδὴν τῶν ποιητῶν ἐπικρατεστέραν τῆς τῶν ῥητόρων· διότι οἱ ποιηταὶ εἶνε οἱ ἀρμολιώτεροι εἰς τὴν πλαττομένην ἡδὴ νεότητα. Τούτων δὲ πρῶτος ἄρχει ὁ Ποιητής. Ἡ ποίησις τοῦ Ὀμήρου εἶνε ὁ ἀνατέλλων ἥλιος τοῦ ἑλληνικοῦ οὐρανοῦ· εἶνε ὅλος ὁ ἑλληνικὸς κόσμος· ἐκ δὲ τῶν ῥαψωδιῶν τοῦ Ὀμήρου ἄρχεται ὁ πολιτισμὸς τοῦ ἀνθρώπου γένους.

Ἀλλὰ πρὸς εἰδότας τί χρειάζεται πολλὰ λέγειν.

Καθὼς λοιπὸν πᾶσα σοφία καὶ τέχνη πᾶσα καὶ ἅπας ὁ ἀρχαῖος ἑλληνισμὸς ἐβρέυσεν ἐκ τοῦ ὠκεανοῦ τῆς ἐπικῆς ποιήσεως, ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ καὶ ποιηταὶ ἐποίησαν καὶ ἄνδρες ἔπραξαν, καὶ Ἀλέξανδροι κατέκτησαν· οὕτω καὶ τῆς ζωντανῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ τοῦ μέλλοντος ἀνθρωπισμοῦ τοῦ σημερινοῦ ἑλληνοῦ προσβεβύομεν αὐτὸν ἀρχὴν καὶ πηγὴν. Διὸ « προσκυνοῦντες τὸν ποιητὴν ὡς ἱερὸν καὶ θαυμαστὸν καὶ ἴδῶν, » μετὰ πομπῆς εἰσάγομεν εἰς τὴν παιδαγωγίαν τῆς νέας Ἑλλάδος ἐναντίον τοῦ Πλάτωνος, ὅστις διὰ τὴν ἡθικὴν ἀρχὴν τῆς ἰδεατῆς πολιτείας, καὶ τὴν ἀντιφάσκουσαν ἐκείνῃ θρησκείαν εὐσχήμως ἀποπέμπει αὐτόν.

Καὶ πῶς; Δὲν παραδίδεται εἰς τὰ σχολεῖα ὁ Ὀμηρὸς ἐξ ἀμνημονεῦτων χρόνων ἀδιακόπως σχεδὸν, ἀφ' οὗτο ὁ Ἀλκιβιάδης ἐβράβησε τὸν ἄμουσον ἐκεῖνον διδάσκαλον μέχρι τῆς σήμερον καὶ πρὸ τῆς δουλείας ἡμῶν καὶ κατὰ τὴν δουλείαν πάντοτε καὶ παντοῦ; κατὰ τὴν 12^{ην} ἡδὴ ἑκατονταετηρίδα τοῦ σκότους καὶ τῆς ἀμαθείας δὲν τὸν ἐσχολίασεν ἐν παρεκβολαῖς με πολυμαθεῖαν τόσιν ὁ περίφημος τῆς Θεσσαλονίκης Ἀρχιερεὺς; τίς σήμερον δὲν ἤκουσεν εἰσαγωγὰς εἰς τὸν Ὀμηρὸν; ὅπως ἔχει· ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν πολλοὶ συχνάζουσι, καὶ πολλὰς πολλοὶ προσευχὰς καὶ ψαλμωδίας καὶ ἀκούουσι καὶ λέγουσι τακτικῶς μέχρι τοῦ τάφου· καὶ ὅμως οὐδέποτε ἔγνω αὐτοὺς ὁ Κύριος, ἢ μάλλον αὐτοὶ οὐκ ἔγνωσαν τὸν Κύριον.

Ἡ παράδοσις τοῦ Ὀμήρου ἦτο καὶ εἶνε ἄψυχος καὶ ἄμουσος· διότι ἡ μετὰ ῥήτορας καὶ Θουκυδίδας καὶ ποικιλίαν ἄλλων μαθημάτων, ἡ μετὰ ἀνθρωπολογίαν ἐν ἀνωτέροις τάξεσι λεξιθηρὸς καὶ λογικὴ παράδοσις τινῶν ῥαψωδιῶν οὔτε παιδαγωγεῖ οὔτε σοφίζει· καὶ ἐκτὸς ὀλίγων τινῶν ἀπομονωμένων τῆ δεκαεῖς στίχων καὶ λέξεων Ὀμηρικῶν δὲν μανθάνουσιν ἄλλο τι οἱ μαθηταὶ· καὶ ὁ ποιητὴς μένει εἰς αὐτοὺς ἄγνωστος τῆ ἀλη-

θεία και ἀτρέγγτος θάλασσα και ἔρημος αἰθήρ· ἡ δὲ ψυχὴ ἄνευ διαπλάσεως και συγκινήσεως θείας μένει χάσκουσα εἰς τὸ πολὺ τῶν αἰώνων ἐγκώμιον. Τοιουτοτρόπως πρὸ αἰώνων ἤδη πολλῶν δὲν ἀνεπνεύσαμεν τὸ πνεῦμα τῆς ὀμηρικῆς ζωῆς.

Διὰ ταῦτα ἄς παύσῃ πλέον τὸ νεκρὸν τοῦτο τῆς διδασκαλίας· διότι ἡ Μοῦσα εἶνε ζωὴ ἀνωτέρα, και ζωὴ νεανική. Ἄς ἀναθρέψῃ πλέον, και παιδαγωγῆσῃ και ἡμᾶς ὁ Ὀμηρος, τοὺς νέους αὐτοῦ ἀπογόνους, τὸ νέφυτον τῆς Εὐρώπης γένος, τὸν μυθικὸν τῆς ἱστορίας φοῖνικα. Ἀλλὰ και ἀναγκαίως, νομίζω, ἂν θὰ ζῶμεν, ἀλλέως και θὰ ἀναγινώσκωμεν, και θὰ μελετῶμεν τὴν Ὀμηρικὴν ποίησιν· διότι εἶνε τῶν ὧν οὐκ ἄνευ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας και τοῦ ἀνθρώπισμοῦ.

Πρὶν ὅμως ἐκθέσωμεν πότε και πῶς, σαφηνίσωμεν πρότερον ἐν συντομίᾳ, πῶς ἐννοοῦμεν τὴν σπουδὴν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης πρὸς ἀποφυγὴν παρεξηγήσεως· διότι παρὰ τὴν συνήθειαν μέχρι τοῦδε περὶ ἑλληνισμοῦ και παιδαγωγικῆς του δυνάμεως ἄμιλοῦμεν.

Ἐπειδὴ τῆς γλώσσης ὑπάρχουσι δύο στοιχεῖα, ἡ ψυχὴ ἢ τὸ περιεχόμενον και τὸ ἐξωτερικὸν αὐτῆς, ἀμφοτέρωτα μὲν συνδεδεμένα ἀπολύτως, ἀλλὰ τὸ μὲν αἰσθητὸν τὸ δὲ ὑπὲρ τὴν αἴσθησιν, τὸ μὲν ἀνώτερον τὸ δὲ κατώτερον· διὰ τοῦτο ἵνα ὑψωθῇ ἡ διδασκαλία τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς τὸν ὅρον τῆς πνευματικῆς ζωῆς ὡς τελευταῖον σκοπὸν, ἐπροτάξαμεν τὴν οὐσίαν τῆς γλώσσης. Διότι ἐνίοτε συμβαίνει ὥστε τὴν διδασκαλίαν και μάθησιν τῆς γλώσσης ἀπολιθοῦσθαι εἰς τὴν αἰσθητοποιούσαν μνήμην και τὴν ἄλλην εἰκονικὴν συνάρτησιν, ὡς και παρ' ἡμῖν συνέβη ἐπὶ αἰῶνας πολλούς.

Ἀλλ' ἡ μορφή τῆς γλώσσης αὐτῆς, τὸ τε αἰσθητὸν αὐτῆς εἶνε τὸ πρῶτον στοιχεῖον τῆς παιδαγωγικῆς διδασκαλίας· διότι αἱ λέξεις αὐτῆς και οἱ τύποι και ἡ συνθήκη τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου ρυθμίζουσι κατὰ πρῶτον τὴν ἀπαλὴν ψυχὴν και αἰσθητὰς λε-

ληθῶτας ἐντυπώνουσι τὰς ἐννοίας και γενικὰς κατηγορίας. Ἀλλ' ἡ γλῶσσα και ὡς ὕλη εἶνε τῆς ἀληθοῦς και μόνης σωτηρίου νοήσεως, ἣτις ὁ ἀνώτερος σκοπὸς, ἡ ἀπολύτως ἀναγκαία και πρώτη συνθήκη. Διὸ φῶς φανερὸν, ὅτι ἀπαιτεῖται ἀκριβὴς και σταθερὰ γνῶσις και προσοικειώσεις τῆς γλώσσης· και περὶ τοῦτου βέβαια δὲν χρειάζονται πολλοὶ λόγοι.

Ἀρχίζει λοιπὸν διὰ τοῦτο ἡ πρώτη περίοδος τῆς Ἑλληνικῆς σπουδῆς μετ' ἐπιμελοῦς τριβῆς και ἐξασκήσεως κατὰ τὴν ἡλικίαν τῆς μνήμης.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τῆς Γραμματικῆς παραδίδονται βέβαια ἀπλούστεροι και ὀμαλῶτεροι συγγραφεῖς, ἀλλὰ πάντοτε δόκιμοι· πρὸ πάντων ἐκ τῶν τοῦ Ξενοφῶντος ἢ Κύρου ἀνάθαισι, τὰ Ἀπομνημονεύματα, Κύρου Παιδεία· ἐκ τῶν τοῦ Λουκιανοῦ, ἐκ τῶν Παρραλλήλων τοῦ Πλουτάρχου, ἐκ τῶν τοῦ Στράβωνος. Τὸ δὲ τεχνολογικὸν και τὸ συντακτικὸν ἐξασκείσθω και γραπτῶς, ὅστις ἐντακτικῶς ὀρθογραφικῶς γυμνάσασθαι και θεματογραφία. Ἀπομνημονεύσθησαν τακτικῶς οἱ κανόνες τῆς γραμματικῆς, φράσεις ἰδιάζουσαι, λέξεις. Εἶνε δὲ ἀρμοδιωτέρα Γραμματικὴ ἀπλὴ και μᾶλλον μηχανική· διότι ἡ μνήμη ἐπικρατεῖ τώρα, και ἐκεῖνα τὰ συχνὰ διατί εἰς τὴν τεχνολογίαν, ἡ ἀνατομία ἐκεῖνη τῶν ὀνομάτων και ῥημάτων δὲν εἶνε τώρα γόνιμος καρποῦ ἀγαθοῦ· ἀλλὰ τυραννεῖ μᾶλλον τὸ ἀθῶον μνημονικὸν εἰς ἐργασίαν ἄλλην, και φέρει ἀηδίαν εἰς τὸν παῖδα. Ἀλλὰ και ἡ πείρα, νομίζω, ἀρκούντως ἤδη ἀπέδειξεν, ὅτι ἡ τοιαύτη ἀναλυτικὴ μέθοδος τῆς Γραμματικῆς δὲν ἀναδεικνύει παρ' ἡμῖν πολὺ δεινοὺς Ἑλληνιστὰς. Παρὰ τοῖς ξένοις ὅμως διαφέρει τὸ πρᾶγμα· διότι ἐκεῖνοι δὲν ἀρχίζουσι ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Γραμματικῆς.

Μετὰ δὲ τὴν τριετῆ ταύτην περίοδον τὰ ττομεν τὴν τοῦ Ὀμήρου παράδοσιν πρὸ τοῦ Δημοσθένους και τοῦ Θεουκιδίδου. Ἴσως παράδοξον θὰ φανῇ τοῦτο, ὡς παλαιὸν ἤδη ἀποδοκιμασθὲν ζήτημα. Ἀλλ' ὅτι οἱ πεζοὶ Δημοσθένους και Θεουκιδίδης πολὺ δει-

γότεροι εἶνε τοῦ ποιητοῦ καὶ εἰς τὴν μικρὰν ἡλικίαν ἐντελῶς ἐκατάλληλοι, τοῦτο νομίζω, εἶνε σφρέστατον εἰς τὸν φροντιστὸντα περὶ ὁρθῆς καταλήψεως. Ἀλλὰ θὰ προτείνῃ τις βέβαια ὡς ἐνόησαν τὴν δυσκολίαν τῆς γλώσσης· αὐτὴ ὅμως, συνισταμένη εἰς τύπους τινὰς καὶ σχηματισμούς· διαλεκτικούς καὶ γλωσσάρια, εἶνε ἀσυγκρίτως μικροτέρα τῆς δεινότητος τῶν συγγραφέων ἐκείνων καὶ κατὰ τὴν σύνταξιν καὶ τὰς ἐνοίας καὶ τὸ πραγματικὸν καὶ τὴν ἀνδρικὴν σκέψιν· ἔπειτα ἡ δυσκολία αὐτὴ καὶ ἂν ὑπάρχῃ δὲν ἀφαιρεῖται διὰ τῆς προηγουμένης ἀναγνώσεως ἐκείνων· διότι καὶ τὸν Θουκυδίδην ὅλον ἂν ἐπέρασεν ὁ μαθητὴς, ἅμα ἀρχίσῃ Μῆνιν ἄειδε, θὰ ἀπαντήσῃ τὴν αὐτὴν δυσκολίαν, ἂν ὄχι περισσοτέραν ἕνεκα τῆς διασπαστικῆς αἰσθήσεως καὶ νεκρωθείσης φαντασίας. Ὁ δὲ παρ' ἡμῶν λόγος τοῦ ἀναβαίνειν εἰς τὴν μάθησιν τῆς γλώσσης, συνδυαζόμενος μὲ τὸν τοῦ προβαίνειν ἀπὸ τὰ γνωστά εἰς τὰ ἀγνωστά, εἶνε ἐσφαλμένος· διότι ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ συγγενεῦει μᾶλλον μὲ τὴν τοῦ ποιητοῦ διὰ τοὺς αἰολισμούς της καὶ κατὰ λέξιν καὶ φράσιν καὶ τὸ ἀπλοῦν τῆς συντάξεως ἢ μὲ τοὺς ἀριστοτέχνους τῆς γλώσσης· ὁ δὲ παῖς ἔχει τὴν μητρικὴν του γλῶσσαν καὶ ὄχι τῶν λογιῶν. Ἀλλ' ἴσως θὰ εἰπῇ τις· ἔπρεπε λοιπὸν ἀρχίζειν ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ὄχι ἀπὸ τῶν Ἀρετῶν πασῶν ἡγεμιῶν ἐστὶν ἡ εὐσέβεια. Δὲν ἀρχίζομεν ὅμως ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου, ὡς οἱ ἀρχαῖοι ἐπραττον· διότι ἡμεῖς ἔχομεν χρεῖαν γνωρίζειν πρῶτον τοὺς τύπους καὶ σχηματισμούς τῶν λέξεων καὶ τὴν συνθήκην τοῦ λόγου, κατὰ τὰ ὅποια ἰκανῶς διαφέρει καὶ ἐλλείπει ἡ ἀμόρφωτος γλῶσσά μας. Διὰ τοῦτο διδάσκονται συντόμως οἱ παῖδες, αὐτὰ διὰ τῆς μνήμης κατὰ πρῶτον ἐπὶ ἀπλῶν λόγων καὶ βαθμηδὸν σύνθετοτέρων, πάντοτε ἐκ τῆς δοκίμου γλώσσης. Διὰ τὴν ἀνάγκην τοῦ ἑνοφώντου εἶνε μάλιστα συντελεστικὴν ἐπειδὴ καὶ τὸ περιεχόμενον εἶνε ἱστορικὸν καὶ ἐπικόν, διὰ τοῦτο κατάλληλον τῇ ἡλικίᾳ αὐτῇ, καὶ πρὸς ἐξάσκησιν.

ἐν τῆς Ἀττικῆς γλώσσης ἰκανόν, καὶ μεγάλου φρονήματος ἑλληνικοῦ γόνιμον, ὅποιον ἐγκαίρως περιποιητέον εἰς τὰς ψυχὰς τῶν παιδῶν. Τὴν ἀλήθειαν δὲ ταύτην καὶ ἡ πείρα μὲ βεβαίοι, ὡς καὶ πάντα ἀναμφιβόλως προσέχοντα εἰς τὴν ἐνέργειαν τῶν μαθημάτων· διότι παραδίδων αὐτὴν, εὗρισκον τοσοῦτον εὐχαριστήμενους τοὺς μικροὺς μαθητὰς, ὡς ἂν παρεδίδοντο ποιητοῦ ἀριστοῦργημα.

Ἀλλ' ἀναίρεθείσης αὐτῆς τῆς ἐνοστάσεως, ὑπάρχει καὶ ὁ ἑσυχρὸς λόγος, ὅτι τὸ ἔπος εἶνε εἰς τὴν ἡλικίαν αὐτὴν μόνον ἀρμόδιον καὶ παιδαγωγικόν· ἐπειδὴ τότε ἐπικρατεῖ ἡ φαντασία ἢ μᾶλλον προάγεται ἡδὴ ἡ ψυχὴ εἰς τὴν φαντασίαν, τὴν ἔσωθεν ἡδὴ ἐπαναγάζουσαν καὶ λαμπρύνουσαν τὰ πράγματα ἡώ, καὶ τὸ ἔπος εἶνε ἡσυχος καὶ ἐναργῆς τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ἀντίληψων καὶ διαλογισμῶν καθαρὰ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ἀντίληψις καὶ παράστασις. Διὰ τοῦτο ἡ μεγαλοφυῆς φαντασία διακοσμοῦσα τὸ χάος τῶν κοινῶς ὁρωμένων πραγμάτων, καὶ ἀνευρίσκουσα τὴν ἀρμονίαν τοῦ παντός, μυσταγωγεῖ τὴν φανταζομένην ψυχὴν εἰς τὸ ἄδυτον τοῦ καλοῦ καὶ τῆς ὑγιούς αἰσθητικῆς. Οὕτως οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες πρωτοτύπως καὶ φυσικῶς ἐν τῇ ἐπικῇ ποιήσει ἀνετρέφοντο καὶ ἀνδρώθησαν εἰς τὰ λοιπὰ. Καὶ σήμερον παιδαγωγεῖ μὲν φυσικώτατα τὸν νέον καὶ τὸν προάγει εἰς ἀκμὴν, ὅδηγεῖ δὲ καὶ εἰσάγει εἰς τὸν ἑλληνισμὸν καὶ τὸν ἑλληνικὸν βίον κατὰ πάντα.

Ταῦτα δὲ μὴ φοβηθῇ τις, μήπως εἶνε μίμησις· διότι ἡ ζωὴ δὲν εἶνε ποτε μίμησις· ὁ δὲ κατὰ φύσιν λόγος καὶ ἡ πράξις εἶνε ζωὴ. Αὐτὸ λοιπὸν ἂς ἐρευνήσῃ ὁ μὴ πειθόμενος.

Εἰπωμεν τώρα ὀλίγα περὶ τοῦ πῶς.

Συγχρόνως μὲ τὴν ἐναρξίν τοῦ Ὀμήρου ἢ καὶ ὀλίγον πρότερον ἀρμόζει ἡ παράδοσις συντόμου Ὀμηρικῆς Γραμματικῆς μετὰ τινῶν καὶ περὶ ῥυθμοῦ καὶ περὶ τοῦ δακτυλικοῦ μέτρου· εἴτα δὲ ὀλίγα περὶ Ὀμήρου καὶ περὶ ἔπου· κατόπιν περὶ ἄλλης ἀκρι-

ἐξ ἐπωσοῦν τοῦ ὄλου, ἵνα παρασταθῆ, εἰς τὸν νοῦν ὀλόκληρον καὶ ὀργανικόν τι, ὅπερ εἶνε πολὺ σπουδαῖον εἰς παντός ποιήματος καὶ ἄλλου λόγου κατάληψιν· ἰδίως ἔπειτα ἡ περίληψις τῆς ῥαψωδίας, τὴν ὁποίαν ἀρχίζομεν. Εἰς δὲ τὴν ἑρμηνείαν μὴ ἐνδιατρίβωμεν μὲ πολυμάθειαν σχολίων, ἀλλὰ τὰ οὐσιώδη πρὸς σαφήνειαν λέγοντες προσέχωμεν, ἵνα μὴ χάσῃ ὁ μαθητὴς τὴν περιέργειαν καὶ τὸ ἐνδιαφέρεσθαι· διότι ἐκεῖνο ἐν γένει τὸ μάθημα σπουδάζει ἐκ ψυχῆς καὶ καρδίας ὁ νέος, τὸ ὁποῖον καὶ τὸν ἐνδιαφέρει ἠθικῶς. Ἀλλὰ τὴν ἀκριβῆ ἐξήγησιν τῶν λέξεων, τῶν μορίων, τῆς συνδέσεως, οὐδὲως πρέπει παραμελεῖν· διότι καὶ ἕνα ῥά καὶ νῦ καὶ τὰ τοιαῦτα σαφηνιζόμενα, δίδουσι χρωματισμὸν πολὺν εἰς τὴν εἰκόνα. Ἐκτὸς τούτων συντελεῖ πολὺ ἑνρhythμος κατ' ἔνοιαν ἀνάγνωσις καὶ παρατήρησις τῆς συμφωνίας τοῦ μέτρου μὲ τὴν ἔνοιαν· καλὸν δὲ ἐκστηθίζειν καὶ μίαν ἢ δύο ῥαψωδίας. Κατὰ δὲ τὴν δευτέραν ἐξαμηνίαν ἄς συνοδεύῃ τὸν Ὀμηρον ἀνάγνωσις ἐκ τινῶν βιβλίων τοῦ Ἡροδότου.

Καὶ τὸσαῦτα μὲν περὶ τῆς τοῦ Ὀμήρου παραδόσεως. Τώρα δὲ μεταβαίνομεν εἰς τοὺς Τραγικούς ποιητὰς καὶ τοὺς πεζοὺς Δημοσθένην καὶ Θεουκιδίδην.

Ἡ παράδοσις τούτων ἀπαιτεῖ ἐξάπαντος γνώσιν γεωγραφίας καὶ ἱστορίας τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος· διότι ἄνευ γνώσεως ἰκανῆς τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων καὶ τῆς ἠθικῆς τῶν Ἑλλήνων καὶ ἰδίως τῶν Ἀθηναίων καταστάσεως, ἄνευ τούτων εἶνε τῶν ἀδυνάτων ἀδύνατος ἡ κατάληψις αὐτῶν, καὶ μόνη λοξοφορία καὶ φρασεολογία τὸ κέρδος. Πρὸ τῆς ἑρμηνείας τῶν τραγικῶν λεχθήτωσαν ὀλίγα τινὰ ἱστορικὰ περὶ τῆς δραματικῆς ποιήσεως καὶ περὶ θεάτρου. Καὶ ἐνταῦθα ἢ ἐν περιλήψει ζωντανῆ ἐκθεσις τοῦ ὄλου δράματος εἶνε ἀναγκαία.

Αἰσθηματικὴ δὲ ἑρμηνεία ὡς πάσης ποιήσεως καὶ τοῦ δράματος εἶνε ἡ ἀκριβὴς σαφήνις τῶν λέξεων, καὶ τῶν πραγματικῶν καὶ λεκτικῶν σχέσεων καὶ ἀναφορῶν, καὶ ἡ ἐναργής

τοῦ ὄλου παράστασις καὶ ἐντύπωσις, καὶ ἐν γένει ἡ ὅσον τὸ δυνατὸν μᾶλλον πλησιάζουσα τὸν μαθητὴν εἰς τὴν θέσιν τοῦ θεατοῦ Ἀθηναίου· διότι μόνον οὕτως ἐννοῶν ὁ μαθητὴς, ἄνευ πολλῆς θεωρίας παθαίνεται σωτηρίως. Οὕτω δὲ σπουδαζόμενοι ἐν τοῖς γυμνασίοις καὶ ἐννοούμενοι ζωντανὰ οἱ Ἕλληνες τραγικοί ὑπὸ τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων, εἶμαι ἐνδομύχως πεπεισμένος, θὰ διαπλάσωσι νέαν γενεάν καὶ νέαν ἑλληνικὴν ζωὴν· τῆς τοιαύτης δὲ σπουδῆς τῶν τραγικῶν, ὡς καὶ πάσης ἄλλης ποιήσεως, οὐσιώδες μέρος εἶνε καὶ ἡ κατὰ ῥυθμὸν ἀνάγνωσις καὶ τοῦ διαλογικοῦ καὶ τοῦ χορικοῦ μέρους. Εἶνε τρόντι ἀπίστευτον πόσον συντείνει ὁ ῥυθμὸς εἰς τὴν εὐμουσον τῶν ποιητῶν ἀκρόασιν καὶ εἰς τὴν κάθαρσιν τῆς ψυχῆς. Ζωντανεῖται πραγματικῶς ἕκαστος στίχος ῥυθμικῶς προφερόμενος· οὕτω δαιμονίως εἰσάγεται εἰς τὴν ψυχὴν καὶ ῥυθμίζει αὐτὴν καὶ συγκροτεῖ μετὰ τῶν ἄλλων τὴν ποθουμένην ἁρμονίαν!

Τὸ ἀναβάλλειν δὲ τὰ τῆς μετρικῆς εἰς τὴν Ἀκαδημαϊκὴν σπουδὴν εἶνε πολὺ ἀτυχές· διότι ἐκεῖ ἄνευ προηγουμένης γνώσεως καὶ ἀπολύσεως ἐξεταζομένη καὶ ἀκριβολογουμένη ἡ μετρικὴ καθ' ἑαυτὴν ὡς ἐπιστήμη, καταντᾷ ἄχθος δυσάρεστον καὶ μόνον ἀναγκαῖον κακὸν διὰ τὸν φιλόλογον· ἐγὼ τοῦλάχιστον οὕτω τὴν ἐθεώρουν, ἀκροαζόμενος αὐτῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τὴν σειρὰν τῶν γυμνασιακῶν μαθημάτων. Καὶ διὰ τί; διότι τί ἐστὶ ῥυθμὸς οὔτε εἶχα ἐννοήσει, οὔτε αἰσθανθῆ· ἀλλὰ μόνον τὸ μετρᾶν δάκτυλον, σπονδεῖον κτλ. εἶχα μάθει· ἀλλ' ἡ κατὰ μέτρον ἄρhythμος ἀνάγνωσις εἶνε ἀνωφελὴς καὶ νεκρά.

Τώρα πλέον μετὰ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν ἀκρόασιν τῶν ποιητῶν αἰσθανόμενος ὁπωσοῦν ὁ νέος τὸ κάλλος τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου, δύναται ἱκανῶς ἐννοεῖν τὸν ῥήτορα, καὶ τὸ πῦρ αὐτοῦ, δύναται ἐμβατεύειν εἰς τὸν βαθὺν τοῦ Θεουκιδίδου νοῦν· τώρα συναισθάνεται ὁ ἠλικιωθεὶς ἤδη ἐκάστην περίοδον, σκέπτεται μετ' αὐτοῦ· ἐπιστρέφει πλέον ἡ ψυχὴ ἐκ τῶν ἀντικειμένων εἰς

παρ' ἡμῖν, εἰς τὴν πατρίδα τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Εὐκλείδου ἀναγνωρίζεται ἐντελῶς ἡ μορφωτικὴ ἀξία αὐτῶν. Ἡ δὲ μέθοδος τῆς παραδόσεώς των εἶνε μία καὶ μόνη, ἡ ἐννοοῦσα σταθερῶς γυμνῆν τὴν ἀπόδειξιν. Καὶ κατὰ τοῦτο διαφέρουσι τῆς τῶν γλωσσῶν, εἰς τὰς ὁποίας καὶ κακὴ καὶ ἄκαρπος μέθοδος δυνατόν εὐδοκιμεῖν καὶ λεληθότως ἀπατᾶν· διότι ἡ ὕλη αὐτῶν εἶνε αἱ λέξεις, αἵτινες κακῆ μοίρᾳ πολλάκις εἰς τὸν βίον ἀποχωρίζονται τοῦ ἐμπεριεχομένου καὶ κινδηλευόμεναι δυνατόν πάλιν ὑπάρχειν καὶ ἔχειν, ἐνῶ ἡ γλῶσσα τῶν Μαθηματικῶν εἶνε αὐτὴ ἡ ἀπόδειξις γυμνῆ, καὶ ἡ μοναδικὴ σημασία τῶν λέξεων τῆς εἶνε ἡ ἄλγος ἐννόησις τοῦ πράγματος. Καὶ διὰ τοῦτο συμφωνοῦσι θαυμασίως πρὸς τὸ τέλος τῆς διαπλάσεως, ἐπειδὴ ἀνακαλυπτόμενοι οἱ σταθεροὶ νόμοι τῆς ἐκτὸς φύσεως καὶ ἀναγνωρίζομενοι ἐντὸς ἡμῶν προσοικειοῦσι κατ' ὀλίγον καὶ προσηλώνουσι τὸν νοῦν εἰς τὴν ἀλήθειαν.

Μετὰ τὰ Μαθηματικὰ μᾶς φαίνεται ἡ τῆς Φυσικῆς καὶ Γεωλογίας καὶ Βοτανολογίας σύντομος, ἀλλ' ἀκριβὴς διδασκαλία σκόπιμος· ἀλλ' ἐπειδὴ δι' αὐτὰ τὰ μαθήματα μᾶς λείπουσιν ἐντελῶς καὶ διδάσκαλοι καὶ τὰ μέσα, καὶ ἐπειδὴ πάρα ὀλίγη καὶ ἐπιπόλαιος μόνον γνωριμία τούτων, λεγομένη κοινῶς σοιχειώδης, ἀντὶ γνώσεως προξενεῖ θρασεῖαν οἴησιν καὶ ποικιλίαν, διὰ ταῦτα, νομίζω, μᾶς εἶνε παράκαιρα κατὰ τὸ παρὸν τὰ μαθήματα ταῦτα ἐν τοῖς γυμνασίοις καὶ σχολείοις.

Ἀλλὰ τὰ φιλοσοφικὰ λεγόμενα μαθήματα, ὅσον ἡ ἀνθρωπολογία (σωματολογία καὶ ψυχολογία) καὶ λογικὴ καὶ τὰ τοιαῦτα, πῶς φαίνονται; Ταῦτα πάντα βέβαια κατὰ τὴν προτεθεισάν ἀρχὴν ἀποδοκιμάζονται ὀλοκλήρως ἐκ τῆς παιδαγωγικῆς διδασκαλίας διότι ἡ ἀληθῶς τοῦ παιδὸς καὶ τοῦ νέου παιδαγωγόσῃ καὶ ἀναπτύσσουσα καὶ προάγουσα φιλοσοφία εἶνε οἱ Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι ποιηταὶ καὶ συγγραφεῖς, ἡ Ἑλληνικὴ καὶ Λατινικὴ γλῶσσα, τῶν ὁποίων ἡ σταθερὰ καὶ ζων-

τανὴ σπουδὴ διδάσκει ἀληθῶς τοὺς νέους τὸ γινῶθαι σαυτὸν καὶ τὸ ἀθάνατον πᾶν μέτρον ἄριστον· καὶ τῶν νέων ἡ ψυχὴ παράκαιρα στρεφομένη εἰς θεωρίαν ἐαυτῆς, οὕσα γενικὴ εἰσέτι καὶ ἀφρημένη, ὅ ἐστι κενὴ ἰκανῶν θετικῶν γνώσεων, πάσχει ἐν ἐκ τῶν δύο, ἢ ἰλιγγιώσα ἄπλαστος καὶ κακόπλαστος πλανᾶται εἰς τὸ κενὸν τῶν θεωριῶν, καὶ ἀνακυκλοῖ ψυχρῶς σεμνοκρισίας, ἢ ἀπομνημονεύει ἐπιμελῶς φιλοσοφικὴν οἴησιν καὶ σοφιστικὴν μάθησιν.

Ἄλλ' εἶνε περιεργείας ἄξιον, ὅτι καθὼς ἐπὶ τοσοῦτους αἰῶνας ἀδιακόπως ἡ ὀνομαζομένη σχολαστικὴ φιλοσοφία δὲν ἔλειψεν ἀπὸ τὰ σχολεῖά μας ἀκόμη καὶ ἐπὶ τῆς δουλείας, ὡς εἴδομεν, οὕτω καὶ ἀναστηθέντες θέλομεν καὶ καλὰ ἐνωρὶς τοὺς νέους μας φιλοσοφοῦντας, καὶ μουῦμεν αὐτοὺς τῶρα τὰ τῆς φιλοσοφίας κατὰ τοὺς νεωτέρους καὶ μεθοδικώτερον! Ἐπρεπε ὅμως διακρίνειν καιρὸν καὶ μαθήματα ἀπὸ μαθημάτων. Ἐπρεπε ἐννοεῖν καὶ συναισθάνεσθαι τί καὶ ποία εἶνε ἡ φιλοσοφία διὰ τοὺς διαπλάττομένους νέους πολίτας τῆς φίλης πατρίδος! Ἐπρεπε τέλος πάντων συμβουλευέσθαι τὴν τῶν Εὐρωπαίων γυμνασιακὴν διδασκαλίαν.

Ἀλλὰ τὰ λέγει τις προκαταρκτικὰ μαθήματα εἰς τὴν κυρίως φιλοσοφίαν ἢ καὶ συναπαρτίζοντα οὐσιωδῶς τὰς γενικὰς γνώσεις, αἱ ὁποῖαι τάχα μορφόνουσι τὸν πεπαιδευμένον· καθότι φρονοῦσι τῶντι τινὲς μὲ τὰ σωστά των, ὅτι πεπαιδευμένος εἶνε ὁ ἔχων σχεδὸν περὶ πολλῶν καὶ παντοίων γενικὰς γνώσεις, ὁ δοκῶν ποικίλον τι εἰδέναι, καὶ ἔπειτα γνωρίζων κάτι τι εἰδικώτερον! καὶ ἀγνοοῦσιν, ὅτι κάτι ἄλλο εἶνε τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀληθῶς πεπαιδευμένου· διότι κατὰ τὸν Σερένους *nusquam est qui ubique est*. Προκαταρκτικὰ ὅμως πραγματικῶς καὶ τῆς φιλοσοφίας καὶ πάσης ἐπιστήμης καὶ τοῦ πολιτικοῦ ἐν γένει βίου εἶνε ἡ σπουδὴ τῶν δοκίμων ποιητῶν καὶ συγγραφέων καὶ αἱ ἄλλαι θετικαὶ ἢ σταθεραὶ γνώσεις πῆς

Γεωγραφία, καὶ Ἱστορία, καὶ πᾶν ἄλλο παρὰ ἡ μεθοδικὴ ἀνθρωπολογία καὶ λογικὴ καὶ ἠθικὴ καὶ τὰ τοιαῦτα. Διὰ τὸ ὄνομα τῆς φιλοσοφίας! παρακαλῶ πάντας τοὺς φίλους διδασκάλους, τί σκοπεῖτε τις μὲ τὰ φιλοσοφικὰ ἐν τοῖς γυμνασίοις; Εἰ μὲν ἐγὼ ἀπατώμαι, δὲν βλέπτει τίποτε μὲ τὸν καιρὸν ἴσω; ἐνόησω τὴν ἀπάτην· εἰ δὲ μὴ, τὸ πρᾶγμα εἶνε σπουδαῖον, καὶ δεῖται ἐξάπαντος προσοχῆς πολλῆς καὶ ἀπαθοῦς.

Περὶ τῆς ἀρχαίας Ἱστορίας ἀνεφέραμεν ἤδη, ὅπου συγχρόνως εἰδείχθη καὶ ἡ ἀναγκασιότης τῆς διδασκαλίας ταύτης. Ὅτι δὲ αὐτὴ ἐν πολλῇ ἐκτάσει καὶ ἀκριβείᾳ δὲν εἶνε δυνατὸν διδασκεσθαι ἐν τοῖς γυμνασίοις, εἶνε οἰκοθεν φανερόν. Ὡσαύτως ἀναγκαῖον εἶνε καὶ τὸ μάθημα τῆς γεωγραφίας τοῦ ἀρχαίου κόσμου· ἀλλ' εἶνε βέβαια ἔλλειψις μεγάλη, ὅτι δὲν ἔχομεν εἰσέτι εἰς τὴν γλώσσάν μας καμμίαν ἀξιόχρεων Ἑλληνικὴν καὶ Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν, ὡς οὐδὲ Γεωγραφίαν καὶ Γεωγραφικοὺς πίνυκας.

Ἐκ τῆς λοιπῆς γενικῆς Ἱστορίας εἶνε ἀρμοδιώτερον, νομίζομεν, ἐποχὰς τινὰς διδάσκειν, καὶ ἀφίρνειν τὰ λοιπὰ εἰς τὴν ἰδιαιτέραν ἀνάγνωσιν.

Τὸ δὲ μάθημα τῆς Γεωγραφίας, φυσικῆς καὶ πολιτικῆς εἶνε ἀληθῶς ἐπιπλόν· διδάσκει πολλῶν ἀνθρώπων ἄστεα καὶ νόον καὶ τὴν μυθολογίαν τῆς φύσεως. Συμφωνεῖ λοιπὸν καὶ συντελεῖ εἰς τὴν διάπλασιν, σπουδαζομένη ἐν ἀκριβείᾳ ἐπὶ καλῶν πινυκῶν· διότι εὐρύνει τὸν ὄριζόντα καὶ ἀπωθεῖ τὴν νύκτα, τὴν καλύπτουσαν τὴν οἰκουμένην.

Ἡ διδασκαλίαν τῆς μουσικῆς, φωνητικῆς καὶ ὄργανικῆς, καὶ ἡ τῆς ἰχνογραφίας συμφωνεῖ, νομίζω, ἐντελέστατα μὲ τὴν λοιπὴν διδασκαλίαν· διότι γυμνάζουσα τὰς εὐγενεῖς ταύτας αἰσθήσεις εἰς τὴν ἀίθησιν τῶν αἰσθήσεων, συντείνει εἰς τὸν σκοπὸν. Ἀλλὰ τίς δὲν ἠξέρει, ὅτι πολλαχοῦ μᾶς λείπουσιν οἱ τρόποι;

Ἡ τοῦ σώματος γυμναστικὴ θὰ ᾔνε ἀρμοδιωτέρα, εἰς τὸ

κλίμα καὶ ἐθνικωτέρα, ἀν συγκροτῆται καὶ ἀπὸ ἐγχώρια παιγνίδια δρόμου, πηδήματος κτλ.

Ἐκ δὲ τῶν ξένων Εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν μιᾶς μόνον τὴν μάθησιν νομίζομεν ἐπαρκῆ ἐν τοῖς σχολείοις διὰ τὴν ἀνάγκην τοῦ συνεννοεῖσθαι μὲ τὴν Εὐρώπην, πρὸς ἣν ἔχομεν τόσας σχέσεις καὶ ἐξ ἧς τοσοῦτον ἠθικῶς ἐξαρτώμεθα.

Τελευταῖον δὲ ἀναπαύεται ὁ λόγος εἰς τὴν θρησκευτικὴν διδασκαλίαν, ἵνα ἐπανέλθῃ ὅθεν ἤρχισεν. Ἐπειδὴ τὸ φῶς τοῦ κόσμου, ὁ Θεάνθρωπος Ἰησοῦς Χριστὸς ἤλθεν εἰς τὸν κόσμον, ἵνα σώσῃ τὸν κόσμον τῇ ἀπειρῷ αὐτοῦ ἀγάπῃ. Ἀλλ' αὐτὸς ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ὅλη ἡ παιδαγωγικὴ ἡμῶν διδασκαλία ἐν τῇ πρὸς τὸν Χριστὸν Ὀρθόδοξῳ πίστει θὰ καρποφορήσῃ, καὶ ἐν αὐτῇ ὁ παιδαγωγούμενος θὰ γείνη ὄντως καινὸς ἄνθρωπος κατὰ τὸ ἀψευδὲς τοῦ Πατρὸς Ἐγὼ εἶπον, θεοὶ ἐστε· (ψαλμ. πβ'. 6)· καὶ ἡμεῖς τὴν ἱεράν ταύτην τῆς πίστεως τῶν πατέρων ἡμῶν παρακαταθήκην ἐν τῇ ἀγίᾳ ἡμῶν Ἐκκλησίᾳ ἀπαρασάλευτον ἐν δεινοτάτοις καιροῖς διὰ πυρὸς καὶ μαχαίρας καὶ δουλείας διασώσαντες καὶ ἐν αὐτῇ διασωθέντες, ἐν αὐτῇ καὶ ζῶμεν σήμερον καὶ κινούμεθα τῷ μυστηρίῳ τοῦ ἀγίου βαπτίσματος, κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Υἱοῦ « ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, κἂν ἀποθάνῃ ζήσεται »· διὰ ταῦτα ἡ θρησκεία δι' ἡμᾶς ζωντανὴ προϋπάρχει τῆς διδασκαλίας, ἔσωθεν ἐνεργοῦσα, ὡς ὁ ἀποθάνων ἐν τῇ γῆ κόκκος. Ἐξῶθεν δὲ, μὴ οὔσης βέβαια τῆς ἄλλης διδασκαλίας ἀντιχριστιανικῆς, οὐδὲν ἄλλο ἔχει τις σκοπεῖν ἐν τοῖς σχολείοις, ἢ τὸ παρέχειν φωνὴν καὶ ἔκφρασιν κοινῇ ὀρισμένην εἰς τὴν πίστιν ταύτην, καὶ γνωστὰ καταστήσαι τὰ ἀγνά τοῦ Κυρίου λόγια. Τοῦτο δὲ ἐκτελεῖται διὰ τῆς Κατηχήσεως καὶ ἱερᾶς Ἱστορίας ἀρχαίας καὶ νέας. Ἀλλὰ προσευχὴ ἐν τῇ οἰκίᾳ καὶ ἐν τῷ ναῷ καὶ φιλαλήθεια παντοῦ ἐν ἀγαθοῖς παραδείγμασι παι-

παγωγοῦσιν ἀληθῶς, ἐμπεδοῦντα ἐν ταῖς καρδίαις τὸν φόβον τοῦ Κυρίου, ὅς πάσης σοφίας ἀρχή.

Ἀλλὰ ταῦτα καὶ τὰ πολλῶν τούτων καλλίτερα καὶ ζωτικώτερα τίς καὶ τίνες θὰ πραγματοποιήσωσι καὶ θὰ διεξαγάγωσιν ἐν τῷ σχολείῳ; βέβαια οἱ διδάσκαλοι οἱ ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι ζῶντες, καὶ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ζήλου κατεχόμενοι, ἄνευ τῶν ὁποίων οἱ ὀρθότεροι διοργανισμοὶ καὶ ἡ σκοπιμωτέρα διδασκαλία ἀποβάνει γράμμα νεκρὸν καὶ εἰς μάτην βιβθεῖς λόγος· διότι αὐτοὶ εἶνε ὁμολογουμένως ἡ ψυχὴ τοῦ σχολείου, καὶ κατὰ τὸ χρυσοῦν τῶν Ἄγγλων γνωμικῶν *not measures but men* αὐτοὶ χρειάζονται καὶ ὄχι μέθοδοι.

Τοιοῦτος δὲ παιδαγωγικὸς διδάσκαλος εἶνε ὁ πρὸ πάντων ἀληθής καὶ ὀρθόδοξος χριστιανός, ὁ περὶ τὸ ἐν καὶ ἀληθὲς εἰλικρινῆς φιλόσοφος καὶ ἔργῳ αὐτοῦ ἐπιστήμων, ὁ ἀδιαλείπτως τῷ ἔρωτι τῆς ἀληθείας καὶ τῆς πατρίδος διαφλεγόμενος, καὶ ἄνωθεν τῷ φωτὶ τῆς πίστεως διαλαμπόμενος, ὁ διὰ ταῦτα ὄντως φιλομαθὴς καὶ ἐπιμελής, ζῶν μὲν ἐν τῇ ἰδέᾳ τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ, ἔργῳ δὲ καὶ ποθῶν γόνον ἐθνικόν.

Ὁ δὲ τὸ ἐγ τοῦτο ὦν καὶ ἀληθῶς πεπαιδευμένος διδάσκαλος, συναισθανόμενος τὴν θείαν αὐτοῦ ἀποστολὴν καὶ τὸ ἱερόν τοῦ ἐπαγγέλματος, καὶ θεωρῶν τὸν ἐκ τῆς ποικιλομαθείας καὶ ἐπιπολαιότητος κίνδυνον τῆς πατρίδος, οὔτε πρὸς δεξιὰ οὔτε πρὸς ἀριστερὰ βλέπει, ἀλλ' εἰς αὐτὸ καὶ μόνον τὸ ἔργον εὐμενῶς δὲ πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἐν σοβαρότητι φερόμενος, καὶ ἐκ καρδίας ἀγαπῶν αὐτοὺς, ἀγαπᾶται ὡσαύτως καὶ τιμᾶται ὑπ' αὐτῶν. Οἱ τοιοῦτοι διδάσκαλοι δημιουργοῦντες ἀληθῶς τῇ πατρίδι ἄνδρας, κατασταίνοσι τὸ σχολεῖόν των ὄντως Μουσῶν ἀγαλματοργεῖον.

SISMANOCILIO

